

**DÖNÜŞEN KENT SURLARINDA KAMUSAL MEKÂNLARIN İZLERİ:
SELANİK-İSTANBUL ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sena KIRMIZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Bina Bilgisi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kayahan TÜRKANTOZ

NİSAN 2023

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**DÖNÜŞEN KENT SURLARINDA KAMUSAL MEKÂNLARIN İZLERİ:
SELANİK-İSTANBUL ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sena KIRMIZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Bina Bilgisi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kayahan TÜRKANTOZ

NİSAN 2023

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tez yazım klavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Sena KIRMIZ

Çok sevdiğim anneme ve babama,

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Eğitimimin bir bölümünü geçirmiş olduğum Selanik Aristoteles Üniversitesi ile Selanik, İstanbul'da başlayan tez serüvenimin bir parçası olmuştur. Selanik kenti, hem tez çalışmamda edindiği yer hem de o dönemde orda yaşayarak bana kattığı deneyimler ile benim için oldukça kıymetlidir.

Tez sürecimin başlangıcından sonuna kadar değerli rehberliği, görüşleri ve her zaman motive edici konuşmalarıyla beni destekleyen kıymetli tez danışman hocam Prof. Dr. Kayahan TÜRKANTOZ'a çok teşekkür ederim.

Selanik Aristoteles Üniversitesi'ndeki engin görüşleriyle tezimi zenginleştiren değerli tez danışman hocam Prof. Dr. Alkmini PAKA'ya çok teşekkür ederim.

Selenik'te bulunduğum süre zarfında ilgisiyle ve fikirleriyle tezime yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Vassilis COLONAS'a çok teşekkür ederim.

Savunma jürime katılıp değerli fikirlerini paylaşarak tezime katkıda bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ömür BARKUL'a ve Prof. Dr. Gülşen ÖZAYDIN'a çok teşekkür ederim.

Ufuk açıcı görüşleri ile hayata ve mimarlığa karşı bakış açımızı zenginleştiren, çok değerli yorumlarıyla tezime destek olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Erdem CEYLAN'a çok teşekkür ederim.

Yıllardır yanımda olup birlikte hayat mücadelesi verdiğimiz, yaşadığım tüm zorluklarda bana destek olan canım arkadaşlarıma ve bu süreçte beni her zaman destekleyip motive eden ekip arkadaşlarıma ayrıca çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her isteğimde beni her zaman destekleyip yanımda olan, sabırla hiçbir fedakarlıktan kaçınmayıp hayatımı kolaylaştıran, en değerli varlıklarım canım anneme ve canım babama sonsuz teşekkür ederim.

Nisan 2023

Sena KIRMIZ

Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET	xix
SUMMARY	xxi
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1 Tezin Amacı	3
1.2 Hipotez	4
1.3 Tezin Kapsamı.....	4
1.4 Tezin Yöntemi.....	4
1.5 Literatür Taraması	5
2. BÖLÜM: KENT MORFOLOJİSİ ÜZERİNDEN “SINIR”, “BOŞLUK” VE “EŞİK” KAVRAMLARI	7
2.1 “Sınır” Kavramı Üzerinden Kent Dokusunun Okunması	7
2.1.1 “Sınır” kavramı	8
2.1.2 “Kentsel sınır” kavramı	11
2.2 “Boşluk” Kavramı Üzerinden Kent Dokusunun Okunması.....	13
2.2.1 “Boşluk” kavramı.....	14
2.2.2 “Kentsel boşluk” kavramı	16
2.3 Sınır’dan Boşluk’a Geçiş İle “Eşik” Kavramı Üzerinden Kent Dokusunun Okunması	20
2.3.1 Sınır-boşluk-eşik ilişkisi	22
2.3.2 “Kentsel eşik” kavramı ile ara mekânlar.....	23
3. BÖLÜM: KENT DUVARLARI VE DÖNÜŞÜMÜ	27
3.1 Kent Dokusu İçerisinde “Kent Duvarları” Ve Kentsel Sınır İle İlişkisi.....	27
3.1.1 Sınır olarak duvar	32
3.1.2 Eşik olarak duvar	34
3.2 Kent Yaşamı İçerisinde “Kamusal Alanlar” Ve Kentsel Boşluk İle İlişkisi	36
3.3 Kent Duvarlarının Kamusal Alanlara Dönüşüm Örnekleri.....	40
3.3.1 Viyana-Ringstrasse	41
3.3.2 Kraków surları.....	46
3.3.3 Lefkoşa surları.....	49

4. BÖLÜM: SELANİK VE İSTANBUL KENT DUVARLARI VE DÖNÜŞÜM SÜRECİ	55
4.1 19. Ve 20. Yüzyılda İki Osmanlı Kenti: Selanik-İstanbul	55
4.1.1 Gelenekselden modern kente Selanik	57
4.1.1.1 1917 yangınından önce.....	60
4.1.1.2 Yangın sonrası.....	66
4.1.2 Gelenekselden modern kente İstanbul.....	69
4.1.2.1 Tanzimat Dönemi'nden önce	71
4.1.2.2 Modernleşme sonrası.....	79
4.2 Selanik Ve İstanbul Kent Duvarlarının Konumu ve Tarihi.....	85
4.2.1 Selanik kent duvarları.....	86
4.2.2 İstanbul kent duvarları.....	91
4.2.2.1 Tarihi yarımada duvarları.....	92
4.2.2.2 Galata duvarları	98
4.3 Selanik Ve İstanbul Kent Duvarlarının Kamusal Alanlara Dönüşümü.....	101
4.3.1 Selanik kent duvarlarının dönüşümü.....	103
4.3.1.1 Doğu duvarından Hamidiye Bulvarı'na	105
4.3.1.2 Deniz duvarından kıyı promenadına	109
4.3.2 İstanbul Galata duvarlarının dönüşümü	115
4.3.2.1 Kara duvarlarından cadde kullanımlarına	119
4.3.2.2 Deniz duvarlarından Tophane-Karaköy-Azapkapı kıyı aksına	123
4.3.3 Kent duvarlarında bölgesel kademelenme ve travmatik oluşumlar	129
4.3.3.1 Selanik örnekleri	130
4.3.3.2 İstanbul örnekleri.....	133
5. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	141
KAYNAKLAR.....	145
ÖZGEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Yy.	: Yüzyıl
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNDP	: United Nations Development Programme-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Selanik ve İstanbul karşılaştırması	3
Şekil 1.2 : Tezin kurgusunun oluşma diyagramı	5
Şekil 2.1 : Kentsel doluluk ve boşluk tiplerinin diyagramı	18
Şekil 2.2 : Giambattista Nolli'nin Roma haritası	23
Şekil 2.3 : Giambattista Nolli'nin Roma haritasında Pantheon	24
Şekil 2.4 : Til Boettger'in, Pantheon yaklaşım sekansı analizi	25
Şekil 3.1 : Neolitik kent Hirokitya, M.Ö. 6. yy, Kıbrıs	31
Şekil 3.2 : Antik kent Buhen, Mısır	31
Şekil 3.3 : Le Corbusier, Obus Planı, 1961	33
Şekil 3.4 : John Hejduk, Duvar Ev 2, 1973	35
Şekil 3.5 : Ringstrasse'de Parlamento binası ve Burgtheater, 1940	41
Şekil 3.6 : 1860 tarihli Viyana haritası	42
Şekil 3.7 : 1858 tarihli Viyana haritası	42
Şekil 3.8 : Solda, 1840'larda Viyana, yeniden inşa projesinin sahası haline gelecek olan surları ve savunma bölgesini gösteriyor. Sağda, 1890'ların sonunda Viyana, surlar yıkıldıktan sonra kentin yayılmasını gösteriyor	43
Şekil 3.9 : Ringstrasse üzerindeki kamu binaları, park ve meydanlar	44
Şekil 3.10 : 1904 tarihli Viyana haritası	45
Şekil 3.11 : Ringstrasse kolaj çalışması	46
Şekil 3.12 : 1493 tarihli Hartmann Schedel Chronicle'de Kraków'un görünümü	47
Şekil 3.13 : 14/15. yüzyılın başından kalma sur planı	48
Şekil 3.14 : Kraków Eski Kent bölgesinin haritası (kırmızıyla işaretlenen Kraliyet yolu)	48
Şekil 3.15 : Kraków Eski Kent bölgesinin haritası	49
Şekil 3.16 : Lüzinyan Dönemi olası tahkimat sistemi	50
Şekil 3.17 : 1562 tarihli Lefkoşa haritası	51
Şekil 3.18 : Lefkoşa'nın Venedik dönemi burç/kapı adları ve ana kent eksenini	51
Şekil 3.19 : Lefkoşa şehrinin eski ve yeni surları	51
Şekil 3.20 : Lefkoşa kent merkezi günümüz hava fotoğrafı	52
Şekil 3.21 : Tabyalar için detaylı tasarım şemaları	52
Şekil 3.22 : Spot proje alanları ve tabyalar için tasarım önerileri	53
Şekil 4.1 : Rıhtım	56
Şekil 4.2 : Pera ve Galata'nın panoramik manzarası	56
Şekil 4.3 : Vardar Caddesi	59
Şekil 4.4 : Selanik, 1784	60
Şekil 4.5 : 1880 yılında Selanik, A. Wernieski	61
Şekil 4.6 : Selanik'te geleneksel mahalleler, 1900	62
Şekil 4.7 : Surların üzerinden şehrin panoramik görünümü	62
Şekil 4.8 : Unkapanı Meydanı ve Kahveler	63
Şekil 4.9 : Beş Çınar Meydanı	63

Şekil 4.10 : Türk Mahallesi ve Eski Çeşme	64
Şekil 4.11 : 1917 Büyük Selanik Yangını.....	65
Şekil 4.12 : 1917 Selanik Yangını	66
Şekil 4.13 : 1917 yangınından sonra Selanik.....	66
Şekil 4.14 : Earnest Hebrard'ın Selanik için öneri haritası.....	68
Şekil 4.15 : 1850, 1900 ve 1917 yıllarında Selanik	69
Şekil 4.16 : Beyoğlu, Galatasaray.....	70
Şekil 4.17 : 1900'de Deutsche Orient Bank ve birçok bankacının ofisinin bulunduğu Voyvoda Caddesi	71
Şekil 4.18 : Geleneksel Osmanlı evleri ve Galata Kulesi, Karaköy, 1838	72
Şekil 4.19 : 1912 Celal Esad haritasına göre Galata Surları ve kapıları	73
Şekil 4.20 : Hamidiye Çeşmesi.....	74
Şekil 4.21 : Galata'da bir cadde.....	74
Şekil 4.22 : Grande Rue de Pera diğer adıyla Cadde-i Kebir	75
Şekil 4.23 : Grande Rue de Pera diğer adıyla Cadde-i Kebir	75
Şekil 4.24 : Galata Yüksek Kaldırım, 1901	76
Şekil 4.25 : Galata'yı Grande Rue de Pera'ya bağlayan Yüksek Kaldırım, 19. yy sonu.....	76
Şekil 4.26 : Grande Rue de Pera diğer adıyla Cadde-i Kebir	78
Şekil 4.27 : İstanbul'un İlk Nazım Planı, Henri Prost, 1937	83
Şekil 4.28 : Bir meydanın oluşumu: Taksim	84
Şekil 4.29 : Kamusal alanın inşası: Sekülerleşmenin fizikselleşmesi, Taksim Gezi Parkı	84
Şekil 4.30 : Günümüz Selanik duvarları	87
Şekil 4.31 : Selanik'in Akropolisi 1915-8	88
Şekil 4.32 : Günümüz Selanik duvarları	89
Şekil 4.33 : İstanbul'un Doğu Roma Dönemi haritası. İstanbul'un tarihi yarımada üç sur katmanı görülmektedir	91
Şekil 4.34 : 1899 tarihli, Bizans Dönemi İstanbul haritası	92
Şekil 4.35 : İstanbul Kara Surları kesiti	94
Şekil 4.36 : Altın Kapı	95
Şekil 4.37 : Ayvansaray Bölgesi, Blahernai	96
Şekil 4.38 : Konstantinopolis'in topoğrafik haritası, 15. yüzyıl sonlarına kadar İstanbul.....	96
Şekil 4.39 : İstanbul'un 1453 tarihinde fethinden evvelki topoğrafya haritası	97
Şekil 4.40 : Galata Surları ve tarihi anıtlar	99
Şekil 4.41 : Galata Kulesi'nin ve çevresinin konumu	100
Şekil 4.42 : Rıhtımdan şehrin doğuşu.....	101
Şekil 4.43 : Yeni Galata Köprüsü ve Galata	102
Şekil 4.44 : Surlar dışında Hamidiye Hastanesi ve çevresi	103
Şekil 4.45 : Sur dışından şehre bakış	103
Şekil 4.46 : Büyük surlar ve çeşme.....	104
Şekil 4.47 : Şehrin yukarı kesiminde yer alan surlar	104
Şekil 4.48 : Selanik doğu duvarının olduğu 1873 tarihli harita	105
Şekil 4.49 : Selanik doğu duvarının yıkılarak Hamidiye Bulvarı'na dönüştüğü 1908 tarihli harita	105
Şekil 4.50 : Surların kuzeyinden şehre bakış	106
Şekil 4.51 : Surlardan deniz cihetine bakış.....	106
Şekil 4.52 : Hamidiye Bulvarı, 1899	107
Şekil 4.53 : Hamidiye Caddesi	107
Şekil 4.54 : Hamidiye Caddesi	107

Şekil 4.55 : Hamidiye Çeşmesi.....	108
Şekil 4.56 : Beyaz Kule önünden şehir merkezine uzanan tramvay hattı	109
Şekil 4.57 : Selanik deniz duvarının olduğu 1822 tarihli harita	109
Şekil 4.58 : Selanik deniz duvarının yıkılarak kıyı promenadına dönüştüğü 1904 tarihli harita.....	109
Şekil 4.59 : Şehre panoramik bakış	110
Şekil 4.60 : Deniz hamamları ve balıkçılar iskelesi	111
Şekil 4.61 : Selanik sahil şeridi, 1880.....	111
Şekil 4.62 : Selanik deniz surları, 1860 civarı	112
Şekil 4.63 : Selanik sahil şeridi, 1917.....	112
Şekil 4.64 : Selanik kıyı promenadı.....	112
Şekil 4.65 : Denizden şehre bakış.....	113
Şekil 4.66 : Beyaz Kule ve rıhtım.....	113
Şekil 4.67 : Rıhtım.....	114
Şekil 4.68 : Galata Kulesi ve sur duvarları kalıntıları rıhtım ve kayıkçılar	114
Şekil 4.69 : Galata Kulesi ve sur duvarları kalıntıları	115
Şekil 4.70 : Galata Kulesi ve sur duvarları kalıntıları, 1854	115
Şekil 4.71 : 1864 Marie de Launay haritasına göre Galata surları	116
Şekil 4.72 : 1858-1860 D'Ostoya Haritası'nda Galata.....	117
Şekil 4.73 : 1905 Goad haritasına göre Galata Surları	118
Şekil 4.74 : Galata Bölgesi, genel panorama	118
Şekil 4.75 : Pangaltı'da kurulan yeni mahalle ve Taksim'e bağlantısı	119
Şekil 4.76 : Büyük Hendek Caddesi ve Galata Kulesi	121
Şekil 4.77 : Galata, Tünel	121
Şekil 4.78 : Galata Surları.....	122
Şekil 4.79 : Galata'nın genişletilmiş caddeleri	122
Şekil 4.80 : Pera'da Continental Otel'i'nden bakış.....	123
Şekil 4.81 : Karaköy Sokak, Galata.....	123
Şekil 4.82 : Galata'ya bakış	124
Şekil 4.83 : Gemiler, kayıklar ve Galata rıhtımı.....	125
Şekil 4.84 : Galata Köprüsü, 1905	125
Şekil 4.85 : Rıhtımdan Galata görünümü	127
Şekil 4.86 : Galata Rıhtımı	128
Şekil 4.87 : Karaköy, Galata Rıhtımı.....	128
Şekil 4.88 : Agiou Dimitriou Caddesi üzerinde bulunan batı kent duvarı kalıntısı. 130	
Şekil 4.89 : Kentin kuzeyinde, Palamidou sokağında bulunan kent duvarı ve Eski Kapı (Eski Delik) olarak adlandırılan üçüncü büyük kapı	131
Şekil 4.90 : Kentin kuzeyinde, yukarı kent kısmında bulunan kent duvarı kalıntıları.....	132
Şekil 4.91 : Kentin kuzeyinde, yukarı kent kısmında bulunan kent duvarı kalıntıları.....	132
Şekil 4.92 : Haliç Metro Köprüsü ve Galata Ceneviz Sur Duvarı.....	133
Şekil 4.93 : Haliç Metro Köprüsü altında Galata Ceneviz Sur Duvarı.....	134
Şekil 4.94 : Haliç Metro Köprüsü altında Galata Ceneviz Sur Duvarı.....	134
Şekil 4.95 : Haliç Metro Köprüsü altında Galata Ceneviz Sur Duvarı.....	134
Şekil 4.96 : Haliç Metro Köprüsü altında Galata Ceneviz Sur Duvarı.....	134
Şekil 4.97 : Mimar Sinan Heykeli ve Haliç Metro Köprüsü	135
Şekil 4.98 : Mustafa Paşa Sebili	135
Şekil 4.99 : Yeşildirek Hamamı.....	136
Şekil 4.100 : Galata Ceneviz Sur Duvarı ve üstüne inşa edilmiş bir kafeterya	137
Şekil 4.101 : Galata Ceneviz Sur Duvarı ve üstüne inşa edilmiş bir kafeterya	137
Şekil 4.102 : Galata Ceneviz Sur Duvarı ve üstüne inşa edilmiş bir kafeterya	137

Şekil 4.103 : Galataport Saat Kulesi Meydanı'nda bulunan Nusretiye Cami, İstanbul
Resim ve Heykel Müzesi, Tophane-i Amire Sancak Kulesi..... **138**

DÖNÜŞEN KENT SURLARINDA KAMUSAL MEKÂNLARIN İZLERİ: SELANİK-İSTANBUL ÖRNEĞİ

ÖZET

Kent surları; kent tarihi ve hafızasında, kenti çevreleyerek koruma işlevinin yanında, kent dokusunun formunu ve fiziki yapısını da oluşturmuştur. Sur duvarları, kentin kuruluşuyla beraber oluşmuş ve Kostof'un etimolojik olarak açıklamasına göre; "kent" ve "duvar" eş anlamlı ve özdeş olmaktadır. Böylelikle, kentlerin formları onu çevreleyen duvarlardan oluşmakta, kent ve duvar birbirlerini var etmektedirler. Modernleşme dönemi ile birlikte işlevsiz kaldığı kabul edilen kent duvarlarının, dünya üzerindeki pek çok kentte yıkımı gerçekleşmiş ve yıkılan duvarların meydana getirdiği büyük boşluklar, değişen kent yaşantısı için kamusal mekân oluşumuna fırsat sunmuştur.

Tez çalışmasının ana kurgusu ve sorunsalı; bugünkü kamusal mekânların oluşmasında kent duvarlarının rollerini saptama, "modern kamusal mekânların oluşumu"nın izlerini "kent duvarlarından geride kalan boşluklar"da arama ve bu oluşumlarla değişen kentsel doku ve değişen kent yaşantısında nasıl oluşumlara sebep olduğu etrafında gelişmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan strüktürde; konunun kuramsal altyapısını oluşturmak amacıyla üç ana kavram; "sınır", "boşluk" ve "eşik" kavramları kent dokusu üzerinden incelenmiştir. Bu üç kavramın çıkış noktası, kent duvarlarının kamusal alanlara dönüşümü olan çalışma konusu paralelinde oluşmuştur. Kent duvarları fiziksel çizgisiyle sınır kavramını, kamusal alanlar fiziksel boyutuyla boşluk kavramını meydana getirmekte ve bunların birbirine dönüştüğü noktada eşik oluşumu meydana gelmektedir. Kuramsal zemin ardından alan çalışmasına geçmeden önce, duvarların yıkılarak kamusal mekânlara dönüşümlerinin, dünya üzerindeki diğer kentlerde karşılıklarını görmek amacıyla Viyana, Kraków ve Lefkoşa kentleri incelenmiştir.

Çalışma konusunun mekânsal yansımasını incelenmek amacıyla; duvarların yıkılarak kentlerin genişlediği ve yeniden planlandığı dönem olan 19. ve 20. yüzyıl modernleşme ve Tanzimat Dönemi seçilmiş, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun iki önemli kenti Selanik ve İstanbul kentleri üzerinden, kavramsal konu başlıkları çerçevesinde alan çalışması oluşturulmuştur. Hem kentlerin gelişme biçimleri hem yapılan müdahaleler ve iki Fransız mimar tarafından yeniden planlanma çalışmalarının benzerliği nedeniyle bu iki kent seçilmiş, Selanik ile benzer etnik yapısı ve duvarlarının dönüşüm hikayesinin benzerliği nedeniyle İstanbul'da Galata Bölgesi ele alınmıştır. İki kent için de kara duvarları yıkılarak kamusal kullanımın yoğun olduğu cadde ve bulvarlara, deniz duvarları ise kıyı promenadına dönüşmüştür. Dönüşemeyen ve kalıntı şeklinde kalan duvarların bulunduğu bazı kent parçalarında, kentsel katmanlaşma ile ara mekânların, kentsel kopuşların, kentsel travmaların meydana geldiği analiz edilmiştir.

Yöntem olarak; modernleşme döneminin icatlarından, dönemin hafıza ve bilgi kaynağı olan “kartpostal”lar ile kentin sosyal kimliğinin değişiminin, “haritalar”la ise kentin fiziksel kimliğinin değişiminin okunması hedeflenmiştir. Yapılan analizler, araştırmalar ve saptamalar sonucunda günümüzde kent duvarları; koruma altına alınarak fiziksel varlığını devam ettirebilen, yok olmuşluklarının izinde varlıklarını sürdürebilen ve kalıntı şeklinde kent parçalarının arasında kalan duvarlar olarak üç sınıflandırmada okunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı modernleşmesi, 19. ve 20. yüzyıl şehircilik uygulamaları, kent surları, kamusal mekânlar, kentsel sınır, kentsel boşluk, kentsel eşik.

TRACES OF PUBLIC SPACES IN TRANSFORMING CITY WALLS: THE CASE OF SELANİK-İSTANBUL

SUMMARY

In the history and memory of the city, city walls have formed the form and physical structure of the urban fabric as well as the protection function by surrounding the city. City walls were formed with the foundation of the city and according to Kostof's etymological explanation; "city" and "wall" are synonymous and identical. Thus, the forms of cities are formed by the walls surrounding them, and the city and the wall bring each other into existence. The city walls, which are considered to have become dysfunctional with the modernisation period, have been demolished in many cities around the world, and the large gaps created by the demolished walls have provided an opportunity for the formation of public space for the changing urban life.

The main fiction and problematic of the thesis study has developed around determining the roles of city walls in the formation of today's public spaces, searching the traces of the "formation of modern public spaces" in the "gaps left behind by city walls" and how these formations have caused formations in the changing urban texture and changing urban life. In the structure created in this direction; three main concepts; "border", "gap" and "threshold" concepts are analysed through the urban texture in order to create the theoretical infrastructure of the subject. The starting point of these three concepts was formed in parallel with the subject of the study, which is the transformation of city walls into public spaces. City walls create the concept of border with its physical line, public spaces create the concept of space with its physical dimension and threshold formation occurs at the point where these transform into each other. After the theoretical background, the cities of Vienna, Kraków and Nicosia were analysed in order to see the equivalents of the destruction of walls and their transformation into public spaces in other cities around the world.

In order to examine the spatial reflection of the subject of the study; the 19th and 20th century modernisation and Tanzimat Period, which is the period when the walls were demolished and the cities were expanded and re-planned, was selected, and a field study was created within the framework of conceptual topics through the cities of Thessaloniki and Istanbul, two important cities of the Ottoman Empire in this period. These two cities were chosen due to the similarities in the way the cities developed, the interventions made and the re-planning works carried out by two French architects. The Galata District in Istanbul was taken into consideration due to its similar ethnic structure with Thessaloniki and the similarity of the transformation story of its walls. In both cities, land walls were demolished and transformed into streets and boulevards with intensive public use, while sea walls were transformed into coastal promenades. It has been analysed that in some parts of the city where the walls could not be transformed and remained as ruins, urban stratification and intermediate spaces, urban ruptures and urban traumas occurred.

As a method; it is aimed to read the change of the social identity of the city with "postcards", one of the inventions of the modernisation period, the source of memory and information of the period, and the change of the physical identity of the city with "maps". As a result of the analyses, researches and determinations made, city walls today can be read in three classifications as walls that can continue their physical existence by being taken under protection, walls that can continue their existence in the trace of their disappearance and walls that remain among the city parts in the form of ruins.

Keywords: Ottoman modernisation, 19th and 20th century urban planning practices, city walls, public spaces, urban boundary, urban gap, urban threshold.

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Bu çalışmanın çıkış noktası, yüksek lisans eğitiminin bir bölümünü geçirmiş olduğum Selanik Aristoteles Üniversitesi'ndeki araştırmalarım ve Selanik kentinde bir dönem yaşayarak edinmiş olduğum deneyimler sonucunda oluşmaktadır. Kenti deneyimlerken kent duvarlarının belirgin bir biçimde kentte var oluşu, tarihi kent merkezinde çarpıcı duruşlarıyla kenti –günümüzde- kısmen çevreliyor oluşu, araştırma konusu olma noktasında merak uyandırmıştır. Selanik kentinde bulunan süre zarfında farklı ülkelere yapılan seyahatler ve özellikle Viyana'da edinilen kent deneyimleri ardından merak uyandıran diğer bir konu gündeme gelmiştir. Bu konu; Viyana kent merkezinde bulunan ve tarihi kent merkezini çevreleyen Ringstrasse'nin oluşum hikayesidir. Eski kent duvarlarının tamamen kaldırılması; yeni bir kentsel mekân oluşumunun meydana gelmesini sağlamış ve duvarların kaldırılmasıyla meydana gelen büyük boşluklarda, kentin belki de en önemli kamusal alan oluşumları toplanarak bugünkü tarihi tramvay ringini ve etrafındaki kamusal yaşamı oluşturmuştur. Diğer bir etmen ise; yüksek lisans proje dersi kapsamında İstanbul tarihi yarımada incelenmiş, kent ölçeğinde araştırmalar ve analizler yapılarak, tarihsel süreçte kentsel oluşumların izleri sürülmüş aynı zamanda kent duvarları hakkında bilgi edinilmiştir. Proje dersi kapsamında edinilen çalışma yöntemi, Selanik'teki kent deneyimleri ve Viyana kenti deneyimi sırasında yapılan keşifler ile tez çalışmasının kurgusu ve ana strüktürü çıkarılmıştır.

Tez çalışmasının bütününde; “kent duvarları” olarak ele alınan oluşumdan, kentlerin kuruluş noktasında, kenti çevreleyen “kent surları” kastedilmektedir. Çalışmanın başından sonuna kadar ele alınan kent duvarları konusu, kent surlarına karşılık gelmektedir. Bu sur duvarları, zaman zaman kara surları olabildiği gibi zaman zaman deniz surları da olabilmektedir. Kent surları; kenti koruma ve sınırlarını tanımlama amaçlarıyla inşa edilmiş, kentin dokusunu ve biçimini şekillendirerek kentin meydana geliş şekliyle özdeşleşmiştir. Bu bağlamda, duvarlar kent üzerinden sınır, boşluk ve eşik kavramlarıyla açıklanmış, sur yerine duvar ifadesi kullanılarak, çalışmanın daha soyut ve kavramsal boyutta algılanması hedeflenmiştir.

Geleneksel Çin dilinde “kent” ve “duvar” eş anlamlıdır; *ch’eng* karakteri ikisini de karşılamaktadır. İngilizce’de Cermen dilinden gelen “kasaba”, çit veya çevreleme anlamına gelir. Eski Hollanda versiyonunda, *tuin*, çit anlamına gelir; eski Alman dilinde *zun* sur anlamına gelmektedir (Kostof, 1992, sf. 11). Kostof’un etimolojik olarak, kent ve duvarın özdeş olduğunu belirtmesi, kent formlarının onu çevreleyen duvarlarla oluşması, kent ve duvarın birbirini var ettiğini göstermektedir. Bu ilgi çekici etimolojik bilgi ile kent duvarlarının kentle ilişkisi araştırılmaya başlanmıştır.

Tez çalışmasının ana kurgusu; kent duvarlarının bir sınır oluşturmaktan çıkıp, yıkılmalarıyla oluşturdukları büyük boşlukların, bugünkü kamusal alanlara dönüşmede nasıl katkı sağladıkları üzerinde şekillenmiştir. Tezin kavramsal oluşumu; “kent duvarları” ve kamusal alanlar” olmak üzere iki konunun birleşimi ve hatta birbirlerine dönüşümü, ‘sınır’, ‘boşluk’ ve ‘eşik’ kavramlarıyla incelenmiştir. Çalışmanın planı; giriş, üç ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Bu plana göre giriş bölümünün ardından, ikinci bölümde; tez konusunun kuramsal zeminini oluşturan kavramlar, kent dokusu üzerinde ‘sınır’ ve ‘boşluk’ kavramları ve bunların arasındaki ‘eşik’ kavramının oluşumu ve birbirleriyle ilişkisi, kentsel doku üzerinden açıklanmıştır. Kent duvarları; ilk işlevleriyle kent dokusu üzerinde sınır oluşumu meydana getirmiş, yıkılmaları ardından geride bıraktıkları doku üzerinde büyük bir boşluk meydana getirmiş, dönüşümleriyle veya tam olarak dönüşememeleri ile geçişin başladığı noktada eşik olma durumunu meydana getirmiştir. Eşik kavramı ile ara mekânlar ve arada olma hali de ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; kent duvarlarının değişen işlevleriyle kamusal alanlara evrilmeleri ikinci bölümde işlenen kavramlarla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Sınır kavramıyla ‘kent duvarları’nın, boşluk kavramıyla ‘kamusal alanlar’ın kent dokusu ve kent yaşamı üzerinde oluşturdukları anlam açıklanmıştır. Bu bölümün sonunda ise, alan çalışmasına geçmeden önce dünya üzerindeki, konu kapsamında dönüşüm geçirmiş diğer kentler; Viyana, Kraków ve Lefkoşa kentleri incelenmiştir. Kent duvarlarının kullanımlarının değişimi ve dönüşümü 19. ve 20. yüzyıl modernleşme dönemine denk gelmektedir. Tanzimat Dönemi’ne eş zamanlı olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun reform çalışmalarına duvarların dönüşümü de katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun iki önemli kenti; başkent İstanbul, Balkanların en önemli liman kenti ve batının yüzü olan Selanik çalışma sahası olarak seçilmiştir. Bu iki kentin seçiminde, kentler arasında birtakım benzerlikler ve farklılıklar etkili olmuştur. Hem kentlerin gelişme

biçimleri hem de yapılan müdahaleler ile meydana gelen benzerlikler; iki Fransız mimar tarafından kentlerin planlanması (Selanik/Ernest Hebrard, İstanbul/Henri Prost), bu planlama çalışmalarına kısmen meydana gelen yangınların etkili olması, iki kentin de modernleşme ve Tanzimat Dönemi reformlarının uygulanma çalışmalarında olması, özellikle İstanbul Galata Bölge'sinin Selanik ile benzer etnik kimlik yapısında ve kent dokusunda olması, kara ve deniz surlarına sahip olup benzer (deniz surlarının kamusal yaya promenadına, kara surlarının kamusal cadde kullanımlarına) dönüşümleri içermeleri konu kapsamında karşılaştırma yapabilmek adına bu iki kentin seçiminde etkili olmuştur (Şekil 1.1). Dördüncü bölümde; seçilen Selanik ve İstanbul kentlerinin; gelenekselden modern kente dönüşümleri, çalışma konusunun ana ögesi olan kent duvarlarının tarihsel süreci ve duvarların kamusal alanlara dönüşümleri veya travmatik dönüşememeleri spesifik noktalar üzerinden incelenmiştir. Alan çalışmasını içeren son bölüm olan dördüncü bölümde, kent duvarlarının modern kamusal alanlara dönüşümlerinin izleri, yöntem olarak dönemin icatlarından olan kartpostallar üzerinden, haritalar ile de desteklenerek iki kentin okuması, analizleri ve saptamaları yapılmıştır. Kent duvarlarının tam anlamıyla dönüşüm geçiremeyen, fakat günümüz kent dokusunda kalıntı şeklinde diğer kent parçaları ile etkileşimde bulunan, travmatik durumlar ve kentsel kopuşlar meydana getiren oluşumlar ise günümüz fotoğrafları üzerinden analiz edilmiştir. Tez çalışmasının strüktürünü oluşturan giriş ve üç ana bölümün ardından, değerlendirme ve sonuç bölümünde; konu kapsamında araştırılan ve incelenen tüm çalışmalardan çıkarılan saptamalar ifade edilmiştir.

Şekil 1.1 : Selanik ve İstanbul karşılaştırması (Kırmızı tarafından tez çalışması için hazırlanmıştır).

1.1 Tezin Amacı

Tez çalışmasının amacı, geçmişten bugüne kent üzerinde kapladıkları yer, anlam ve kullanım olarak -kent dokusunda- büyük yer edinen kent duvarlarının; yıkılmalarıyla veya izleriyle, günümüzdeki kamusal alanları oluşturmalarındaki rollerini ortaya koymaktır. Bu değişimlerin, kent dokusu üzerinde fiziksel ve sosyal dönüşümünün, kentlerde nasıl karşılık bulduğu ve nelere yol açtığı incelenmiştir. Alan çalışması olarak seçilen, Selanik ve İstanbul kentleri üzerinden bu oluşumların süreçlerini ve sonuçlarını analiz etmek hedeflenmiştir.

1.2 Hipotez

Kentsel tarihin izinde ve hafızasında, kenti çevreleyerek sınır oluşturan kent duvarlarının yıkılmalarıyla ortaya çıkan devasa boşluklar, değişen kent yaşantısı için kamusal alan oluşturmaya fırsat sunmuştur. Duvarlar pek çok kent üzerinde yıkılarak yerlerine modern kamusal alanlar kurgulanmıştır. Günümüzde yıkılmış olan bu kent duvarları; varlıklarını, yokluklarının izlerinde kamusal alanlara dönüşerek sürdürmektedirler. Kentler üzerinde, yüzyıllardır hem devasa fiziksel duruşlarıyla hem kent içinde ifade ettiği sosyolojik anlam ve değer taşıyan duvarların, işlevlerini yitirdikten sonra yerlerine yeni bir doku ve yaşantı gelmesi bazı oluşumlara sebep olmuştur. Sınırdan boşluğa dönüşüm, geçiş ve değişimin yaşandığı noktada oluşan eşik ve kentsel katmanlaşma ile ara mekânların oluşumu; kentsel/sürekli kopuşlar, ara kesitler, bölgesel kademelenme, yersizleşme/yurtsuzlaşma ve travmatik oluşumlar meydana getirmiştir.

1.3 Tezin Kapsamı

Kent duvarlarının; bir sınır oluşturmaktan çıkıp –yıkılmalarıyla oluşturdıkları büyük boşlukların- kent dokusundaki bugünkü kamusal alanlara dönüşümünün, Selanik ve İstanbul kentleri üzerinden incelenmesi tezin ana kurgusunu oluşturmuştur. “Bugünkü kamusal alanların oluşumunda kent duvarlarının rolü nedir?” sorusu irdelenerek başlanmış, seçilen kavramlar, dönem, yer ve yöntemlerle çalışma alanı daraltılarak çalışma kapsamı oluşturulmuştur. Kent duvarları ve kamusal alanlar “sınır, boşluk ve eşik” kavramlarıyla incelenmiş, zaman aralığı olarak modernleşmenin başladığı 19. ve 20. yy dönemleri ele alınmış, yer konusunda

Osmanlı İmparatorluğu'nun iki önemli kenti Selanik ve İstanbul seçilmiş, harita ve kartpostallar üzerinden ispat yöntemlerine de gidilerek, sınırları oluşturulan çalışma kapsamı belirlenmiştir.

1.4 Tezin Yöntemi

Tez çalışmasının kurgusu; “kent duvarları” ve kamusal alanlar” olmak üzere iki konunun birleşimi ve hatta birbirlerine dönüşümü, ‘sınır’, ‘boşluk’ ve ‘eşik’ kavramlarıyla incelenmiş, tezin bu kısmı için literatür taraması yapılmıştır. İlk bölümde kent dokusu üzerinde 'sınır' ve 'boşluk' kavramları ve bunların arasındaki 'eşik' kavramının oluşumu aktarılmıştır. İkinci bölümde; sınır kavramıyla 'kent duvarları'nın, boşluk kavramıyla 'kamusal alanlar'ın kent üzerinde oluşturdukları anlam incelenmiştir. Üçüncü bölümde; seçilen İstanbul ve Selanik kentleri üzerinde “haritalar” ve “kartpostallar” kullanılarak, kent duvarlarının kamusal alanlara dönüşümleri analiz edilmiştir.

Şekil 1.2 : Tezin kurgusunun oluşma diyagramı. (Kırmızı tarafından tez çalışması için hazırlanmıştır).

Tezin bir anlamda kimliğini oluşturan ve özelleşmesini sağlayan, Selanik ve İstanbul kentlerinin incelendiği alan çalışması bölümünde, seçilen yöntem şu şekilde açıklanabilir. Kentin fiziksel kimliğinin dönüşümü haritalar üzerinden okunabilmekte, fakat sosyal kimliğinin dönüşümü için, özellikle bu bölümde incelenen 19. ve 20. yy dönemlerinde kentlerin dönüşümünü okumada kullanılabilecek efektif bir araç olan “kartpostallar” üzerinden analiz edilmesi, “efemera” oluşumu ile dönemin hafıza ve bilgi kaynağı olması açısından ilgi çekici

olmuştur. Tezin strüktürünü oluşturan strateji; “modern kamusal alanın oluşumu”nun izini “kent duvarlarından geriye kalan boşluklar”da arama, ve bunu o dönemin icatlarından biri olan kartpostallar üzerinden okumaya çalışmaktır. Kartpostalların; “modern” bir icat olması, o dönemde patlama yapan “turizm” ile ilişkili olması ve “hafıza inşa” aracı olmaları sebebiyle yöntem olarak seçilmiştir. Tez çalışmasında kullanılan tüm kartpostallar, Kırmızı tarafından renk filtresi yapılarak, ele alınan noktalar üzerinde kırmızı renkte işaretlemeler yapılmıştır.

1.5 Literatür Taraması

Tez çalışması ana üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilk ikisi kuramsal zemin oluşturması için seçilen kavramlar üzerinden araştırmalar yapılmış ve önceden yayınlanan makale, tez ve kitaplardan okumalar yapılarak tezin gerekli yerlerinde bunlardan bahsedilmiştir. Alan çalışmasını içeren son bölümde ise, Selanik’te yapılan araştırmalar üzerinden incelemeler yapılarak gerekli veriler toplanmış, Selanik Aristoteles Üniversitesi kütüphanesi ve kent arşivlerindeki kitaplar üzerinden yapılan kaynak taramaları, haritalar, kartpostallar ve günümüz fotoğrafları kullanılarak alan analizleri yapılmıştır.

2. BÖLÜM: KENT MORFOLOJİSİ ÜZERİNDEN “SINIR”, “BOŞLUK” VE “EŞİK” KAVRAMLARI

Çalışmanın kurgusu etrafında gelişen, ‘kent duvarlarının modern kamusal alanlara dönüşümü’ konusu, kuramsal zemin oluşturmak amacıyla üç kavram ile ilişkilendirilmiştir. Kent dokusu üzerinde bu üç kavram; sınır, boşluk ve eşik kavramları irdelenerek, duvarlarla birlikte kent mekânının dönüşümü de okunmaktadır. Bu kavramların çıkış sürecinde, kent-duvar ve kent-kamusal mekân ilişkisi etkili olmaktadır. Kent duvarları, kent dokusu üzerinde fiziksel çizgileriyle sınır oluşumu meydana getirmektedir. Kamusal alanlar, kent dokusu üzerinde fiziksel boyutlarıyla boşlukla var olmaktadır. Duvarların yıkılarak kamusal alanlara dönüşüm noktasında eşik oluşumu meydana gelmektedir. Eşik; değişimin olduğu yerde, kırılmanın temsili olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1 “Sınır” Kavramı Üzerinden Kent Dokusunun Okunması

Sınırlar; bir bütünü farklı iki alana ayıran bir kavram olarak kritik bir noktada yer alırken, ayırma işlevi ön plana çıkmakta, bir tarafındakinin diğer taraftakilerle karşılaştığı ve etkileştiği yer meydana getirme özelliği olarak, ayırmaktan çok ilişkilerin ve farklılıkların oluşturduğu ara kesitleri meydana getirmektedir. Simmel’in “sınır, sınırsızın sınırlıya değmesidir” (Hançerlioğlu, 1976) düşüncesi ile, sınır bir “buluşma noktası” olarak açıklanabilmektedir. (Dedeoğlu, 2008, s. 24)

Simmel, sınırın, sosyolojik sonuçları olan mekânsal bir gerçek olmaktan öte, kendini mekânsal olarak şekillendirip dışa vuran sosyolojik bir gerçek olduğunu ifade etmektedir. (Simmel, 1997) Bu görüşü destekleyen nitelikteki diğer ifade Marcuse’a aittir; tüm sınırlar, kişiler ve aktiviteler arasındaki, toplum içi, toplumlar arası ya da kişiler ve gruplar arası bölünmelerini meydana getirmektedirler. Bu yönden bakıldığında, her şeyin sınırları mevcuttur. Marcuse’a göre, hayatın kapsadığı mekânlar sınırlandırılmıştır. Sınırlar olarak tariflenen öğeler; duvarlar, bahçe çitleri,

tabelalar aynı zamanda sınırın iki tarafını ayırma, korku, eşitsizlik, yabancılaşıma ve uzaklaşma gibi sosyal tedirginlikleri tetiklemektedir. (Marcuse, 1997)

Bu görüşler paralelinde modern kentlerde, endişe ve tedirginlik duygusu veren sınırların altında, sınırlarla vurgulanan ve ön plana çıkarılan farklılıkların sonucunda meydana gelebilecek eşitsizliklerin yatmakta olduğu tartışılmaktadır. Sınırlar bu yönüyle, farklılıkları belirginleştirerek vurgulamakta, iç ve dış arasındaki ilişkiyi keskin bir şekilde koparmakta ve farklılıkların çatıştığı kritik noktalar meydana getirdikleri için sosyal tedirginlikleri getirerek toplumsal ayrışmaları belirginleştirmektedirler. Günümüz modern kentlerde veya metropollerde, iki alanı birbirinden ayıran sınırların, gerçekte var olmayan soyut birer çizgi ve kentin sosyal açıdan dönüşümleriyle birebir ilişkili arakesitler olduğu, farklılıklar oluşturan çatışmaların meydana çıktığı durumlarda ise farklı şekillerde ifade edilen sınır elemanları olarak fiziksel olarak ortaya çıkmaktadırlar. (Dedeoğlu, 2008, s. 26) Bu elemanlar fiziksel olarak somutlaştıkları zaman, kent dokusu üzerinde okunabilmektedirler. Üst ölçekte kentsel sınır oluşturmakta, alt ölçekte ise mimariye de yansımaktadır.

Sınır kavramı, “iç ve dış” arasındaki farklılaşmanın başladığı yerde kendini göstermektedir. Bu farklılaşmalar özellikle daha geniş alanlardan bakılan kentsel ölçekte; fiziksel ve sosyal ayrımı yani somut ve soyut veya görünen ve görünmeyen sınırlar meydana getirmektedir. Fiziksel oluşumlar kentin fiziksel yapısına ve dokusuna yansımakta, sosyal oluşumlar ise toplumsal ayrışmalar olarak yansımakta ve sosyal tedirginlikleri meydana getirmektedir.

2.1.1 “Sınır” kavramı

Sınır kavramını anlamak için mekânsal ve zamansal olarak karşılığını ve yerini anlamak gereklidir. Sınırlar mekânda nokta, çizgi, yüzey veya bir davranış olarak temsil edilirler (Ataol, 2013, s. 1). Sınırlar, somut olan fiziksel elemanlar ile oluşabildiği gibi soyut olan davranışlar ile de temsil edilebilmektedirler. Sınır bir limiti ifade etmektedir ve bir bitişi temsil ettiği gibi ayrıca yeni bir başlangıcı da oluşturmaktadır. Sınır “tanımlamak”tır, tanımlanarak sınırlanan şey, artık başka bir tanım altında yer alamamakta, kendisi dışında kalanları da dolaylı olarak tanımlamaktadır. “Sınır ile tanımlanan şey, dışında kalanları da tanımlarken sürekli bir öteki yaratmaktadır” (Ataol, 2013, s. 1).

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğünde, "iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut", "komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi", "bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç", "bir şeyin nicelik bakımından inebileceği veya çıkabileceği en alt ve en üst sınır, limit", "değişken bir büyüklüğün istenildiği kadar yaklaşabildiği durağan büyüklük, limit", "uç, son" gibi tanımları bulunmaktadır (URL-1). “Sınır” kelimesi; coğrafya, felsefe, kimya, matematik, mimarlık, metal bilim işlem gibi farklı disiplinler arasında tanımı bulunabilmektedir. Bu özelliği ile “sınır” farklı alanlarda çok yönlü bir kavramdır.

Sınır kavramı İngilizcede; frontier (sınır, hudut), border (sınır, hudut, kenar, pervaz), borderline (sınır çizgisi), boundary (sınır, hudut, had, çevre), limit (sınır, limit, son, nihayet, uç, had, hudut), borderland (sınır bölgesi), bound (sınır, hudut, bağlı, kayıtlı, zorunda, mecbur), bourn (sınır, amaç yada hedef), bourne (dere, çay, su, sınır, amaç, diyar), butting (sınır), circumscription (bölge, mıntıka, sınırlama, etrafını çizme), compass (sınır, alan, saha, menzil, çevirmek, sarmak, kuşatmak, anlamak), confine (sınır, eşik, hudut, sarmak, hapsedmek), deadline (sınır, mühlet, son gün), line of demarcation (sınır çizgisi), extreme (son, uç değer, koyu), extremity (son, uç), limitation (sınırlama, kısıtlama, ayırım, sınır belirtme, tahdit), March (sınır bölgesi, hudut, mesafe, Mart), pale (parmaklık, sınır, limit), purlieu (sınır, etraf, civar), skirting (süpürgelik), stint (sınır, had, iş, görev), verge (sınır, had, hudut, kenar, eşik, daire), watershed (sınır, su bölümü çizgisi), kelimeleriyle ifade edilmektedir (Kurak Açııcı, 2013).

Mimari tasarımda ve mekânda sınırlar, birincil olarak duvarlar ile temsil edilmektedir. Tüm duvarlar bir sınıra işaret etmekte, ancak sadece duvarlar ile ifade edilememektedir (Marcuse, 1997). Çünkü mekân fikri, sınırlar ile oluşurken, üç boyutu da kapatmadan, mekâna sınır getirebilmenin yolları her zaman bulunmuştur (Kostof, 1985). Böylelikle duvarsız da mimari sınırlama eylemi oluşabilmektedir.

Sınırlama eylemi, sınırların konumlandıkları mekânda veya düşünsel yapıda taşıması istenen işlevlerini yerine getirmesi amacıyla yapılan eylemlerdir. İster somut ister soyut olsun sınırlama eylemi, fiziki ve düşünce dünyasında meydana gelmektedir. “Çünkü sınır, sadece sosyolojik sonuçları olan mekânsal bir gerçeklik değil, kendini mekânsal olarak şekillendiren sosyolojik bir kendiliktir” (Simmel, 1997). Dolayısıyla, sınırlama eylemini ve sınırları mekânsal izdüşümleri üzerinden

araştırmak sınır kavramının mekân üzerindeki karşılığını okuyabilmek adına izlenebilecek bir yol olabilmektedir. (Ataol, 2013, s. 8)

Sınırların en önemli işlevi, belirleyici ve tanımlayıcı olmalarıdır. Tanımlanmış olan şey, diğer özelliklere artık kapalı olmakta, tanımlanmasından dolayı sınırlanmaktadır. Bunun yanında, başka bir özellik taşıması da engellenmesinden dolayı, onun dışında kalanları da tanımlamaktadır. Immanuel Kant’a göre; sınırın bilincine varmak için o sınırın ötesinde ne olduğu bilinmelidir. Bir çizginin bitimini bilmek, o çizginin ötesindeki boşluğu da bilmektir (Hançerlioğlu, 2012).

Sınırlar, mekânı tanımlamak için kullanılır. Çünkü mekân, sınırlar ve sınırların çevrelediği boşlukla tanımlanabilmektedir. Buna karşılık mekân, sadece sınırları ya da boşluk değeri ile tanımlanamaz. Mekân oluşumunun önemi ise toplumsal hayatı anlamamıza olanak sağlayan insan eylemlerinin yer aldığı sahneyi oluşturmasından kaynaklanmaktadır. (Ataol, 2013, s. 8)

Kuban (1984), korunma içgüdüsünün ve mekân oluşturma eyleminin insanı çevreden ayırdığını söylemektedir (Ataol, 2013, s. 9). Sınırlı mekân oluşturmak, mimari eylemin ilk adımıdır. “Bu eylem, özel yapı eylemi olarak tanımlanır ve insanın uçsuz bucaksız evrensel boşluğu sınırlandırarak kendi çevresinde içe dönük özel bir boşluk oluşturma isteğinden kaynaklanır” (Mumcu Uçar, 2005). Bu sınırlar oluşturma durumu, vahşi doğayla karşı karşıya olunan hayat mücadelesinin bir sonucu olmasının yanı sıra, toplumsallaşma sürecinin de bir sonucu olmaktadır. Lefebvre (1984), insan ilişkilerinin sınırlar tarafından belirlendiğini söylemektedir. Dolayısıyla sınırların toplumsal yaşam üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Çünkü sınırlar insan eylemi sahnesi olan mekânı oluşturmakta, mekân yani çevre de içindeki toplumsal koşullar ve yaşam hakkında ipuçları ve bilgileri barındırmaktadır. (Ataol, 2013, s. 9)

Bir “yer”den ve bir “mekân”dan söz edildiğinde, bunları belirleyen “sınır”ı da dile getirmek gerekmektedir. Bir “yer”in ve bir “mekân”ın konumunu belirleyen şey bir “sınır”dır. “Sınır” olmadan “yer” ve “mekân” tanımlanamamaktadır. (Zeytinoğlu, 2021, s. 20)

“Yer” ya da “mekân” hiçbir zaman başka hiçbir şeyin mutlak taşıyıcısı olmamıştır. “Yer” ya da “mekân”, kendileri birer kategoridir. “Yer” ve “mekân”ı katı bir biçimde çevreleyen ve diğer kategorilere karışmasını engelleyen “sınır” ile “sınır” sayesinde o “yer” ve “mekân”, kendi içlerine kapanarak bir özdeşlik kurma şansına

erişmiyorlar mı? Ayrıca bu neyin özdeşliği olacak? Bu özdeşliğin anlam bulabilmesi için hangi şeyler devreye girecek? O “yer” ve “mekân”da bir boşluktan başka bir şey yoktur. Ancak diğer kategoriler harekete geçtiği ve bunlarla ilişkiler kurabildiği ölçüde, bu boşluk ortadan kalkabilir ve bazı pratik durumlar doğabilir. Tüm kategorilerin birbirinden ayrı tutulması, Yunanlılar bakış açılarını ve düşünce yapılarını inşa eden en önemli etken olmaktadır: Her kategori –“yer” ve” mekân”da da olduğu gibi- içinde yalnızca kendi boşluğunu, metaforik bir söyleyişle ise kendi “ruh”unu taşımaktaydı- bu kategoriler bir “ruh” olarak vardı-. (Zeytinoğlu, 2021, s. 22)

2.1.2 “Kentsel sınır” kavramı

Kentler çevremizdeki en büyük mekânlardır. Arendt (2000) insanların her tür etkinlikleri için bir çevre oluşturdıklarından bahsetmektedir. Bunun aksi halinde insan etkinliklerinin yordamsız ve havada kalacağını da ekler. İnsanların birlikte yaşıyor olmaları gerçeği bütün insani etkinliklerin koşuludur ve toplum dışında düşünülmesi bile mümkün olmayan tek insani etkinlik eylemdir. (Ataol, 2013, s. 9)

İnsanlar farklı nedenlerden dolayı, çevrelerini belirli yerlere, bölgelere ve kategorilere bölmektedirler. Simmel’e (1997) göre; birleştirici bir varlık olan insan, her zaman ayırmak zorunda ve ayırmadan birleştirememektedir. İnsanlar, çevrelerini ilişkilendirerek ve ayırarak anlam kazandırmakta, bu sürecin sonunda çevrede iz bırakmaktadırlar (Tonkiss, 2005). Sınırlar her yerde bulunmakta; doğada, toplumlarda ve kent dokusunda mekânsal düzenlemede etkili olan öğeler olarak var olmaktadır. Sınırlar zamanla; sınırlar tarafından şekillendirilmiş, isimlendirilmiş ağlar ile tanımlanmış bir ilişki sistemi ve bu sistemin mekânsal yansımalarını oluşturmuşlardır. (Sinirlioğlu, 2015)

Sınır kavramı doğada, felsefede, politikada ve mimarlıkta yaygın olarak kullanılmakta ve tartışılmakta, anlamına bakıldığında iki farklı bölgeyi (territory) belirleyen fiziksel veya sosyal bir çizgi olarak kavranmaktadır. Kentsel sınırlar ise; farklı fiziksel, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel öğeleri hem birleştirme hem ayırma işlevleri ile kentsel dokudaki mekânsal organizasyonu meydana getiren çok katmanlı ve karmaşık oluşumlardır. (Sinirlioğlu, 2015)

Kevin Lynch (1992), kentsel mekânın imgelerini yollar (paths), sınırlar (edges), bölgeler (districts), düğüm noktaları (nodes) ve referans noktaları (landmarks) olarak

ayrıştırılmıştır. Günümüzde hızla artan kentleşme ve kentsel nüfus ile, kentlerin mekânsal dokusunu meydana getiren sınırların, biçim ve anlamları sürekli olarak farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmadan ve değişimden dolayı, güncel olan çalışmalarda, kentsel ölçekteki sınırlar, Lynch'in tariflediği fiziksel ögelere ek olarak, farklı sosyal katmanları, anlamları ve ayrıştırma biçimlerini de içeren çalışmalar yürütülmektedir. (Sinirlioğlu, 2015)

Kentsel sınırlar; kenti farklı, dinamik ve düzensiz alanlara bölmektedirler. Kentsel sınırlar doğadaki sınırlardan farklı olarak; politik, ekonomik ve toplumsal anlamlar içermektedirler (Waterhouse, 1933).

Kentler; kentlilerin oluşturduğu sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve fiziksel sınırlar ile biçimlenmekte ve anlam kazanmaktadırlar. Bu kapsamda; yol, güzergah ve köprüler gibi yönlendirici sınırlar; girişler, kapılar gibi toplanma noktaları oluşturan sınırlar ve bariyerler, duvarlar, çitler gibi ayırma alanları ile sınırlar genel olarak kenti farklı fiziksel, sosyal ve ekonomik kategorilere ayırmakta ve sınırın iki yanında farklı davranışlar meydana getirebilmektedirler (Diener & Hagen, 2012).

Kentsel mekânda sınırlar farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Mekânları ayırıştıran fiziksel sınırlar, kontrolün sembolik yansımaları olan sınırlar, sosyal yaşam üzerindeki görünmez sınırlar gibi pek çok örnek kentsel mekânda ayrıştırma meydana getirmektedir. Lynch'in (1992) tanımlamış olduğu fiziksel imgeler, kentlinin sosyal yaşamında çevresini şekillendirme davranışıyla oluştuğundan, kentsel mekânı bölgelere ayıran sınırları oluşturan bölgesel etkenler kent dokusunu oluşturmada etkili olmaktadır. (Sinirlioğlu, 2015)

Kentsel dokuda sınırlar, belirgin bir şekilde görülebilmektedirler. Bu sınır elemanları; çitler, tel örgüler, duvarlar gibi fiziksel ya da mahalleler arasında okunabilen yapısal, topoğrafik ve sosyal farklılıklar da olabilmektedir. Kentsel sınırlar çoğunlukla fiziksel olarak görülmekle birlikte, sosyoekonomik ve sosyokültürel olarak görünmeyen ayırma çizgilerinden de oluşmaktadırlar. Bu sınırların ayrıştırdığı bölgelerde, insanların mekânsal kimlik ve aidiyet duyguları meydana gelmektedir. Sınırın sosyal ve psikolojik boyutlarını oluşturan bu oluşumlar, ülke sınırlarından mahallelere kadar olan tüm ölçeklerde mekânsal davranış biçimlerini etkilemiştir. (Sinirlioğlu, 2015)

2.2 “Boşluk” Kavramı Üzerinden Kent Dokusunun Okunması

Kent bütün olarak bir sistemin parçasıdır. Kentin bir bütün olarak kabul edilmesi 1800’lü yıllara denk gelmektedir. “Kent bütüncül bir varlık olarak değerlendirildiğinde bir bütün içindeki boşlukları kavramak mümkün hale gelmiştir” (Von Schéele, 2016). Bununla birlikte kentsel boşluklarla ilgili teorik çalışmalar yaklaşık otuz yıl önce irdelenmeye başlamıştır (Bhaskaran, 2018).

Roger Trancik “Finding Lost Space” adlı kitabında çevreye karşı olumlu bir katkısı olmayan, kentsel yaşantı ve kullanım ile ilişkilendirilmemiş boşlukları, kentsel dokuyu bozan ve çevrelerine çok az katkıda bulunan yerler olarak görmekte ve “kayıp” alan olarak tariflemektedir (Trancik, 1986). Perera’ya göre bu boşluklar kullanılmayan, az kullanılan ya da terk edilmiş arazi veya kentsel alanlarda işlevlerini yitirmiş kullanımlarından dolayı var olan alanlar olarak aktarılmıştır (Renuka, 1998). Bazı araştırmacılar bu alanları “terrain vagues-arazi belirsizliği” (De Sola Morales, 1995), “dead zones-ölü bölgeler” (Doron, 2000), “wasteland-artık, boş arazi” (Berger, 2007) ve “urban interstices” (Tonnelat, 2008) olarak tanımlamıştır (Hwang ve Lee, 2019). Tüm bu tanımlamalarda bahsedilen aslında aynı “boşluk” kavramının karşılığıdır. Bahsedilen bu boşluklar kentler üzerinde olumlu katkıları olmadığı hatta olumsuz özelliklere sahip olabileceklerinden dolayı kentlerdeki “negatif boşluklar” olarak belirtilmektedir. Negatif boşluklar bir nevi kentlerdeki tasarlanmamış veya tekrar tasarlanma gereksinimi olan boşluklardır. (Özkaraca, 2020, s. 5)

Korkmaz (2019) kentsel boşluğu yaşanılabilir bir mekân olarak ifade etmektedir. Balcı (2017) kentsel boşluğun kentlerin biçimlenmesinde etkili olan bileşenlerden biri olduğunu belirtmektedir. Silva (1998) ise kentlerin kamusal bir mekânı olarak kentsel boşluklar üzerinde durmaktadır. Roger Trancik “Finding Lost Space” adlı kitabında kentlerin mekânsal tasarımında; şekil-zemin teorisi, bağlantı teorisi ve yer teorisi olmak üzere üç teoriyi anlatır ve kentlerin şekil-zemin ilişkilerinde doluluk-boşlukların düzenlenmesinin amaçlandığından bahseder. (Özkaraca, 2020, s. 5) Kentsel doluluk ve kentsel boşluk tanımlamalarının, kentsel doku üzerinde tariflenmesi kentin bir bütün olarak okunulabilirliği açısından oldukça önemlidir.

2.2.1 “Boşluk” kavramı

Kentsel boşluk kavramı, tez çalışmasında, çalışma alanının kent ölçeğinde olması ve kent çalışmaları üzerine yapılan araştırmalardan dolayı daha çok irdelenmektedir. Fakat kentsel boşluk kavramına geçmeden önce, ilk olarak “boşluk” ve ilişkili olduğu “mekân” ve “yer” kavramları hakkında düşünmek kentsel boşlukların kavranması için önemli bir kavramsal zemin oluşturacaktır. Sözlük anlamına baktığımızda boşluk; 1. “oyuk, çukur, kapanmamış yer”, 2. “boş olan yer” Türk Dil Kurumu (TDK), 3. “hiçbir şey içermeyen” (Merriam-Webster Dictionary), 4. İngilizce kelime anlamındaki karşılıkları “void-boşluk, space-uzay/ mekân ve cavity-oyuk” olarak ifade edilmektedir. Genel anlamlarıyla boşluk, oyuk, çukur, kopukluk, kapanmamış yer, hiçlik, sonsuzluk, sınırsızlık, kesinti, içinde hiçbir özdeğin bulunmayan uzay ve hareketin gerçekleşmesi için zorunlu kılınan anlamlarına karşılık gelmektedir (Şamlıoğlu, 2010, Gülmez, 1996 ve Hançerlioğlu, 2005). Mekân sözcüğü ise Arapça “varolma” anlamındaki kevn sözcüğünden türemiş olup “içinde bulunan yer” anlamına gelmektedir (Hançerlioğlu, 1976). Mekân kavramın sözlük karşılığına bakıldığında “yer, bulunan yer”, “ev, yurt” ve “uzay” anlamları karşımıza çıkmaktadır. Yer kavramının sözlük karşılığı ise; “bir şeyin / bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân”, “gezilen, ayakla basılan taban” ve “bulunulan, yaşanılan, oturlan bölge” gibi ifadelerle açıklanmaktadır (TDK). Felsefe ansiklopedisinde ise “yer” uzayın bir bölümü olarak belirtilmekte ve felsefe teriminde bir cismin kapladığı uzay parçası olarak açıklanmaktadır (Hançerlioğlu, 1976). Boşluk-mekân-yer sözcüklerinin sözlük karşılıkları incelendiğinde kavramlar örüntüsü ve bağlantıları dikkat çekmektedir.. Bu kavramların Türkçe karşılıklarında birbirleriyle ilişkisi tanımlarda net bir şekilde karşılık bulamadığı, kavramsal bir ayrımın yapılamadığı hatta birbirlerinin eş anlamlısı gibi açıklandığı anlaşılmaktadır. Fakat İngilizce’de “space-mekân” ve “place-yer” olarak net bir kavramsal farkın olduğu oldukça dikkat çekicidir. (Özkaraca, 2020, s. 6)

“Boşluk” kavramının İngilizce karşılığı olarak “space” sözcüğü akla gelse de “void” sözcüğü özellikle sanat ve mimarlık disiplinlerinde daha çok yer edinmiştir. Ek olarak İngilizce’de “space” sözcüğü mekân kavramını da ifade etmektedir. (Özkaraca, 2020, s. 6)

Yazarlar mekânın boşlukla olan bağlantısını; “üç boyutlu ve sınırları tanımlanmış bir boşluk” (Gülmez, 1996), “mimari olarak sınırlandırılmış boşluk” (Zevi, 1990), “iki

ve üç boyutta mimari olarak oluşturulmuş sınırlı boşluk” (Rasmussen, 1964), “insanı doğal ortamdan ayıran boşluk ve insanın çeşitli eylemlerine olanak tanıyan, içinde yaşanan sınırlı bir boşluk” (Kuban, 1984) olarak tanımlamışlardır.

Çinli düşünür olan Lao Tzu, Tao Te King adlı kitabında “bir yapının gerçeği döşeme ve duvarlarında değil, içindeki boşluklardadır” ifadesiyle mekânı oluşturan ana oluşumun “boşluk” olduğuna dikkat çekmektedir (Kuban, 1984). Hasol (1995)’da mekânı tanımlaması; insanı çevresinden belirli bir ölçüde ayıran ve eylemlerin sürdürülmesi için elverişli olan “boşluk” ifadesiyle açıklamaktadır. Joedicke, algılanabilecek sınırlayıcı öğeler bulunmuyorsa mekânın “boşluk” olarak kavranabileceğinden bahsetmiştir (Altan, 1992). Farklı araştırmacılar tarafından aktarılan bütün bu tanımlar incelendiği zaman, boşluğun mekâna dönüşümündeki ortak bakış açısının “boşluğun sınırlandırılarak nitelik değiştirmesi” olduğu belirtilmektedir. Kent mekânı bir bütün olarak baktığımızda tasarlanmış bir boşluk olarak analiz edilebilir. (Özkaraca, 2020, s. 7)

Genel bir ifadeyle, boşluğun yere dönüşmesi şöyle bir tariflemeye açıklanabilir: “Boşluk sınırlandırılarak mekânı oluşturmakta ve bu mekân yaşanan/yaşayan bir mekân olduğunda yere dönüşmektedir” (Özkaraca, 2020, s. 8).

“Boşluk” kavramı farklı pekçok disiplinlerde; sanat, edebiyat, mühendislik ve mimarlık gibi alanlarda karşılık bulmakta ve hatta yanına kendisi ile bağıntı-ilişki içinde olduğu nitelikler ile başkalaştığı görülmektedir. Mimarlık disiplininde, boşluklar “mimari boşluk”, “kentsel boşluk” ve “doluluk-boşluk” olarak nitelik değiştirerek irdelenmektedir.

Doluluklar ve boşluklar birbirlerinin kontrastını oluşturmakta fakat aynı zamanda da sürekli olarak birbirlerini oluşturmaktadır (Yurtseven, 2017). Bu oluşum; Lao-Tzu’nun tencere örneği ile tariflenmektedir. Lao-Tzu, tencereyi var eden olgunun doluluk-boşluk olduğunu ve onu işlevsel hale getirenin içindeki boşluk olduğunu aktarır (Lao-Tzu, 2018). Boşluk genel bir ifadeyle, tanımlı bir alan içerisinde yapı/yapılaşma olmaması olarak açıklanabilir (Akkerman, 2009). Akaslan (2006) boşluğa üçüncü boyut katan oluşumun kentsel doluluklar olduğunu fakat asıl boşluğu tanımlı hale getiren olayın kentlinin onunla kurduğu ilişki olduğundan söz etmektedir. Bu özelliklerine bakıldığında boşluk hem mekânsal bir öge oluşturmaları

ile fiziksel, hem de içinde bir yaşantı meydana getirmesi ve insan boyutuyla da sosyal, bir oluşum olarak meydana gelmektedir.

Mimari boşluk, insan ölçeğinde, sınırlandırılmış ve mimari özelliklere sahip olan bir kavram ve sınırsız boşluğun sınırlandırılmasıyla oluşan mekândır. Mimari boşluk ile kentsel boşluk arasındaki ilişkiye bakıldığında, iç-dış mekân birlikteliğine benzerlik göstermektedir. İç mekânı oluşturan elemanlar; duvarlar, döşemeler ve tavanlar gibi öğeler iken dış mekân da benzer öğeler olarak, dış duvarlar, ağaçlar-gökyüzü-strüktürel sistemler ve dış mekân döşemeleri gibi elemanlardan meydana gelmektedir (Karip, 2014). Zevi'de (1990) buna benzer bir şekilde iç ve dış mekân arasındaki ilişki için; her yapı/bina iki mekânın oluşmasına olanak sağladığını ifade etmektedir. Yapının kendisinin oluşturduğu “iç mekân” ve yapının çevresiyle veya komşu yapılar ile arasında oluşturduğu, kentsel mekân olarak adlandırılan, “dış mekân”. Özetlemek gerekirse, mimari boşluk çoğunlukla yapı ölçeğinde çalışırken, kentsel boşluklar kent ölçeğinde oluşmakta ve kentleri etkilemektedirler. (Özkaraca, 2020, s. 9)

Mimari mekân içinde bulunduğu çevre ile kurduğu ilişkilerle anlam kazanmaktadır. Bu nedenle mekânda yaratılan boşluk sadece var olduğu mekânı ilgilendiren bir öğe olmaktan çıkar. Mekânda yaratılan boşluk, çevre verileri ile birlikte düşünüldüğünde artık kentin bir parçasıdır ve kentin biçimlenmesine de katkı sağlamaktadır. (Kuloğlu, 2013)

2.2.2 “Kentsel boşluk” kavramı

Kent, bir bütün olarak düşünüldüğünde, mimari oluşumlar bir araya gelerek meydana getirdiği doluluklar ve bu oluşumlar arasında kalan boşluklardan oluşmaktadır. Mimari oluşumlar arasında kalan bu alanlar tasarlandıkları zaman; sokaklar, caddeler, avlular, meydanlar gibi kentsel boşluklar meydana gelmektedir. Tasarlanmamış, rastlantısal alanların ise mekân olarak anlamlandırılmaları zordur. (Kuloğlu, 2013).

Bala, kentsel kopuş meydana getiren kentsel doluluk-boşluklarla ilgili olarak; “kentsel mekâna ilişkin tasarımlarda genellikle doluluklar ele alındığından, binalar arasındaki boşluklar, kendiliğinden oluşan kayıp hacimlere dönüşmektedir. Bu hacimler çoğunlukla, özensizce yan yana getirilen cephe dizileriyle sınırlandırılmakta

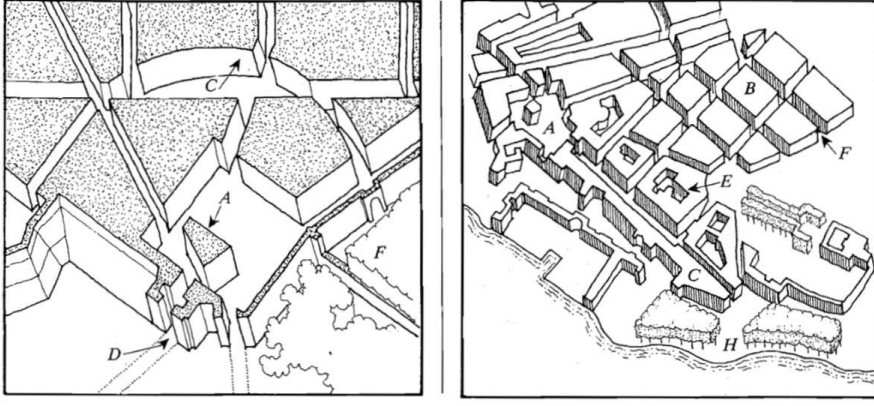
ve günümüz kentlerinde problem alanı haline dönüşen kentsel arayüzleri oluşturmaktadır” söylemleriyle ifade etmiştir. (Bala, 2006).

Mimari boşluk ile kentsel boşluk arasındaki benzerlik için, iç ve dış mekân oluşumu örnek olarak verilebilir. İç mekânı meydana getiren nesneler, duvarlar, tavanlar ve döşemeler iken, dış mekân da benzer nesnelerden oluşur. Dış mekân da; dış duvarlar, gökyüzü-ağaçlar strüktürel elemanlar ve dış mekân döşemeleri gibi elemanlardan oluşmaktadır. (Kuloğlu, 2013)

Zevi, iç-dış mekân ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır; “Her bina iki mekânın oluşmasında yardımcı olur. Binanın kendisi tarafından saptanan iç mekân ve bu bina ile komşu binalar arasındaki dış mekân veya kentsel mekân” (Zevi, 1990, s. 11-12). Colomna’nın görüşü de bu oluşumu destekler niteliktedir; “dış’ın önceden var olan bir iç’i örten bir maskeden ibaret olduğu yanıltıcıdır, çünkü iç ile dış eş zamanlı olarak inşa edilir” (Colomna, 2001, s. 274).

Kevin Lynch “Kent İmgesi” isimli kitabında, kent imgesi ve kentte yön bulma konusu ile ilgili olarak “imgenin değişken olması, değişkenliğe açık olması, bireyin gerçeği araştırmaya ve düzenlemeye devam etmesine olanak tanınması, istenilen özelliklerdir; boşluklar olmalı ve birey bu boşlukları kendisi tamamlayabilmelidir...” der (Lynch, 1996, s.158).

Trancik’e göre kent içerisindeki doluluklar yapıları ifade ederken, kentsel boşluklar ise bu doluluklar ile zıtlık oluşturan açık alanlara ve yol ağlarına denk gelmektedir. Yapıların oluşturduğu kentsel doluluklar ile kentsel boşlukların birlikte meydana getirdiği kompozisyonlar kentlerin dokularını oluşturmakta ve oluşan dokulara göre kentsel farklılıklar meydana gelmektedir (Trancik, 1986). Kentsel alanların kendi dokularına özel bir doluluk-boşluk ilişkisi oluşmuştur. Bu ilişkiler, doluluk-boşluk kompozisyonlarına göre farklılaşmaktadır. Bunun yanında bu kompozisyonlar sokak ağlarını okunur kılmakta ve örüntü oluşturmaktadır. Kentsel doluluklar ve kentsel boşluklar arasındaki kompozisyon belirgin ve tanımlı olduğunda nitelikli kentsel çevreler meydana gelmektedir (Erdönmez, 2014). Trancik bu kentsel dokuda oluşan ilişkiyi, bir tür karşılıklı diyalog olarak tanımlamakta ve mekânsal kurgunun başarılı bir şekilde çalışmasını, diyalogun tamamlanmasına ve algılanabilir olmasıyla bağlantılı olduğundan bahsetmektedir. (Özkaraca, 2020, s. 10)

Şekil 2.1 : Kentsel doluluk ve boşluk tiplerinin diyagramı. A- Kamusal anıtlar ve kuruluşlar, B- Kentsel bloklar C- Sınır belirleyici binalar D- Geçitler E- Blok içi boşluklar F-Sokak ve meydan ağları G- Parklar ve bahçeler H- Doğrusal açık alan sistemleri (Trancik, 1986).

Genel bir tanımla mimari nesneler doluluğu oluştururken bu nesnelerin dışında kalan alanlar boşluğu meydana getirmektedir. Trancik, kentsel doluluk ve boşluk tiplerini açıklamak için bir diyagram çalışması yapmıştır. Şekildeki diyagramda görüldüğü gibi Trancik Krier, kentlerin başarılı bir mekânsal organizasyon oluşturması için kentlerin doluluk ve boşlukların mekânsal olarak oluşturdukları kurgunun birlikteliğinden bahsetmiş ve öne çıkan üç tip doluluk ile beş tip boşluk tariflemiştir. Kentsel doluluklar için; kentsel bloklar, sınır belirleyici binalar, kamusal anıtlar ve kuruluşlar olarak tanımlarken, kentsel boşluklar için; geçitler, blok içi boşluklar, sokak-meydan ağları, doğrusal açık alan sistemleri, parklar ve bahçeler olarak tanımlamaktadır. Tezin kapsamında ve bölüm içinde “boşluk” kavramı incelendiğinden dolayı –kentsel doluluk tipleri geçilerek- Trancik kentsel boşluk tiplerini şu şekilde tanımlamaktadır:

Geçitler (D): Özel ve kamusal alan arasındaki geçişi sağlayan giriş mekânları olarak tariflenebilir. Geçit özelliği taşıyan elemanlara örnek olarak ise giriş avlusu, niş, giriş hölü veya ön bahçeler verilebilir.

Blok içi boşluklar (E): Avlular ve revaklı bahçeler gibi yarı özel geçiş alanları bu boşlukları oluşturmaktadır.

Sokak ve meydan ağları (F): Kentin bütünüyle ilişki kuran ve bütünsel olarak kentin fiziksel dokusunu oluşturan sirkülasyon boşluklarıdır. Bu boşluklar sadece sirkülasyonu sağlayan ve mekândan gelip geçilebileceği gibi içinde zaman da geçirilebilecek sosyal birlikteliğin de sağlandığı önemli kamusal mekânları oluşturmaktadır.

Parklar ve bahçeler (G): Kent içerisinde doğanın korunduğu düğüm noktaları olup kentsel mimari formlarla ve dokuda doluluk-boşluk kompozisyonlarıyla tezatlık oluşturmaktadırlar.

Doğrusal açık alan sistemleri (H): Nehirler, kıyılar ve sulak araziler gibi su ile bağlantısı olan çizgisel açık alan sistemleridir. Bu boşluklar yerleşim yerlerinde bir kenar oluşturarak bölgeleri kesmekte ve daha üst ölçekteki bağlantıları oluşturmaktadır. Bu yönden bakıldığında hem ayırıcı hem birleştirici özellikleriyle dikkat çekmektedirler.

Trancik diyagram çalışmasında belirttiği gibi kentlerin fiziksel yapısını meydana getiren kentsel doluluklar ve kentsel boşluklardır. Kent içerisinde kütsel olarak yer kaplayan dolulukları yaşanılabilir kılan ve aralarındaki ilişkiyi ve bağlantıyı oluşturan ise kentsel boşluklardır. Bu sebepten dolayı Trancik, kentlerin yapı yoğunlukları içinde belirli türden ve tanımlanmış pozitif boşluklar yaratılması gerektiğini savunmaktadır. Trancik'in diyagram çalışmasında da okunabildiği gibi kent dokusu içerisinde boşluklar ve doluluklar karşılıklı olarak birbirlerini oluşturmakta, kentsel dolulukları yaşanılabilir hale getiren ve birbirleriyle bağlantısını sağlayan sokaklar, caddeler, meydanlar ve yeşil alanlar olarak kentsel boşluklardır. (Özkaraca, 2020, s. 10-11)

Kentlerde dolulukların ve boşlukların kompozisyonu ve organizasyonu sonucu kentsel doku meydana gelmektedir. Kentsel boşluklar; “doluluklar arasındaki ilişkiyi sağlayan ve insanların vakitlerini geçirdiği sosyal yaşamsal çevre” olarak tanımlanabilir. Kentsel boşluklarda oluşan bu yaşamsal çevre; küçük iç avlulardan büyük kent meydanlarına kadar farklı ölçeklerde ve doğal kıyılardan yapay/yapma parklara kadar coğrafi ve planlı oluşumlarla meydana gelen boşluklardır. (Özkaraca, 2020, s. 13)

Geçmişten bugüne kadar, ilk oluşan kentlerden günümüz modern kentlere gelinceye kadar kentler, pek çok aşamadan geçerek epeyce büyük ölçüde büyümüş ve fiziksel olarak oluşturdıkları dokularla farklılaşmışlardır. Kentler, kuruldukları ilk yerleşim alanları üzerinde veya çevresinde eklemlenen yeni doluluklar ve boşluklar ile birlikte genişlemiş ve dönemin ihtiyaçları çerçevesinde şekillenmiştir. (Özkaraca, 2020, s. 13)

2.3 Sınır'dan Boşluk'a Geçiş İle “Eşik” Kavramı Üzerinden Kent Dokusunun Okunması

Eşik kavramı üzerine; Simmel, kapı ile ilgili “sınırlarında özgürlüğe her an adım atma ihtimali” olarak bahsetmektedir (Simmel, 1997). Stavrides de eşikleri açıklarken, kapı örneğinde olduğu gibi eşiklerin sadece içeriği dışarıdan ayıran sınırlarmış gibi görünebileceğini ama bu ayırma işinin aynı zamanda bir bağ kurma işi olduğunu savunmaktadır (Stavrides, 2018). Eşikler, giriş ve çıkışın koşullarını oluşturmakta; geçiş eylemini sürece yayarak, yönlendirmekte ve ona anlam vermektedir. Eşikler, politik anlamının yanında, toplumsal bağlamda da oldukça etkilidir; çocukluktan ergenliğe, bekarlıktan evlilik hayatına, yaşamdan ölüme, çıraklıktan ustalığa gibi yaşamsal geçiş biçimleri, bireyleri biçimlendiren toplumsal dönüşüm örnekleri olarak oluşmaktadır. Antropolog Victor Turner’un görüşünü yorumlayan Stavrides, Turner’ın eşiğin diğer tarafına geçişin, toplumsal yeniden üretimin kurallarına bağlı olma zorunluluğu bulunmayan, içkin bir dönüştürücü potansiyel barındırdığı fikrini söylemektedir. Değişimin mümkünlüğü eşikte vardır. Önceki toplumsal kimliğini yitirmiş ve henüz yenisini kazanamamış olan insanlar değişimin eşiğinde takılı kalmışlardır. Stavrides’e göre, eşiklerde bir tür eşitleyici potansiyel mesken tutmuş görünmektedir. “Eşik deneyiminin zaman ve mekânsal niteliği olarak eşiklilik (*liminality*), farklılıkların toplum öncesi hatta toplum karşıtı olarak görüldüğü oluşum halindeki ortak bir dünyayı paylaşma fırsatını insanlara veren bir durumdur” (Stavrides, 2018). Eşikler, hem zihinsel hem fiziksel olarak varlığa sahip inşalar olmuşlardır. Eşikler geçiş eylemini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu eylemin kendisi haline de gelmektedirler. Aynı fakat aynı anda birbirine bağımlı alanları ayırırken, bunlar arasında bağlantı kurmaktadır. “Diğer tarafa” geçme hareketinin toplumsal anlamı, öteki olana geçiş yapılmasıdır. Stavrides’e göre; kentsel eşikler, günümüz metropol deneyiminde, mekânsal olduğu kadar toplumsal sınır çizgilerinin de niteliğini ve anlamını tanımlamaktadırlar. “Bugünün parçalanmış şehirlerinde karşılaşmaları düzenleyen ve kullanıcılar arasında ayrımcılık yapan kontrol noktaları hızla eşiklerin yerini almaktadır” (Stavrides, 2018). (Pektaş, 2019, s. 69-70)

Stavrides, antropolog Victor Turner’ın ele aldığı “liminalite” kavramına değinmektedir. Turner’e göre; liminal varlıklar olarak tanımlanan eşikteki kimliklerin klasik sosyolojideki “strüktürel” tiplerin karşısında olduğudur. Liminal

varlıklar ne orada ne buradadır; kendisine mevcut düzen, gelenek, kanun, merasimler tarafından belirlenen pozisyonların arasında ve ortasında bulunmaktadır (Turner, 1969). Her geçit bir eşik deneyiminin koşullarını oluşturmakta, bu deneyim de esasen önceki kimliğin askıya alınması ve yeni bir kimlik için hazırlık olmaktadır (Stavrides, 2010). (Pektaş, 2019, s. 71)

Boettger, “Threshold Spaces” metninde eşikleri, daha farklı ve zaman temelli olarak ele almış, eşik mekânlarını bir tarihselik içinde okuyarak, ilk “kamusal mekân”lardan biri olarak kabul edilebilen “Akropolis” ile başlamış, Parthenon, Gotik katedraller, arkadlar olarak dönemselleştirme ayrışması yapmıştır (Boettger, 2014). Boettler’e göre bu bağlamda, eşikler zamanı donduran, içinde kendilerinden önce yaşamış ve kendilerinden sonra yaşayacak olan nesiller ile bir bütün halinde oluşu ve bu mekânların içinde zamanın donduruluşunun içerideki sanat eserleri ile temsil edildiğini açıklamaktadır. Bunun yanında pasajları da zaman geçitleri olarak tariflemektedir. Bu eşik ve zaman üzerine olan açıklama, Tanpınar’ın “ne içindeyim zamanın ne de büsbütün dışında” dizelerini anımsatmaktadır (Tanpınar, 1998). Zaman kavramı, bu mekânlarda iken, artık günlük hayattaki anlamını yitirerek, hızı değişmekte ve dönüşmektedir. Zaman ve mekândan koparılan yerlerde, Foucault’nun heterotopyası akla gelmektedir. Foucault, heterotopyalar olarak “örgütlenmiş baskı mekânları” bağlamında hapishaneler, klinikler, toplumsal denetim kurumlarını ele almakta, heterotopya onun için başkalığın, ötekiliğin mekânı olmaktadır (Foucault, 1984). Foucault’ya göre heterotopyalarda, geleneksel zaman dilimleri ile mekânda algılanan zaman arasında kopukluk mevcuttur, bu anlamda müzeler, kütüphaneler birer heterotopya olmaktadır. (Pektaş, 2019, s. 72)

Bunların yanında Foucault, boş ve homojen bir mekânda yaşamadığımızı, yaşadığımız mekânda ikililik içerdiğini tarifler: ne aydınlık, ılık içinde, transparan bir mekânda yaşamaktayız ne de karanlık, yoğun, yüklü bir mekânda; yaşadığımız yer bu ikililikten doğmakta, üst üste çakışmakta ve çalışmaktadır. Bu bağlamdan bakıldığında, yaşanan her yer ve her an birer eşik temsil etmektedir. Her zaman bir eşikte bulunmaktayız, fakat mekânsal olarak bir eşikte var olmak veya öteki ile karşılaşmak, Benjamin’in “kentsel uyuşma” olarak açıkladığı, toplumdan koparak sadece birey olarak var olma durumunu ortadan kaldırmaktadır. Eşikte, kimliğimizden ve benliğimizden vazgeçmeden toplumun bir parçası olmanın potansiyeli mümkün olmaktadır. (Pektaş, 2019, s. 73)

2.3.1 Sınır-boşluk-eşik ilişkisi

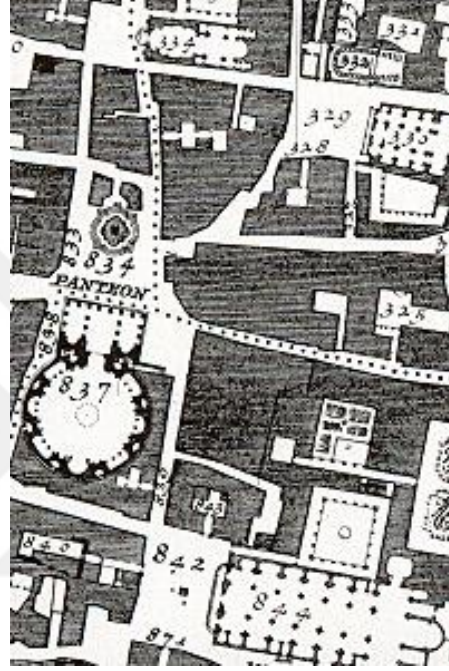
Sınır kavramı, kentte bazen sınır olarak kalmakta, bazen periferi, bazen de çepere dönüşmektedir. Kent, uyumlu ve tutarlı bir “ilerleme” metni olarak değil, çok parçalı ve biçimli bir modernite alegorisi olarak okunmaktadır (Stavrides, 2010). Sınır kavramının ilk okuması; kısıtlayıcı, denetleyici ve baskılayıcı gibi olumsuz kavramlarla yapılsa da, sınır olmadan hiçbir şeyi muhafaza etmek ve tanımlamak mümkün olmamaktadır. (Pektaş, 2019, s. 65)

Sınırlar, boşluk ve boşluk içindekiler ile ilişki ve bağlantı kurmaktadır. Bu ilişki kurma işlevi ile mekân ve insanın bağlantısı oluşmaktadır. Sınırlar, hareketin olduğu yerlerde oluşmaktadır. Mekân ile insan, insan ile insan arasındaki etkileşim, bir “iç” ile “dış” oluşumuyla, sınırlarda pozitif veya negatif güçlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Norberg-Schulz (1971), etkileşimin sonucunda meydana gelen “iç” ve “dış”ı problem olarak tariflemektedir. İç ve dış arasındaki farklılaşma miktarı arttığı zaman bölünmeye sebep olmasından dolayı bir sorun olarak görülebilir, fakat iç ve dış ayrımındaki “iç”, mekânı kullanan açısından özelleşebileceği bir yer olması nedeniyle, insan - insan ile insan - mekân arasındaki ilişkileri geliştirici pozitif bir oluşum olarak kabul edilebilmektedir. Başka bir söylemle; sınırların hem birleştirici hem de iletişimci bir tarafı olmasına rağmen varlığı ile aynı zamanda bölücüdür, çünkü içerisinde kalanı tanımlamakta ve dışında kalanı ise ötekileştirmektedir. (Ataol, 2013)

“Mekânları uzam içerisinde birbirinden ayırıştıran oluşumların, içeride olma deneyimi ve bu deneyimin özellikleri olduğu söylenebilir. İçeride olma durumu bir Ortaçağ kentinin surlarında olduğu gibi fiziksel forma bağlı ve bu formda yansıyor olabilir ya da belli bir yere özel karakteristikleri taşıyan ritüeller ve tekrarlanan aktiviteler yolu ile tarifienebilir. Ama içeride olma hissi hepsinin ötesinde bir yerde yaşanan deneyimlerin yoğunluğuna bağlıdır” (Relph, 1976).

Sınır ile eşik arasında oldukça basit yapıda bir ilişki söz konusudur. Bir yere bir sınır çiziliyorsa, sınırın içerisi ya da dışı olma durumu oluşur. Eşik ise ne içeride ne de dışarıda olma durumudur. Sınır, bir ön olarak kabul edilirse, eşik ise sınırın oluşturduğu aşılabilirlik içinde potansiyel mekân olarak oluşur. Eşik, sınırların bölüdüğü alanlarda iki tarafa da ait olmayan, potansiyel özgürleşme mekânlarıdır (Stavrides, 2010). Eşikte, farklılıkların ortak bir alanda buluşmaları için kimliklerinin dışına çıkmaları gerekmemektedir. Stavrides’in Foucault’nun heterotopya

Giambattista Nolli'nin 1748 yılında oluşturduğu Roma haritası, zemin katlar ve iç-dış ilişkisi açısından oldukça önemlidir (Şekil 2.2). Nolli bu haritasında, kent içerisinde, yapıların içine doğru devam eden boşlukları ve bu boşlukları çeviren mekânları işlemiştir. Bu haritada, şekil-zemin tekniği sayesinde kamusal alanlar ile özel alanlar arasındaki ilişkiler okunabilmektedir. Buna örnek olarak; Nolli'nin doluluk-boşluk haritasında yer alan Pantheon'un belli bir kısmı, gündelik kullanıma açık ve kamusal alan olarak çalışmaktadır (Şekil 2.3). (Yalçın, 2016, s. 32-33)

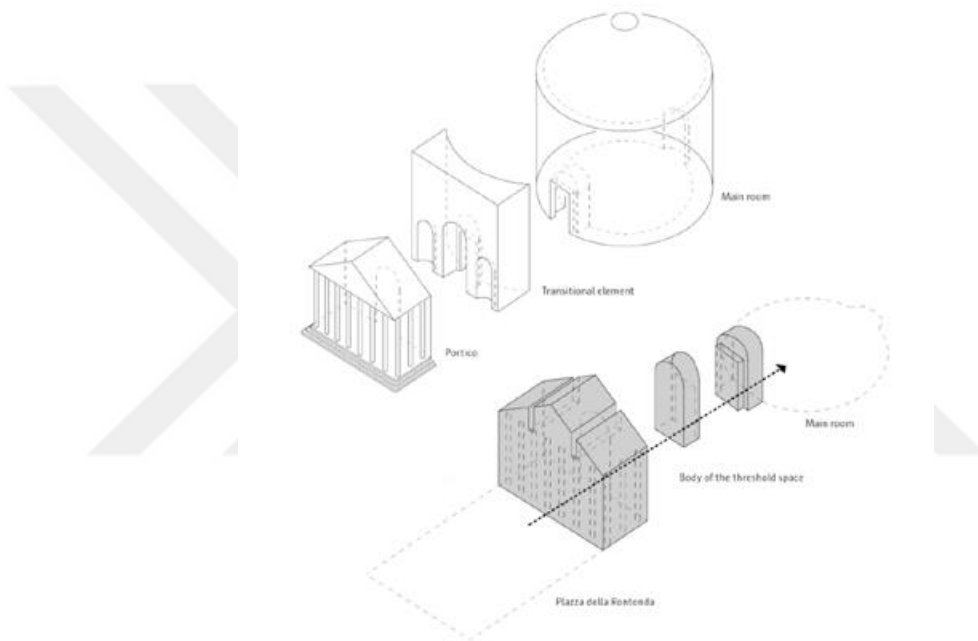
Şekil 2.3 : Giambattista Nolli'nin Roma haritasında Pantheon (URL-26).

Nolli'nin doluluk-boşluk haritasındaki şekil-zemin ilişkisi ve üzerinde tartışılan iç-dış konusu, Robert Venturi'nin Las Vegas ve Roma'yı karşılaştırırken tekrar gündem konusu olmuştur. Sonrasında Colin Rowe ve Fred Koetter Kolaj Şehir (Collage City) kitabında, doluluk-boşluk gösterimini, sadece yapıların strüktür ve kapalılığını göstermekten ziyade birbirleriyle ilişkisini ve birbiri içine geçmiş birtakım fonksiyonları betimleyen bir bağlam oluşturduğunu vurgulamaktadır (Rowe & Koetter, 1984). Aldo van Eyck'ye göre ise; başkalarının ayrı uçlar olarak tarifledikleri olgular; iç mekân ve dış mekân, halka açık mekân ve özel mekân, tek olan ve genel olan gibi “ikiz olgular” olarak tanımlamaktadır. Bu ikiz olgular, kentte, karmaşık bir şekilde iç içe meydana gelmektedirler (Venturi, 1993, s.79).

Bu örneklerdeki söz konusu olan eşikler, binaların kent ile olan entegrasyonundaki ara mekânlardır. Bu mekânlar, sadece sürekli değişen sınırları tariflemeyiz, bunun

yanında sınırlar ve fonksiyonlar arası iletişimi ve sürekliliği oluştururlar. Benjamin'in flaneur'ünün mekânı burasıdır. (Yalgın, 2016, s. 33)

Eşik Mekânları (Threshold Spaces) adlı kitapta Till Boettger, geçiş noktaları olarak işlevlenen eşik mekânlarının üç boyutlu mekânsal analizini üretmiş ve bu mekânların, çoğunlukla karmaşık bir mekânsal strüktürü içerdiğini ve bu yüzden insan algısını zorlaştırdığını savunmuştur. Her mekânın farklı yanaşma ve yaklaşma özelliklerini birleştiren, çakıştıran ara mekânların da basit birer geçişten ibaret değil, karmaşık mekânsal sekanslardan ve strüktürlerden meydana geldiğinden bahsetmiştir (Boettger, 2014) (Şekil 2.4).

Şekil 2.4 : Til Boettger'in, Pantheon yaklaşım sekansı analizi (Boettger, 2014).

Boettger, bu mekânları altı başlık altında; sınırlandırma, ardışıklık, geometri, topoğrafya, malzeme ve tefriş olarak analiz etmiş ve bu geçiş mekânlarının mekânsal karakterlerini tariflemiştir. Boettger'e göre, bu ayrışimler, kamusal yapıların kent ile olan ilişkisinde önemli mekânsal parametreler meydana getirmektedir. (Yalgın, 2016, s. 34)

Kent içerisinde meydana gelen bu eşik mekânları, eylem tabanlı sosyal üretim mekânlarını oluşturma potansiyelini içermektedir. Kentsel eşik mekânlarını meydana getiren ve çevreleyen yapılarda da bütünü oluşturan programların çözünmesi ile yeni ilişkiler ağı kurulmuştur. (Yalgın, 2016, s. 34)

İnsanın mekânı üretmek adına meydana getirdiği sınırlardan ortaya çıkan, doluluk-boşluk oluşumlarının belirli noktalarda gri zona dönüşmesi, program sınırlarının mekânsal algı çerçevesinde yok olduğu, birbirinin içine geçmeye başladığı gözlemlenmekte ve bu durumlar, yapıların kentle kurdukları etkileşimde önemli noktalar olarak tariflenmektedir. Nolli'nin haritasında siyah-beyaz olarak birbirinden tamamen zıt olarak işlenen doluluklar ve boşluklar, ortakyaşam paylaşılan bir organizma ilişkisi içerisinde birbirini beslemektedir. Bu bağlamda, eşik oluşturabilen mekânlarda, eylemlerden ve sosyal kurgudan dolayı hareketlenen bir ara mekân yaklaşımları meydana gelmektedir. (Yalgın, 2016, s. 36)

algısal olarak, insanın mekân yaratmak adına oluşturduğu sınırlardan ortaya çıkan, doluluk ve boşluk kavramlarının belirli noktalarda gri bir zon haline geldiği, program sınırlarının mekânsal algı çerçevesinde eridiği, birbirinin içine geçmeye başladığı gözlenir ve bu durumlar, yapıların kentle kurdukları ilişkide önemli noktalar olarak gösterilebilir. Nolli'nin haritasında siyah ve beyaz olarak birbirinden tamamen zıt olarak resmedilen boşluklar ve poşe mekânlar, simbiyotik bir ilişki içerisinde birbirini besleme halindedir. Bu bakımdan eşik oluşturabilen mekânlarda, eylemlerden ve sosyal kurgudan hareketlenen bir ara mekân yaklaşımı görülür. (Yalgın, 2016, s. 36)

“Müşterek mekânlar, insanların, dahil oldukları topluluğu barındıran, destekleyen ve yansıtan bir ortak dünya kurma çabasıyla ürettikleri mekânlardır” (Stavrıdes, 2018). Stavrıdes, müşterek mekânları kamusal ve özel alanlardan farklılaştırmaktadır. Kamusal mekânlar, ilk tasarlandıkları andan itibaren bu mekânları kontrol eden ve bu mekânları kullanabilecek insanların uyması gereken kuralları belirleyen bir otorite tarafından oluşturulur. Özel mekânlar da onları kullanıcılarının belirlediği koşulları oluşturma hakkına sahip bireylere veya ekonomik kuruluşlara aittir ve bunlar tarafından kontrol edilmektedir. Stavrıdes'in bu kamusal ve özel mekân tanımlamaları ve ayrımlarından sonra, müşterek mekân ile ilgili görüşü “bir toplumsal grup ile bu grubun üyeleri tarafından paylaşılan bir dünyayı tanımlama çabası” olarak yorumlamaktadır. Müşterek mekân fiziksel koşullarla sınırlanmış bir mekân olabileceği gibi sürekli oluşum halindeki gözenekli bir dünya da olabilmektedir (Stavrıdes, 2018). Müşterek mekân bir buluşma zemini, “genişleyici karşılaşma döngülerinin” kesiştiği bir alan biçimini alabilmektedir (Hardt & Negri, 2011). Bu bağlamda, kentsel eşikler ile müşterek mekânların doğrudan bir karşılaşma ve üretim zemini bağlamında ilişkisi mevcuttur. (Pektaş, 2019, s. 69)

3. BÖLÜM: KENT DUVARLARI VE DÖNÜŞÜMÜ

Kent duvarları; kent tarihi ve hafızasında, kenti çevreleyerek koruma işlevinin yanında, kent dokusunun formunu ve fiziki yapısını da oluşturmaktadır. Kent duvarları, kentin kuruluşuyla beraber oluşarak, kent ve duvar birbirlerini var etmektedirler. Modernleşme dönemi ile birlikte işlevsiz kaldığı kabul edilen kent duvarlarının dünya üzerindeki pek çok kentte yıkımı gerçekleşmiş ve yıkılan duvarların meydana getirdiği büyük boşluklar, değişen kent yaşantısı için kamusal mekân oluşumuna fırsat sunmuştur. Duvarların dönüşümüyle ilişkili, önceki bölümde kuramsal zemin oluşturan sınır, boşluk ve eşik kavramları, bu bölümde duvarlar ve kamusal alanlarla entegre edilerek irdelenmiştir. Kent duvarları, kentsel sınır ile birlikte ve kamusal alanlar da kentsel boşluk ile birlikte okunmaktadır. Duvar üzerinden sınır ve eşik kavramları da irdelenerek mekânsal dönüşümleri incelenmiştir.

3.1 Kent Dokusu İçerisinde “Kent Duvarları” Ve Kentsel Sınır İle İlişkisi

“Kent surları tarih boyunca halkın ve kent zenginliğinin doğal ve insan kaynaklı etkilerden korunması, mekânın sınırlanması için kullanılmış ve bunların yanı sıra sınırlandığı kent için bir güç ve kültür simgesi olma anlamını taşımıştır (Aydemir, 2011).”

Kent ve onu çevreleyen duvarları düşündüğümüzde, sınırlama kent formunun oluşumunun temel özelliğidir. Dilbiliminde ve etimolojisinde çeşitli örnekler vardır. Geleneksel Çin dilinde “kent” ve “duvar” eş anlamlıdır; *ch’eng* karakteri ikisini de karşılamaktadır. İngilizce’de Cermen dilinden gelen “kasaba”, çit veya çevreleme anlamına gelir. Eski Hollanda versiyonunda, *tuin*, çit anlamına gelir; eski Alman dilinde *zun* sur anlamına gelmektedir (Kostof, 1992, s. 11).

Kent içerisinde, duvarlar insanla, geçirmezlikleriyle, geçişleriyle, doluluklarıyla ve boşluklarıyla ilişki kurar, sınırları çizer; ayırır, ara yüz oluştururlar. Genel anlamda

duvar; bir sembol, imge, ideoloji, metafordur ve duvara karşı durma, çarpma ve yıkma eylemleri oluşmaktadır. (Alkaya, 2015, s. 13)

Duvarlar öncelikle, pek çok ölçekte, ilk olarak mekân oluşturma işlevini gerçekleştirirler. Aynı zamanda korunmayı, mülkiyet oluşturmaya sağlayan işlevleriyle; kent, konut, bahçe veya yerleşke gibi farklı ölçeklerde tanımlanmaktadır. Duvarlar; sınırlar oluşturarak, belirli bir bölge içinde tanımlanmış güvenli yaşamın, yer-yurt oluşturma karşılığını ifade etmektedirler. Duvarlar; boşlukları sınırlandırıp, tanımlı hale getirerek kapalı bir form oluştururlar. Kapalı form güvenlik hissi vererek koruma alanı oluşturur. İçeriye ve dışarıyı karşılıklı olarak var ederken, tehlikeyi dışarda bırakmaktadır. Dışarısının kaosundan zarar görmemek üzere kendi içinde oluşturduğu bir düzen kurmaktadır. Kapalı formlar aslında kendi iç yaşamını tanımlı hale getirerek birer organizma gibi çalışmaktadırlar. (Alkaya, 2015, s. 15)

Kent duvarları; yapıma aşamasında kenti ve kentliyi koruma amaçlı olarak inşa edilmiş ve kentin içinin ve dışının tanımlanmasında etkili olmuş, zamanla savunma sisteminde yetersiz kalmasıyla, genişleyen kent içinde işlevini kaybetmiş ve kentsel belleklerde kalmıştır. Kent ve kentli hafızası için tanımlayıcı bir öge olmaktadır. Gomez duvarların aynı anda hem ayırıcı ve hem de birleştirici olduğunu belirtmektedir. Bir hafıza oluşturarak güçlü bir birleştirici elemana dönüşmektedir. “...siyasi kendilikleri sınırlarda belirten veya savunan bütün duvarlar dışarıdan girişi engelledikleri kadar, içerideki kolektif ve bireysel kimliği de şekillendirmişlerdir” (Brown, 2011). Duvarlar, ayırdıkları grup için, bellekte oluşturdukları yer ve onu kolektif olarak üretmeleriyle birleştirici bir öğeye dönüşmektedirler. (Alkaya, 2015, s. 31)

Günümüze ulaşabilen, kalıntılarıyla var olan, izleriyle kısmen veya tamamen kaybolmuş olan bu savunma yapıları ve kent duvarları, günümüzde tarihin izlerini, böylelikle tarihsel belleği oluşturan simgesel bir öge, bir referans noktası, bir landmark ve kent kimliği olma özelliği taşımakta, tarihi kenti tanımlayarak kentin kültürel ve tarihi mirasının büyük ölçekli en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Surlar eskiden sadece düşmana karşı korunma amaçlı inşa edilen bir yapı olarak var olurken günümüzde bir tarih ve kültür mirası olarak yer almaktadırlar. Surların günümüz değerleri kenti korumak veya savunmak yerine tarih, hafıza ve mimari estetik değerleri ile var olmaktadır. (Sarı, 2014)

Kent surlarının öncelikle savunma tarihini yansıtan bir anıt olma özelliği vardır. Kentte yaşayanların ve kentin hem deniz ve rüzgar gibi doğal etkilerden hem de savaşlar, saldırılar, yağma gibi insan kaynaklı etkilerden korunması, kentin sınırlarının çizilerek fiziksel olarak tanımlı alan oluşturması, ekonomik ve idari sebeplerle kentin büyümesinin kontrol altında olması için tarih boyunca kullanılmış, zarar gördükçe yenilenmiş ve tüm bunların yanında sınırladığı kent ve kültür için bir güç simgesi haline gelmiştir. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 66)

Öncelikli olarak koruma işlevi olan kent surlarının, askeri teknolojilerin ilerlemesi ve artık savunma özelliklerinin yetersiz kalması sebebiyle, kent surları koruma işlevlerini yitirmişlerdir. Modernleşme sonrası, ekonomik değişim ve sanayileşme sonucunda, nüfusun artması ile kentin genişlemesi gerçekleşmiş, surlar kentin fiziksel sınırlarını meydana getiren öğeler olmaktan çıkmışlardır. Afetler, doğa olayları, insan etkileri ve kentin ihtiyacı olan yeni ulaşım ağlarının sağlanması gerekliliğiyle, dünya genelinde kent surları, var olan kentlerde dönemin ihtiyaçlarının sağlanması için tamamen yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Kentin genişlemesiyle fiziksel yapıya yeni yapıların katılması sonucunda, kent surları ana işlevlerini ve yapıma nedenlerini yitirmişlerdir. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 66-67)

Kentin biçimlenmesi ve büyüme şeklinin oluşturmasında “kent duvarları” etkili olmuştur. Kent duvarları; tarihte görülen ilk yerleşimlerden itibaren, kentin fiziksel dokusu, kent formları ve kent içindeki yaşam kurgusu hakkında bilgi vermektedir. Duvarlar bu yaşam kurgusu üzerine önemli bir rol oynamaktadır. Temel mimari öğelerden biri olan duvarlar aynı zamanda kentsel bir öğedir. Kent kimliği ve kent hafızasını oluşturmanın izini kurmaktadır. Duvarların kurguladığı düzen, içinde bulunduğu mekânın yaşantısının da düzenidir. Kent dokusu içerisinde bir sınır çizmekte ve kentin yaşantısını belirlemektedir. Duvarların rolü; kent formu ve sınırlarını oluşturma, korunma, savunma, ayırma, mülkiyet gibi hem fiziksel kent dokusu içerisinde hem de psikolojik karşılığında, mimari ve sosyolojik anlamlarıyla değişken bir aralığa sahiptir. (Alkaya, 2015, s. 8)

Duvarlar, devletlerin toprak sınırlarını oluşturmada kullanılmışlardır. Toprak politikası, sınırlarla oluşmaktadır. Diğer devletler için sınırlar bir kontrol noktası oluşturmaktadır. Sınırların ayırıcı ve bölücü özellikleri vardır. Devletler arası anlaşmalarda, genellikle sınırlar lineer çizgilerle ayrılmışlardır. Ortaçağ kentleri hem

sınırlarını belirleyen hem de topraklarını koruyan sur duvarlarını bir savunma aracı olarak kullanmışlardır (Eco, 2014).

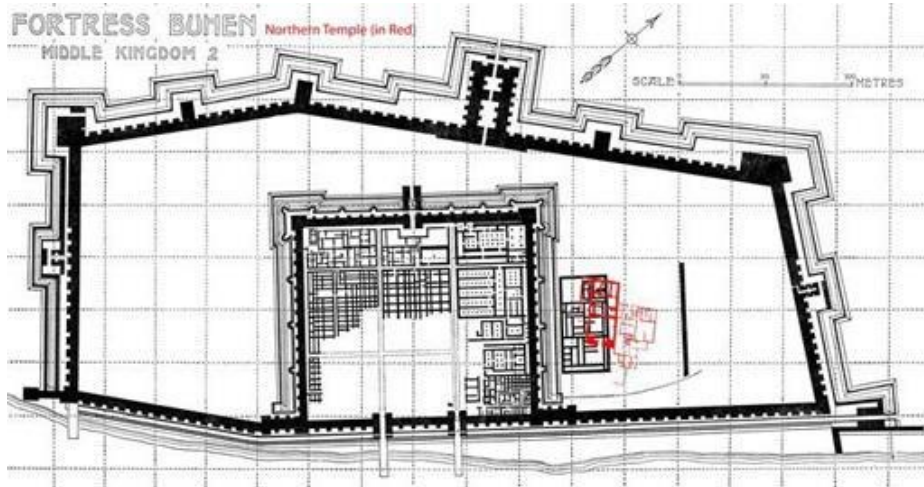
Antik kentlere bakıldığında önceleri kent duvarları yapılmamıştır ve yapılması bir yana uzun süre kentin etrafında duvarların çevrilmesi fikri reddedilmiştir fakat sonrasında kentin korunması ve savunulması amacıyla inşa edilmişlerdir (Mumford, 2013). Kentlerin büyümesi ve genişlemesi genellikle sur içi bölgelerde gerçekleşir. Rönesans kentleri için kapalı formlar planlanarak, ideal kent düzenine ulaşmak hedeflenmiştir. Ortaçağ kentlerinde kent, surlarla çevrelenerek tanımlı bir kent formu oluşturulmuş, böylelikle devletin sınırları tanımlanmış ve savunma sistemiyle güç göstergesi haline gelmiştir.

Kent duvarları koruma ve savunma işlevinin yanında kentin gelişmesini de etkilemiştir. Neolitik kent olan Hirokitya'da duvarın konumlanması ile kentin gelişim yönü paralellik göstermektedir. Kent lineer bir duvar boyunca uzanan bir yerleşim üzerinde kurulmuştur. Kentin ana sütrüktürünü oluşturan duvar, bu yönüyle kent ölçeğinde önemli bir role sahiptir. Hirokitya'da kent, merkezi bir planlamanın dışında gelişmiştir. Kentin yerleşimi, kentin omurgasını oluşturan bu savunma duvarının etrafında oluşmuş ve ilave duvar inşa ederek genişlemiştir. Duvarın çevresinde dairesel plana sahip, avluları olan planlanmış konutlar yerleşmiştir. Duvarın oluşturduğu bu aks, yerleşimle olan bağlantıyı kurgulamakta ve topoğrafya ile birlikte eğime yerleşerek manzaraya yönelmektedir. Kent sınırları olmayan açık bir forma sahiptir. Hirokitya kentinin kentsel mekân kurgusu Yunan ve Roma dönemlerinin forum ve meydanlarına evrilmiştir. Duvarın yüksekliğine göre değişen belirgin bir özel-kamusal alan ayrımı oluşmuştur. Hiyerarşi ile ilgili veriler yoktur. “Ancak toplumun tasarımı ile doğurduğu mekânsal hiyerarşinin daha iyi olduğu ana caddenin sağ tarafındaki konutların ya da duvara bitişik olanların diğerlerinden daha çok istendiğini söyleyebiliriz” (Kostof & Castillo, 1995).

Şekil 3.1 : Neolitik kent Hirokitya, M.Ö 6. yy, Kıbrıs (Alkaya, 2015, s. 11).

Buhen kenti; Mısır Krallığına ait ve Nubia’da konumlanan, kale duvarları ile öne çıkan diğer bir antik kent örneğidir. Antik kentin oluşumu; kare plan formuyla çepeçevre saran iç sur duvarlarının içinde gelişen iç kent, ve onu da dış sur duvarlarının çevrelemesiyle meydana gelmiştir. İç içe yerleşimle oluşmuş olan bu kent, sınır ve aynı zamanda duvar olarak kabul ettiği nehre bitişik olarak yerleşmiştir. Kent, iç sur çeperinin içinde gridal sistemle büyümekte ve sokaklar dik açılarla yerleşmektedir. Böylelikle büyüme biçimi ve şekli tanımlı sınırlardan oluşmaktadır. Gridal düzen içerisinde, sokak ağları ve özel-kamusal alan ilişkileri tanımlanmış bir düzenle oluşmuştur.

Şekil 3.2 : Antik Kent Buhen, Mısır (Alkaya, 2015, s. 13).

Duvarlar kesin olarak çizilmiş, inşaa edilmiş fiziksel duvarlar ve fiziksel bir duvar olmadığı halde soyut; özel, kamusal, toplumsal, sanal ya da siyasi olarak çizilmiş bir duvar düşüncesi şeklinde mekânda veya yerde var olurlar. Duvarlar insanla, kent içinde, geçirmezlikleriyle, geçişleriyle, doluluklarıyla, boşuklarıyla ilişki kurar, yasakları çizer; ayırır, ara yüz tanımlar. Duvara karşı durur, çarpar ve duvarları yıkarız çünkü duvar bir sembol, imge, ideoloji ve bir metefordur. (Alkaya, 2015, s. 13)

Duvar neredeyse her ölçekte ilk rol olarak mekân oluşturmayı üstlenir. Korunmayı sağlayacak, mülkiyet kurulacak bir mekân: bu ister bir kent olsun korunacak, ister bir konut, ister bir bahçe, ister yerleşke. Belirlenmiş olan sınırların içinde kendisi için tanımlanan güvenli hayatın, sahip olmanın, yerin-yurdun, meskenin koruyucusudur. Duvarlar boşluk içindeki insan için sınırları tanımlar ve onu kapalı bir forma dahil eder. Kapalı form güvendedir ve tehlikeyi dışında bırakır. Kaostan zarar görmemek üzere kendi içinde bir düzeni vardır. Her kapalı form aslında kendi yaşamını tanımlayan birer organizma gibi işlev görmektedir. (Alkaya, 2015, s. 15)

3.1.1 Sınır olarak duvar

“Hudut yoktur. Şehirle köy arasında, periferilerle merkezler arasında, banliyölerle kentsel çekirdekler arasında, otomobillerin alanı ile insanların alanı arasında da yoktu! Yine de her şey ayırdır, tek tek “parseller” ve “adacıklar” –“tehzizatlar”, binalar, yaşam alanı,-üzerine fırlatılmıştır. Mekânlar, toplumsal ve teknik işbölümündeki çalışmalar gibi, uzmanlaşmıştır” (Lefebvre, 2014).

“Tüm kapanık sınırlı şekiller eşdeğerdir” (Deleuze, Guattari 2010). Le Corbusier’in 1930 yılında Cezayir için yaptığı planlama Şekil 3.3’teki Obus planı bir duvarı anımsatır. Algeria sosyalist kent Sotsgorod’a da ilham olmuştur. Sotsgorod ‘disurbanizm’ olarak değerlendirilen bir kenttir: çizgisel olarak büyüyen ve akışla tanımlanan bir kent. Disurbanizm, “kentselliğin ortadan kaldırılması” olarak tanımlanabilir (Tanyeli, 2011). Sotsgorod’a ilham olan Algeria planı, kıvrımlı doğal çevrenin hareketiyle ilerleyen bir yerleşimdir. Güzergahın yerleşimi küstah ve öğretici bir şekilde Cezayir manzarasını sarar (Lerup, 2000). Le corbusier’in projesi Cezayir’in en uzak iki banliyösü arasında uzanır, iş merkezinin sınırında bir köprü bir duvar gibi uzanan 100 metro kotundaki otoban ve onunla birlikte arazinin kotuyla

yüksekliği 90 ile 60 metre arasında değişen 180.000 kişilik konutları içermektedir. Bu proje önemli iki soruna değinir: ulaşım ve konut yoğunluğu. (Alkaya, 2015, s. 62)

Şekil 3.3 : Le Corbusier, Obus Planı, 1961 (Alkaya, 2015, s. 63).

Planda yaratılan sınır, ideolojik bir duruşa sahip, ayırıcı bir sınır-kent ilişkisi kurar. Kentte çizilen sınır sosyal hiyerarşi kurar, katıdır. Kent ve çizdiği sınır ilişkisi Le Corbusier’in Obus planında duvar etkisi yaratır. Kent büyüdükçe çeşitlilik artmakta ancak bir çok durumda sosyal hiyerarşi sınırları okunabilmektedir. (Alkaya, 2015, s. 63-64)

“Devletin biçimi vardır, kent ise biçimsizdir” (Deleuze, Guattari, 2010) Tanyeli kentin biçiminin modernizminden önce yittiği inancıyla, modernizmin bunun inşasına giriştiğini söyler. “Şehir tarihsel zorunluluğun aldığı mimari biçimdir ve biçim mimarlığa belli bir özgürlük tanımlarken, Tarih aynı olanın mukadder tekerrüründe kendini zorla tekrar ettirir” (Hays, 2015).

Duvar ‘sınır’ olarak esneyebilen, bazen katı güçler dengesinde önemli bir düzenleyici eleman olarak kent hayatında yerini alır. Sınırlar ayırıştırıcı veya birleştirici olarak kullanılmaktadır. Her ideoloji kendisine göre bir sınır tanımı, esnekliği ortaya koyar. Bu durum duvarın ‘sınır’ olarak performansının tek yönlü değil çok yönlü bir yansımasıdır. Yani ‘sınır-duvar’ algısı zamanla değişmekte, görüldüğünden öte varlık kazanmakta, görünmediği yerlerde bir sınırdan söz edebiliyor olmak ya da görüldüğü yerde aslında bir sınır oluşturmuyor olması, onun performansını ortaya koyar. Güçler dengesini bozma çizgisini tanımlar, güçlerin temas noktasını gösterir. Bu nedenle duvarın çizdiği sınır ya da sınırın ürettiği duvarlar önemli mekânlar tanımlar. (Alkaya, 2015, s. 67)

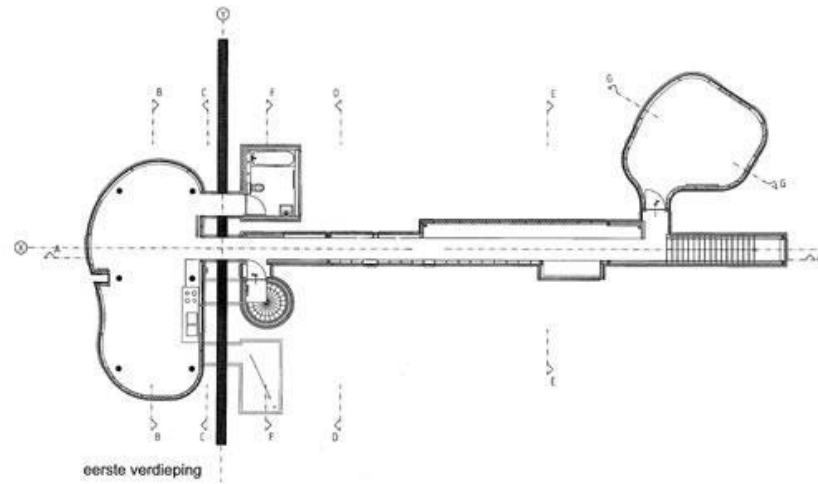
3.1.2 Eşik olarak duvar

Küreselleşen ve artık bir ağ olarak işleyen dünyada duvarlar/sınırlar ortadan kalkmış gibi görünmesine rağmen hala vardır, konum belirleyicilerdir. Bir eleman olarak duvarın bazen görünmez olsa bile sınır olarak varolduğu incelenmektedir. Aynı zamanda bu sınır belirleyen duvar, bir kesişim, değme, buluşma, karşılaşmanın sağlandığı düzlem bir mekândır. Sınır ve eşik birbiriyle ilişkili kavramlardır. Sınırların gittikçe eridiği günün duvar imgesine ara-yüz olma, arada durma anlamlarını da yükleriz. Politik sınırlar ve diğer her türlü sınırlarda çarpışma durumu ortaya çıkar. Bu çarpışma noktaları ise farklı birer mekân kurgusuna sahiptir. (Alkaya, 2015, s. 69)

Politik olarak baktığımızda, devletin her farklı biçimi arasında bir geçiş bir çarpışma vardır. Devletin biçimi direnişi doğurmakta ve bu bir deneyim-deneydir. Khoradır. Khora bir kaostur. Arpacı kaos'un 'yer'ini sorgular. Kaos'un yerine verilecek en yakın cevabın 'khora' olduğunu belirtir. Khora Derrida'ya ait tanıma göre, "yerine başka bir şey konamayan ve bir yere yerleştirelemeyen yer" olmayan yer" ve üçüncü türe ait bir yerdir (Arpacı, 2010). Üçüncü tür mekân olarak ürer buralarda. Üçüncü tür mekada zaman ve mekân varsa bu sınır ilişkilerinin farklı biçimleri ortaya çıkacaktır. Ayrıca, forumlar da demokrasinin kaos mekânıdır. "Klasik Yunan demokrasisinde her yurttaşın siyasal alana eşit olarak katıldığı doğrudan demokrasi anlayışı Khora'dan pay almıştır." (Tüzün, 2010) Dinamiklerinden ayrı şekilde tanımlamakta güçlük çekilen bu mekânlar, yani üçüncü tür mekânlar, ara-aralık-eşik mekânlarıdır. (Alkaya, 2015, s. 69)

Teyssot 'eşik' kavramının mimarlıkta nasıl kullanılmaya başlandığını açıklar. 50'lerin sonunda Team 10'de yaygın kullanılan ve "bulunma noktası(meeting place)" veya "arada olmanın şekli" (shape of in-between) olarak tanımlanan "eşik" Aldo van Eyck'in bu kavramı antropolojiden mimarlık söylemine taşımasıyla girmiştir. Burber'in "in-between" kavramı hümanist bir kavramdır ve "mimarın görevi insan iletişimini, insanın buluşma mekânını anlamlı ve üretici kılmak" şeklinde Eyck tarafından mimariye kazandırılmıştır. Eyck eşik'i "insan arası ilişki taşıyıcısı(bearer of inter-human events)" olarak tanımlar. Eyck'in kurgusu "insanın içeride ve dışarıda" nefes almasıdır. Bu da Buber'in "doğa ve insan" ikili diyalektiğinden gelir. Ayrıca Teyssot "arada olmanın" mimari teoriye nasıl dönüştüğünü sorar ve açıklar, "Mekân ve zaman" bireyin görüntüsünde yer ve olay olur" (Teyssot, 2013).

Bir mekâna girmek, oraya dahil olmak için bir sınırdan geçmek gerekir. Burası eşiktir. Hays Hejduk'ın Şekil 3.4'teki duvar evi için: "Duvar ev varyantlarının hiçbiri gerçek bir yapı alanı için tasarlanmamıştır, ama yine de yerlerini alırlar. Duvar ev içeri ile dışarı, geri ile ileri, Fort-da arasında ikamet edilemez bir eşiktir: Kavramsal, muhayyel bir "gitmiş" ve bedensel, algılanan bir "burada". Demek ki duvar ev gerçeklikte olduğu kadar algıda ve hafızada, edimsel olarak olduğundan çok gücül olarak [virtually] varolarak (corps vecu'ye [yaşanmış beden] dair rahatsız edici fenomenolojik kavramlar buradan gelir), Hejduk'un geçiş uğrakları ve bir gelip geçmedeliği, içsel ve ebedi olanın avuntusu ve güvenliği ile dışsal ve şimdi olanın belirsizlikleri arasında temas noktalarını oluşturur." demiştir (Hays, 2015). İki şeyin arasındaki mekân/durum/nokta/alan/zaman/olaydır eşik. Bir kırılmanın temsili olarak ortaya çıkar. Eşik bir başlangıç bir bitiş bir geçiş noktasını temsil eder, geçiş mekânıdır. Etkisizce geçip gidecek kadar uzun bir zaman değil bir potansiyel çarpışması gerçekleşir. Benjamin'de pasajlar, Alice'i başka dünyalara açan tavşan deliği birer eşiktir. Geçiş mekânıdır. Başka bir dünya tanımlar. Aynı zamanda eşik bir iletişim noktasıdır. İletişim kurabilmek için iki aygıt-kişi-alıcı-vericinin frekanslarının uyması, eşik değerine hitap ediyor olması gerekir. Eşik sınırdaki o duvarda olmaktır. (Alkaya, 2015, s. 72-73)

Şekil 3.4 : John Hejduk, Duvar Ev 2, 1973 (Alkaya, 2015, s. 73).

“Eşik zamanda ve mekânda bir figürdür...Eşik ara mekândır buna izin verir sınırlar yaratmaz” (Teyssot). Toplum ve eşik ilişkisi gündelik yaşantının üzerine, basmakalıp kabullerin üzerindeki aşmayla yeni bir oluşuma geçişte kurulur. Sürekli kendini yenileyen bu sistemde kapalı kalmak mümkün değildir. Sınırlar erimeye mahkum birer zorunluluktur. (Alkaya, 2015, s. 72)

Köknar kentsel arayüzlerin aslında insanların farkında olmadan kendisine aradığı alanlar olduğunu söyler, yani kamusal ve özel arasında bir mekândır (Köknar, 2001). Kentte duvarlar arasındaki işlevlendirilmemiş, tanımsız boşluklar da böyle kent içi arayüzler sunarlar. Bu mekânlar varlıkları gereği gerçekle, zamanla, bellekle, akışla ilişki kurarlar. Kent parazitleri olarak bahsedilen bu mekânlarda grafitti önemli bir kent şekillendiricisidir (Yıldırım, 2013). Bu mekânların otonom yapısını güçlendirir, kenti plan dışı etkinlik alanına dönüştürür. (Alkaya, 2015, s. 73)

Eşik bir geçiş, pasaj, boşluk olabilir. Eşik bir aralıktır, üçüncü türdür. “‘Aralık’ bir boşluk mekânı olarak maddeselliğiyle (Lavoiser 1793; Baudilllard 1975) çeşitli kavramlara referans verir: geçirgenlik, gözeniklilik (Marx 1889 [1863]), süzülme ve pasaj (Bhabhen 1994), ara(interval) (Barthes, 1970; Virilio 1984; Cache 1995; Zandini 1997), boşluk (spacing) (Caudin 1992; Tschumi 1993), geçiş, eşik ve sınır (De Certeau, 1980; Remy 1986). ‘Aralık’ ayrıca kusur düşüncesiyle (Foucault 1966), yarık (Chenet- Faugras 1994) yırtık, delik, açıklık, gedik veya bu damar çatlağında yırtık, oyuk, kuytu (Thrasher 1927) ile ilişkilendirir” (Brighenti, 2013).

3.2 Kent Yaşamı İçerisinde “Kamusal Alanlar” Ve Kentsel Boşluk İle İlişkisi

Kamusal mekânlar (*public spaces*), yabancılar ile kurulan ilişkiler üzerinden hayattaki pozisyonun belirlenmesine olanak sağlamaktadır (Neal, 2010). Kamusal mekânda, insan kendi sosyal ilişkilerinin yanında, etrafındaki yabancılarla da etkileşimlerde bulunmaktadır. Neal’e göre bu bağlam içinde kamusal mekânda iki özellik bulunmaktadır; ilki yabancılarla iletişime geçilen bir zemin, ikincisi ise bir iktidar ve direniş alanı olmaktadır. Diğer bağlamda ise, Habermas’ın “tiyatro” benzetmesi gibi, kamusal alanın (*public sphere*) performans, tiyatro ve sanat için işlevlenmesinden bahsetmektedir. Kamusal alan görülen ve görünülen yer olmaktadır, birey kamusal alanda aktif olarak kendini ortaya koyabilmekte veya pasif olarak sadece dinleyebilmekte ve gözlemleyebilmektedir. Fakat her ihtimalde, kamusal mekânda bireyin varlığı bulunmakta ve kamusal mekândaki çoğulculuk her zaman onun içinde bir ‘çatışma’ barındırmasına neden olmaktadır (Neal, 2010).

Neal, kamusal mekânı tarihsel süreçte altı aşamada incelemektedir. Klasik dönemin kamusal mekânı olarak agorayı ele alır ve agoraları bir “toplanma mekânı” olarak tariflemektedir. Agoraların tanımı ve içeriği ise; M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen, mekânsal olarak tapınaklar, yürüyüş yolları, mahkeme ya da darphane gibi devlet

kurumları ile çevrili ve dikdörtgen yapıda, politik, dini ve ticari aktivitelerin gerçekleştiği açık alanlardır. (Pektaş, 2019, s. 50-51)

Roma İmparatorluğu'nun düşüşünün ardından, Orta Çağ'ın kamusal mekânları; gündelik ihtiyaçların tarımsal üretimler ile giderilmesinin üzerine bir ticari aktivite olarak mekânsallaşan “ortak mülkiyet (*the commons*)” alanlarıdır. Bu ortak alanlar, Antik Yunan veya Roma'daki gibi seçkin ve küçük bir gruba ait olmayıp, yaşam için ihtiyaçlarını giderecek ticari ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleşeceği, krala veya o bölgenin lorduna ait halkın kullanımına açık olan mekânlar olarak betimlenmektedir. (Pektaş, 2019, s. 51)

Rönesans Dönemi'nde ise, kamusal mekânlar olarak “plazalar” bulunmaktadır. Klasik Yunan ve Roma fikirlerinin yeniden dirilmesi sonrasında bilim ve sanatın yükselişe geçtiği dönem olarak Rönesans'ta, yeni teknolojilerin bulunması ve kentleşmenin de hızlanması sonucunda kamusal mekânlar yeniden ele alınmıştır. Bu durumun sonucunda Rönesans'ta kamusal olarak ortaya çıkan mekânlar Agora'ları çağrıştırmaktadır. Temelinde geniş, açık, taşlarla kaplanmış, merkezinde bir çeşme, heykel veya başka bir mimari figür bulunan mekânlar olarak tanımlanmakta ve bunların farklı çeşitlenmeleri de bulunmaktadır. Bu mekânlar; sınırları belli olacak şekilde ticari aktivitelerin etrafında sıralanmakta, şehir merkezinde, mahkeme veya belediye binası gibi bir otorite figürünün önünde yer almaktadırlar. Ayrıca Antik Yunan ve Orta Çağ mekânlarındaki gibi sınıfsal bir katmanlaşma bulunmamakta, bağımsız ve küçük grupların toplanıp iletişim kurabileceği ortak bir zemin oluşturmaktadırlar. Günümüzde kamusal mekânların protesto ve direniş mekânı oluşturması, Rönesans plazalarının izlerinden gelmektedir. (Pektaş, 2019, s. 51)

Neal, “aydınlanma” kamusal mekânı olarak kahvehaneleri (*coffeehouse*) örnek göstermiştir ve 15. yüzyıldan beri Ortadoğu'da önemli bir yere sahip olan kahvehaneler, 17. yüzyılda Osmanlı'nın Avrupa'ya kahveyi tanıttasından sonra Avrupa'da da toplanma ve birlikte vakit geçirme mekânları olarak önem kazandığından bahsetmiştir. Böylelikle kahvehaneler; ticaretin, özel ve devlet kurumlarındaki işlerin ve kültürel konuların tartışıldığı mekânlar olmuşlardır. (Pektaş, 2019, s. 52)

19. yüzyılda ise sokaklar, kamusal mekânlar olarak çalışmaktadırlar. Sokaklar, her zaman bir kamusal mekânı ifade etmekte, fakat genellikle “bir yerden diğer yere

gitmek” bağlamında sadece bir ulaşım aksı olarak tariflenmiştir. Haussmann, Paris kentini yeniden tasarlariken oluşturmuş olduğu bulvarlar, geniş sokaklar ve caddeler; güneş ışığı ve kentsel altyapı sorunlarına cevap verdikleri için birer sosyal mekân olarak kullanılmaktadırlar. Neal da, “flanör” kavramıyla beraber, sokakların bir izleme, izlenme ve keşfetme alanları olarak kamusal yaşamda var olduğunu savunmaktadır. (Pektaş, 2019, s. 52)

Pasajlar, lüks eşya ticaretinin merkezlerinden biridir. Bir “Resimli Paris Rehberi”nde şunlar yazılıdır: “Endüstriyel lüksün yeni bir buluşu olan pasajlar, bina kitlelerinin arasından uzanan, üstleri cam kaplı, mermer duvarlı geçitlerdir; sahipleri bu türden spekülasyonlar için bir araya gelmişlerdir. Işığı yukardan alan bu geçitlerin iki yanında en şık dükkanlar uzanır, bu nedenle böyle bir pasaj, küçük bir kent, dahası küçük bir dünyadır.” *Flâneur*’ün evi, işte bu dünyadır; *Flâneur*, gezmeye çıkanların ve bütün tiryakilerinin, her meslekten olanların “en sevdikleri yerin” vakanüvisine ve filozofuna kavuşmasını sağlar. (Benjamin, 2014, s. 88-131)

Pasajlar, caddeyle içmekân (Interieur) arası bir şeydir. Physiologie’lerin bir becerisinden söz etmek gerekirse eğer, bu, tefrikanın değeri daha önce anlaşılmış olan becerisidir; yani bulvarı içmekâna dönüştürme becerisidir. Cadde, *Flâneur* için konuta dönüşür; sokaktaki adam, kendi dört duvarının arasında nasıl evinde olduğunu duyumsarsa, *Flâneur* de bina cepheleri arasında kendini evindeymiş gibi duyumsar. Onun gözünde emaye kaplı parlak firma tabelaları, aşağı yukarı bir burjuva salonundaki yağlıboya tablo gibi bir duvar süsüdür; duvarlar, not defterini dayadığı yazı masasıdır; gazete kulüpleri kitaplıklarıdır; kafelerin balkonları da, işini bitirdikten sonra eğilip sokağa baktığı cumbalardır. Yaşam bütün çokyönlülüğüyle, değişikliklerden yana bütün zenginliğiyle ancak kurşuni parke taşlarının arasında ve despotizmin oluşturduğu bir arkadüzlemin önünde görebilir physiologie’lerin içinde yer aldığı yazılanların politik temeli, bu düşüncedir. (Benjamin, 2014, s. 131)

Flâneur, işi gücü olmayan birinin kişiliğine bürünerek gezinir; böylece insanları birer uzman yapan işbölümünü de protesto etmiş olur. Bunun yanı sıra, insanların iş güç peşinde koşturup durmalarını da protesto eder. 1840’larda pasajlarda kaplumbağa gezdirmek, bir süre için kibarlığın gereklerinden sayılmıştı. *Flâneur*, kendini kaplumbağaların temposuna uydurmaktan hoşlanırdı. Eğer ona kalsaydı, ilerlemenin böyle adımlarla sürmesini isterdi. (Benjamin, 2014, s. 148)

Pasaj, *Flâneur* için içmekânın cadde görünümü içersinde somutlaşan klasik biçimiydi; büyük mağaza ise, içmekânın çöküş dönemindeki dışlaşma biçimidir. Büyük mağaza, *Flâneur*'ün son piyasa yeridir. *Flâneur* için başlangıçta cadde içmekâna dönüşmüşken, şimdi bu içmekân caddeye dönüşmüştür ve *Flâneur* daha önce nasıl kentin labirentinde gezdiyse, şimdi de mallardan oluşma bir labirentin içinde dolanıp durmaktadır. (Benjamin, 2014, s. 149)

Sennett, özel ve kamusal alan arasında oluşan sınırların belirsizliği üzerinde durmuştur. Özel duyguların *sergilenmesi* için kamusal yaşamın izleri silinmekte ve dış görünüşün asıl kaygıyı meydana getirdiği bir tür kent toplumsallığının çöküşünü tasvirlemiştir. Sennett'in düşüncesine göre, kamusal alan zamanla özel alan modeline evrilmektedir. Arendt ise, özel alan ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi tarihsel bir çözümlemeyle incelemektedir. Arendt'e göre kamusal mekân anlayışı, Habermas'ın kamusal mekân anlayışının 18. yüzyılda başladığını savunmasının aksine, Aureli'nin ekonomik ve politik mekân üzerinden yaptığı özel ve kamusal ayırımına benzer olarak, iki bin yıl önce Atina'da başlamıştır. Arendt, politik alan ile kamusal alanın, birbirleriyle büsbütün örtüşmekte olduğunu savunmaktadır. (Pektaş, 2019, s. 56)

Tassin ise, kamusal alan oluşumuna daha fenomenolojik bir bakışla, kamusal alanın ve kullanıcılarının 'öz'ünü araştırmıştır. Her ortak alan içeren mekânların kamusal alan özelliği taşıyıp taşımadığını sorgulamış, kamusal alan düşüncesinin topluluk düşüncesinden farklı olduğunu vurgulamıştır (Tassin, 2012). Sadece hukuki anlamda "özel" olarak isimlendirilen topluluklar da bulunmakta, bununla beraber kamusal olmayan ortak alanlar da bulunmaktadır. Böylelikle, siyasal bir topluluk bir kamusal alanın kurumunu meydana getirebilmektedir. (Pektaş, 2019, s. 57)

Tassin, topluluk alanını, tektipleştirici ve bir yere sıkıştırıcı olduğu düşüncesini kamusal alan ile kıyaslamış ve kamusal alanı; toplumun içinde yer edinen bir oluşum olarak, toplumsal bedeni kişileştirme eğilimini önleyen, bireyleri ortak özdeşim kurma ile her tür kitlesel benimseme girişiminden vazgeçiren, oyalama mekânı olarak belirlediğini ifade etmiştir (Tassin, 2012). Bu bağlamda, Benjamin'in; "büyük kent kalabalıklarının bireyin izini silmesi" düşüncesi ile aynı paralellikte, şehrin içinde bireyselliğin yok olması ve anonimlik kavramı ile ilişkilenebilmektedir (Benjamin, 2002).

Kentsel dokuda doluluk-boşluk kavramları ön plana çıkmaktadır. Kentsel ölçekte dolu-boş kurgusu okunabilmektedir. Boşluk, tasarlanan mekândaki en soyut hal olarak düşünülmekte ve o mekândaki morfolojik özellikleri, yapılaşmayı, oranı gösteren haritalarda yapının olmadığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Saner, 2015). Kentsel boşluk ve doluluk arasındaki ilişki çözümlenebildiğinde, tüm mekânsal ilişkilerin kurgusu tamamlanmaktadır (Trancik, 1986). Kentsel boşluk denildiğinde, sokak ve meydanlarla birlikte akla park, mezarlık, liman, açık sarnıçlar akla gelmektedir. Ama bunların yanı sıra kentin tek başına varlığı bile kentsel boşluğun kapsadığı alanın içindedir (Doyduk, 2015; Kuloğlu,2013).

Boşluk, kentsel mekândaki eksiklik, doldurulması zorunlu alan olarak görülmemelidir (Doyduk, 2015). Kentin belleğinin bir simgesi boşlukta var olan izini oluşturmaktadır. Kent boşluğu kavramı incelendiğinde tanımsız ve vasıfsız bir alan olmanın ötesine geçmenin önemi daha çok hissedilmektedir. Dolu mekânların kullanıcısı halk sadece bu nesnel mekânların değil, boş mekânların da kullanıcısı konumundadır. Gerekli alana sahip her bir boşluk kentlinin ihtiyaçlarına cevap verebilmeli ve ona göre tanımlandırılmalıdır. (Özmertyurt & Oral, 2018, s. 45)

Her nasıl mekânlardaki kullanım çeşitliliği yeni ihtiyaçlara göre şekillenebilip, arttırılabiliyorsa; kamusal boşluk da kent unsuru olarak bu dinamik sürecin içerisinde bulunmaktadır. Kesintisiz değişim ve yenilenme platformu olarak nitelendirilen boşluk, kırılmaya açıktır ve değişime ayak uydurmada sorun yaşamaz (Doğan, 2006).

3.3 Kent Duvarlarının Kamusal Alanlara Dönüşüm Örnekleri

Kent duvarlarının yıkılarak kamusal alanlara dönüşümü, özellikle modernleşme döneminde, dünya geneli üzerinde kentsel reform hareketleri olarak görülmüştür. Birçok kentte inşa edilme anlamlarını yitiren kent duvarları, yıkılarak veya dönüştürülerek kamusal alan kullanımına olanak sağlamıştır. Kent duvarlarının yıkılma konusu, Avrupa’da da dünya geneli üzerinde de pek çok kentte görülmüştür. Duvarların yıkılması, işlevlerini yitirmenin yanında, kentin genişlemesi ve genişleme sonunda ortaya çıkan yer ihtiyacı nedeninden dolayı meydana gelmiştir. Bu bölümde, bugünkü modern kamusal alanların oluşumunda, geçmişte sınır oluşturan kent duvarlarının nasıl etkili rol oynadıkları örnekler üzerinden ele alınmıştır. Kent duvarlarından geriye kalan boşluklarda modern kamusal alanın oluşumunun izlerinin sürülmesi, örnek olarak seçilen kentler üzerinden incelenmiştir. Tezin alan

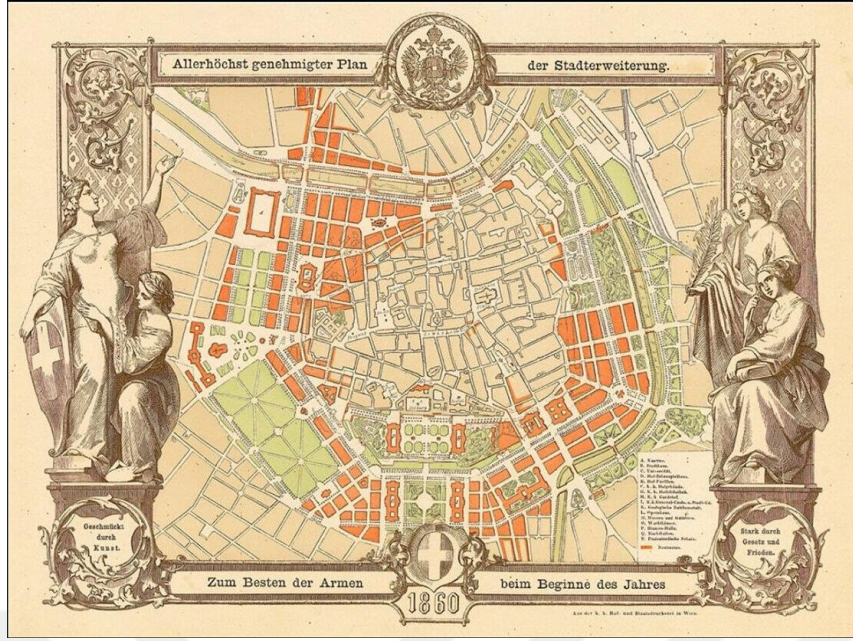
alışmasını içeren Selanik-İstanbul kentleri üzerinden irdeleme yapılmadan önce, dünya üzerindeki diğerkentlerdeki dönüşüm örnekleri incelenerek benzer yönleri, farklılaşan yönleri ve nasıl ele alındıkları incelenmiştir. Örnekler olarak dönüşümün belirgin biçimde kent dokusu üzerinde görüldüğü  kent seçilmiştir. İlk olarak Viyana-Ringstrasse rneğ-i; kent merkezindeki tarihi kent duvarlarının büyük kamusal binaların, meydanların ve parkların üzerinde bulunduğ ring yoluna dönüşümü aktarılmıştır. İkinci rnek; Polonya'nın Kraków kentindeki tarihi kent duvarlarının geniş, kamusal yeşil banta dönüşümüdür. nc ve son rnek; Lefkoşa kent merkezindeki tarihi kent duvarlarının ve hendeklerin aktif, açık sirkülasyon sağlayacak kamusal yeşil alanlara dönüşümüdür. Alan alışması kapsamında olan Selanik-İstanbul kentleri incelendiğinde, bu kentlerdeki dönüşümlerden önce benzerlerinin nasıl dönüşüğünü görmek, bakış açısı ve görüş kazandırması için seçilen örnekler ele alınmıştır. Bu örneklerde, kent dokusunda geniş alanlar kaplayan kent duvarları, ardında kalan geniş boşluklarda, izlerini ve geçmişteki varlıklarını günümüz modern kamusal alanlar olarak devam ettirmektedirler. Duvarların; fizksel var oluşlarıyla, kalıntı halinde olan izleriyle veya tamamen yok olmuş halleriyle dönüşümü kamusal kent yaşamına yansımıştır.

3.3.1 Viyana-Ringstrasse

"Ondokuzuncu yüzyılın başkent binaları, yüzyılın güzel bulduğ şeyi kesinlikle ortaya çıkarmalıdır. Bir tablo, tek bir sanatçının özel fantezilerini, bir kır evi ise onu sipariş eden toprak sahibinin tuhafliklarını yansıtabilir. Ama bir şehir, kamu binalarında mutlaka rejimin estetik değerlerini yansıtır." Charles Olsen, Bir Sanat Eseri Olarak Şehir

Şekil 3.5 : Ringstrasse'de Parlamento binası ve Burgtheater, 1940 (URL-2).

Şekil 3.6 : 1860 tarihli Viyana haritası (URL-2).

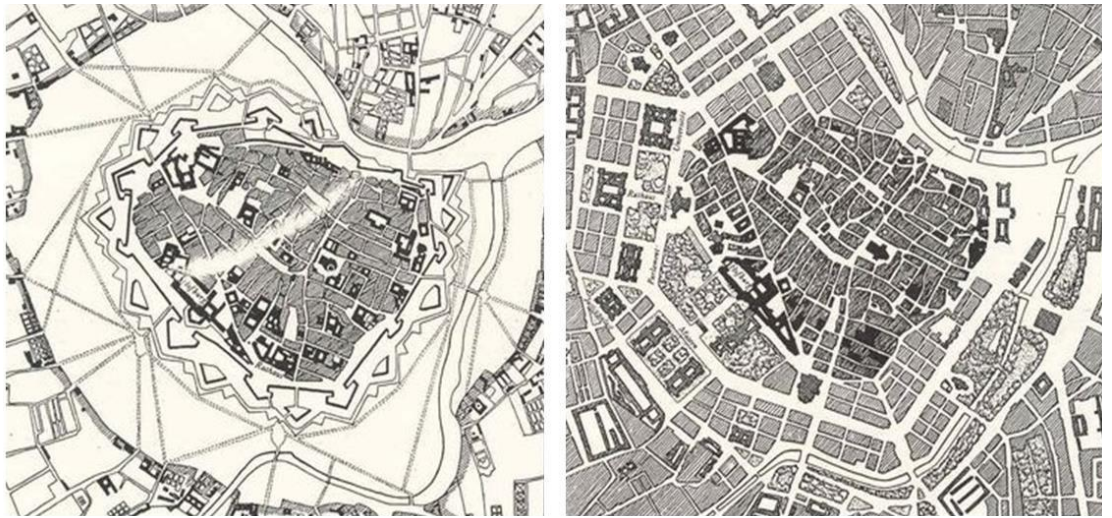
1850 yılında Viyana; surlar, onu çevreleyen ve sürekli genişleyen banliyölerden, askeri savunma duvarlarıyla çevrilmiş ve kuşatılmış eski kentten oluşmaktadır (Şekil 3.7). 1850 yılından itibaren banliyölerin dahil edilmesiyle ve eski savunma duvarlarının yıkılmasıyla Viyana kenti genişlemeye başlamıştır. (URL-3)

Şekil 3.7 : 1858 tarihli Viyana haritası (URL-4).

İmparator Franz Joseph'in 1857 yılındaki duyurusu; *"Viyana'nın şehir merkezinin genişletilmesinin mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirilmesi vasiyetimdir. Konutunun (Hofburg) ve İmparatorluk başkentinin düzenlenmesi ve güzelleştirilmesi düşünülmelidir. Bu nedenle, şehrin çevresindeki duvarların ve kuru hendeklerin sökülmesini onaylıyorum"* şeklindedir. Franz Joseph; İmparatorluk ordusu ile, Baron von Haussmann'ın Paris için tasarladığı bulvara benzer, Viyana için de büyük bir bulvar oluşturma 'düzenleme ve güzelleştirme' yoluyla mekânsal düzen vizyonuna hitap edeceğine inanıyordu. 60 fit genişliğinde, ağaçlarla çevrili, anıtsal ölçekte ve dairesel formda Ringstrasse oluşturulmuştur. (Winkler, 2020, s. 10)

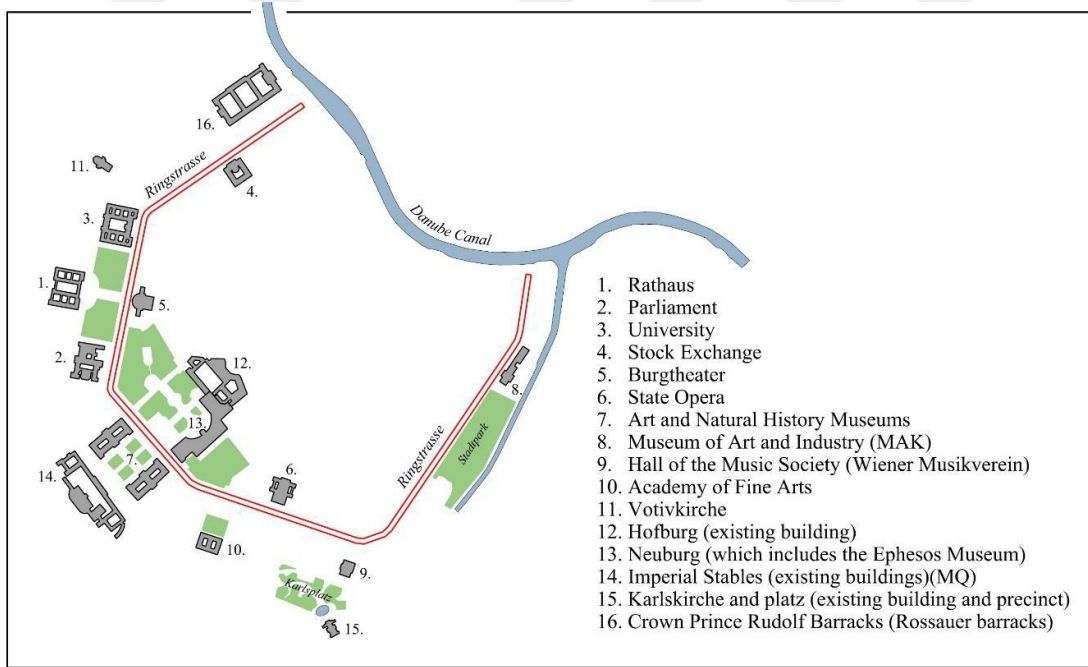
Viyana'nın planlama çalışmaları 1900'lerin başında resmi bir faaliyet olarak kurulduktan sonra, Viyana'nın Ringstrasse'si ve Haussmann'ın Paris'teki müdahaleleriyle birlikte, diğer kentler ve teorisyenlerin çoğu için önemli bir örnek haline gelmiştir. 1910 yılında Patrick Abercrombie bu durumla ilgili şöyle belirtmiştir; *"Viyana, başlıca plan özelliklerini terk edilmiş surların kullanmasına borçlu olan kıta kentlerinin belki de en dikkate değer örneğidir. Bu yönüyle Paris'ten bile daha dikkat çekicidir. Nispeten az bir masrafla güzel kamu binaları grubu, ağaçlarla çevrili geniş bir bulvar ve hatta parklar yaratma fırsatı, şehir planlama konusunda bir ivme ve coşku kazandırmıştır."* Viyana'nın eski kent merkezini çevreleyen ortaçağdan kalma burçların yıkılması, kamu binaları ve bakımlı parklarla çevrili dairesel, ağaçlıklı bir bulvar için yeterli alan oluşturma imkanı sağlamıştır (Şekil 3.8). (Winkler, 2020, s. 2)

Şekil 3.8 : Solda, 1840'larda Viyana, yeniden inşa projesinin sahası haline gelecek olan surları ve savunma bölgesini gösteriyor. Sağda, 1890'ların sonunda Viyana, surlar yıkıldıktan sonra kentin yayılmasını gösteriyor. (Winkler, 2020, s. 4).

Viyana Orta çağ surlarını yıkan son büyük Avrupa kenti olup, üzerine Ringstrasse kompleksinin inşa edilebileceği geniş, boş bir alan oluşturulmuştur. Viyana'yı mekânsal müdahalelerle 'dünya standartlarında bir kente' dönüştürmek amacıyla 1858'de uluslararası bir yarışma düzenlenmiştir. 426 yarışmacı, yarışmada sadece sivil binalar ve parklar değil, aynı zamanda altyapı ihtiyaçları ve selden korunma önlemlerine yönelik teknik, düzenleyici ve kapsamlı öneriler sunulmuştur. Bununla birlikte "bilim temelli şehircilik" fikri ortaya çıkmıştır. (Winkler, 2020, s. 3)

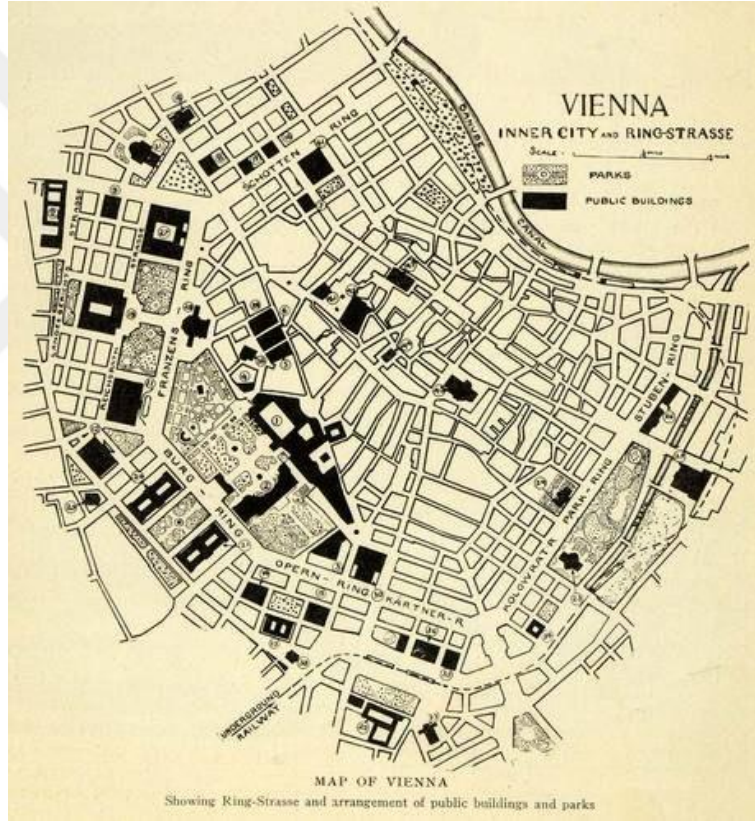
Ringstrasse, eski sur duvarları yıkılarak yerine kent yaşamı için önemli kamusal alanlar oluşturulmuş ve özellikle anıtsal binalarıyla bezenmiştir. Ağaçlarla kaplı bulvar boyunca mekânsal ve sembolik olarak birbirine bağlanan kamu binaları, meydanlar ve parklardan oluşan ring, Viyana'nın anıtsal kimliğini oluşturmuştur.

Şekil 3.9 : Ringstrasse üzerindeki kamu binaları, park ve meydanlar (Winkler, 2020, s. 16).

Abercrombie, bağımsız sivil binalar için birbirinden kopuk mimarisinin 'yeniden canlanma' ile düzenlenmesini savunmuştur. Her bina bilinçli olarak genel bir hikayenin parçasını temsil etmeyi amaçlamış ve bu da mimaride Atina demokrasisini, Orta çağ özyönetimini, Rönesans hümanizmini ve Barok eşitlikçiliğini yansıtmıştır. Sürekliliğin izleri devam eden ringde inşa edilen ilk bina Rathaus (Belediye Binası) olmuştur. Özerk belediye yönetimi 'Özgür' Orta çağ ile paralellik göstermektedir. Yunan canlanmacılığı, Atina'nın bilgelik ve adalet

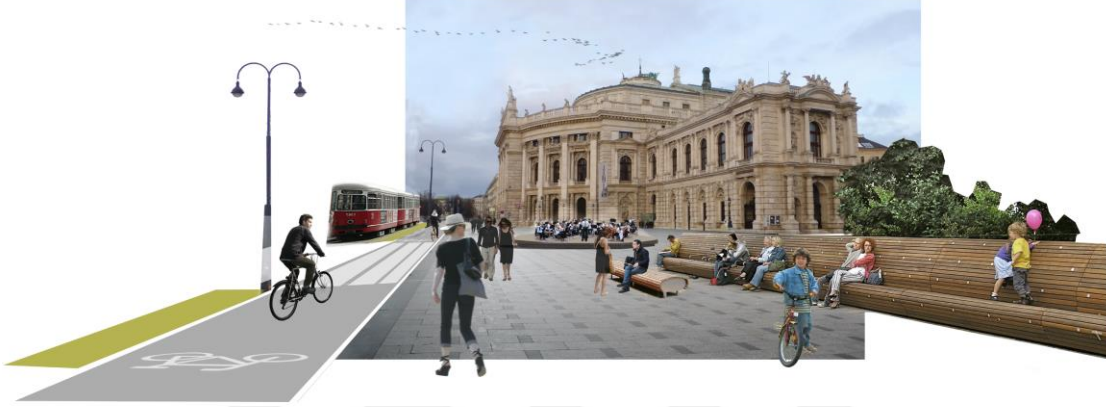
erdemlerini yansıtmak üzere Parlamento inşa edilmiştir. Recht und Kultur bölgesi için kavramsallaştırılan üçüncü bina Üniversite olmuştur. Doğa ve sosyal bilimlere (Wissenschaft) öncelik veren üniversite reformu, Rönesans döneminden semboller, bilim ve hümanizmi en iyi şekilde temsil etmiştir. Viyana Borsası da ringe taşınmış ve Rönesans Canlanmacılığı ile ‘yeniden doğuşu’ sembolize etmiştir. Burgtheater, 1888 yılında İmparatorluk Sarayı’nın bitişiğindeki orijinal binasından Ringstrasse’ye taşınmıştır. Burgtheater, sınıfsal ve siyasi farklılıkları göz ardı edip, eşitlikçi bir mekân haline gelmiştir. Ringstrasse’nin sanata adanmış diğer sivil binaları; Devlet Operası, iki devasa Sanat ve Doğa Tarihi Müzesi, Sanat ve Endüstri Müzesi, Müzik Topluluğu Salonu, ve Güzel Sanatlar Akademisi’dir. (Winkler, 2020, s. 16-18)

Şekil 3.10 : 1904 tarihli Viyana haritası (URL-5).

Ringstrasse’nin anıtsal binalar dizisi ve gelişimi üzerine mimar ve şehir plancıları Camillo Sitte ve Otto Wagner’den bazı eleştiriler de gelmiştir. Sitte, Ringstrasse’nin inşasında geleneksel kentsel tasarım ilkelerinden uzak olduğu için samimi kamusal meydanlar yaratmakta başarısız olduğu üzerine eleştirmiştir. Wagner, modernist bakış açısıyla dönemin işlevsel ve süssüz ifadesini oluşturmaktan kaçınan canlanmacılığı eleştirmiş, “süreklilik yerine değişime, gelenek yerine ilerlemeye” değer verdiğini savunmuştur. (Winkler, 2020, s. 21)

19. yüzyılın sonlarında Ringstrasse'nin kavramsallaştırılması ve uygulanması kentsel planlama tarihi için önemli bir örnek oluşturmaktadır. Kentin ring kamusal alan oluşumu; ağaçlarla çevrili bir bulvar boyunca inşa edilen anıtsal sivil binalar dizisi, meydanlar ve parklar Orta çağdan kalan surların izlerinde yaşam bulmuştur. Viyana surları tamamen yok olmuş olmasına rağmen, Ringstrasse'yi yaşattığı büyük boşluğuyla kentte varlığını sürdürmektedir.

Şekil 3.11 : Ringstrasse kolaj çalışması (Gehl Architects, 2015).

3.3.2 Kraków surları

Örnek olarak ele alınacak olan ‘kent duvarının yıkılarak kamusal alanlara evrilme’ oluşumunda, Polonya’nın Kraków kenti ele alınmıştır. Kent merkezini çevreleyen surlar yıkılarak kenti çevreleyen yeşil banta dönüşmüştür.

Kentin eski surları, 9. yy sonunda, Wawel kalesinin eteğinde yer alan Okół yerleşiminin etrafında inşa edilmiştir. 10. ve 11. yüzyılın başında masif ahşap ve toprak surlarla genişletilmiş, sonraki iki yüzyılda birkaç kez onarılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Kuzeyinde, kalıcı surları olmayan erken ortaçağ yerleşimleri bulunmaktaydı. 11. yüzyılda St. Adalbert, St. John, daha sonra All Saints ve Holy Cross kiliseleri inşa edilmiştir. 13. yüzyılın ilk yarısında Dominikanlar ve Fransiskenler için manastırlar inşa edilmiştir. 1241’de Tatar işgali sırasında bu yerleşimler muhtemel olarak yıkılmış ve 1257’de prens Bolesław yerlerine Chaste kasabasını kurmuştur. (URL-6)

Kraków’un tahkimatı hakkındaki ilk bilgi, yalnızca 1285’te Prens Kara Leszek tarafından kasaba halkının duvarlar inşa etmesine izin vermesinde görülmüştür. 1287 ve 1288’de kasaba, muhtemelen hala ahşap ve toprak tahkimatlarla Moğol istilalarına

karşı savunmuştur. Tahkimatların gelişimi 14. yüzyılın başında olmuş, duvarlar daha sonra kenti kuzeyden, doğudan ve batıdan çevrelemiştir. (URL-6)

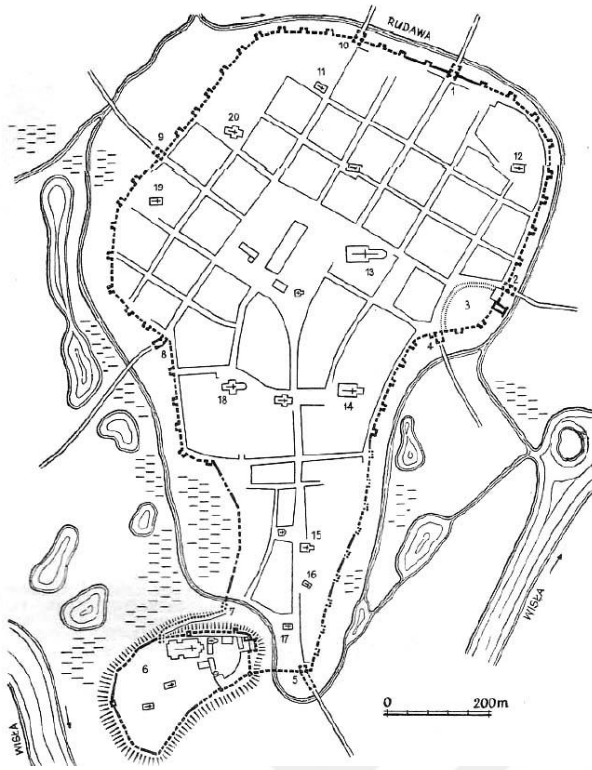
Şekil 3.12 : 1493 tarihli Hartmann Schedel Chronicle’de Kraków’un görünümü (URL-6).

İnşaatin ikinci aşaması ve bunun sonucunda kentin tamamen kapalı bir tahkimat ile çevrenmesi Büyük Kral Casimir’in girişimleriyle ilişkilendirilmektedir. Kentin savunma surları, 14. yüzyılın ortalarından önce kraliyet kalesinin tahkimatlarıyla birleştirilmiştir. 15. yüzyıl boyunca çalışmalar devam ederek sur, kule, kapı ve hendek gibi surların tüm unsurlarını içerecek şekilde sürdürülmüştür. (URL-6)

15. yüzyılın ilk çeyreğinde ikinci dış duvarın inşasına başlanmıştır. Bu çalışma muhtemelen daha çok tehdit altında olan kuzey taraftan başlamıştır. İkinci duvar, Żabikruk bataklıklarıyla korunan güneybatı tarafı dışında tüm kasabayı çevrelemiştir. (URL-6)

16.-17. yüzyıllarda duvarlar onarılmış, modernize edilmiş ve dış duvarın güneybatı bölümü tamamlanmıştır. 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyıl boyunca surlar onarılmış fakat saldırılarla surların tahribatı devam etmiştir. Son saldırı 1768’de Ruslar tarafından Florian Kapısı’na olmuştur. (URL-6)

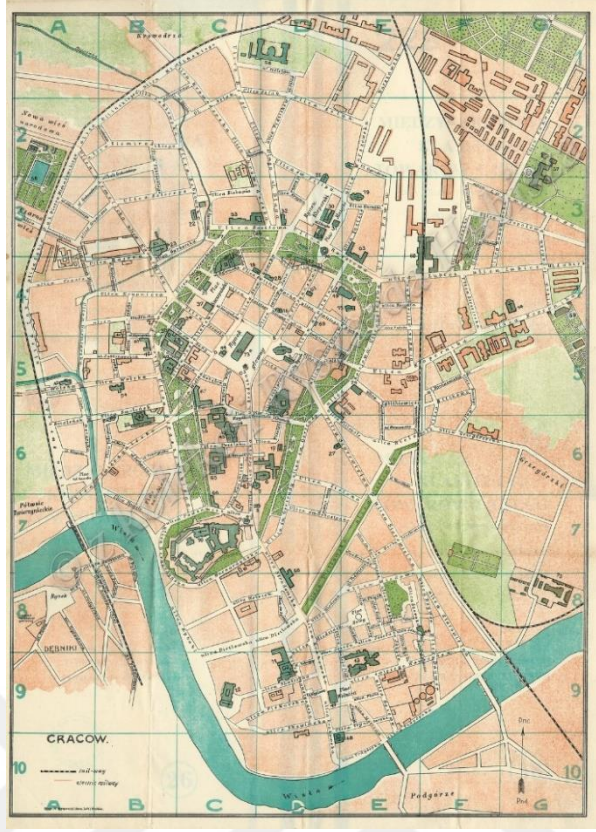
1804 yılında, Kraków’un savunma duvarlarının yıkılmasına ilişkin bir Avusturya emperyal kararnamesi yayınlanmıştır. Sonuncu kısım olan kuzey bölüm, 1817’de Feliks Radwański tarafından kurtarılmıştır. 19. yüzyılda birçok yenileme ve koruma prosedürlerinden geçmiştir. (URL-6)

Şekil 3.13 : Solda, 14/15. yüzyılın başından kalma sur planı: 1-Floran Kapısı, 2-Nicholas Kapısı, 3-Kral Ladislaus'un Gródek'i, 4-Yeni Kapı, 5-Kale Kapısı, 6-Wawel Tepesi, 7-Yan Kapı, 8-Vistula Kapısı, 9-Shoemaker Kapısı, 10-Sławków Kapısı, 11-St Mark Kilisesi, 12-Kutsal Haç Kilisesi, 13-St Mary Kilisesi, 14-Dominican Holy Trinity Kilisesi, 15-St Andrew Kilisesi, 16-St Martin's kilise, 17-St Giles kilisesi, 18-Franciscan manastırı, 19-St Anna kilisesi, 20-St Stephen kilisesi (URL-6).

Şekil 3.14 : Sağda, Kraków Eski Kent bölgesinin haritası (kırmızıyla işaretlenen Kraliyet yolu) (URL-7).

Kentin günümüz mevcut durumu incelendiğinde; Kraków'un savunma duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmış olup, tamamen korunmuş parçaları; Florian Kapısı ve üç kuleden oluşan Florian bölümü: Carpenters, Joiners, Haberdashers Kulesi ve bunları birbirine bağlayan 170 metreden uzun duvardır. Değerli unsurlardan biri olan gotik Barbican, bugün Kraków'un önemli sembollerinden biridir. Bunların yanında, Gródek'te yeniden inşa edilen Butcher Kapısı ve güneydoğu kesimdeki Bernardine manastırının arkasındaki iç savunma duvarının önemli kısımları korunmuştur. (URL-6)

Şekil 3.15 : Kraków Eski Kent bölgesinin haritası (URL-8).

Kraków kentinin 13. yüzyıl eski Orta çağ surlarının yıkılmasıyla, korunmuş parçaları hariç, eski kent merkezini çevreleyen büyük bir yeşil kamusal alan oluşturulmuştur. Planty Park ve diğer yeşil alanlar, yok olan kent duvarlarının kentsel dokuda oluşturduğu büyük boşluklarda yaşam bulmuştur. Tamamen yıkılmış olan eski kent duvarlarının izlerinde, kenti çevreleyen yeşil kamusal bant oluşmuştur. Korunmuş olan duvar bölümleri ise, kent duvarlarının tarihi hafızasını ve tarihi kent mimarisini oluşturan parçalar olarak sembolik önem taşımaktadırlar.

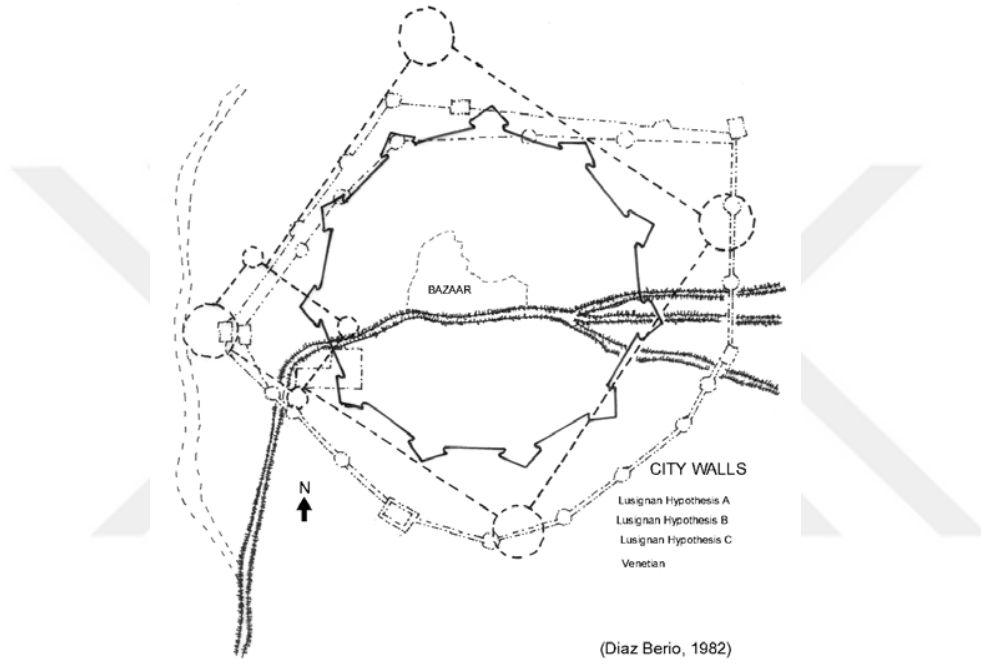
3.3.3 Lefkoşa surları

Lefkoşa tarihi kent surlarının izleri, kentin günümüzdeki dokusuna bakıldığında oldukça açık bir şekilde okunabilmektedir. Kent merkezi etrafında çeper oluşturan duvarlar, günümüzde belirgin bir şekilde varlıklarını veya kalan izlerini sürdürmektedirler. Fiziksel doku üzerindeki belirginlikleriyle dikkat çekici olan Lefkoşa tarihi kent surları, dünya üzerindeki ‘kent surlarının kamusal alanlara dönüşümü’ örneği olarak ele alınmıştır.

Lefkoşa farklı medeniyetlerin etkisi sonucunda, hem kültürel hem sosyo-mekânsal anlamda farklı kültürlerin bir arada olduğu bir merkez haline gelmiştir. Kentte

Lüzinyan, Venedik, Osmanlı ve İngiliz dönemlerinin izleri hem yapılar üzerinde hem de kent dokusu üzerinde gözlemlenebilmektedir. (Özdemir, 2018, s. 39)

Lefkoşa'nın kent merkezini çevreleyen surları, ilk olarak Lüzinyanlar döneminde inşa edilmiştir (Gürkan, 1989). Lüzinyanlar'ın dikdörtgen surları üzerinde sekiz geçit yer almakta ve bunlardan ikisi batı-doğu ekseninden geçen Pedios Nehri'ne açılmaktaydı (Alpar, 2001). Lüzinyanlar'ın üç kez yeniden tasarlanan surların olası yerleşim sistemi Şekil 3.16'da görülmektedir.

Şekil 3.16 : Lüzinyan Dönemi olası tahkimat sistemi (Özdemir, 2018, s. 40).

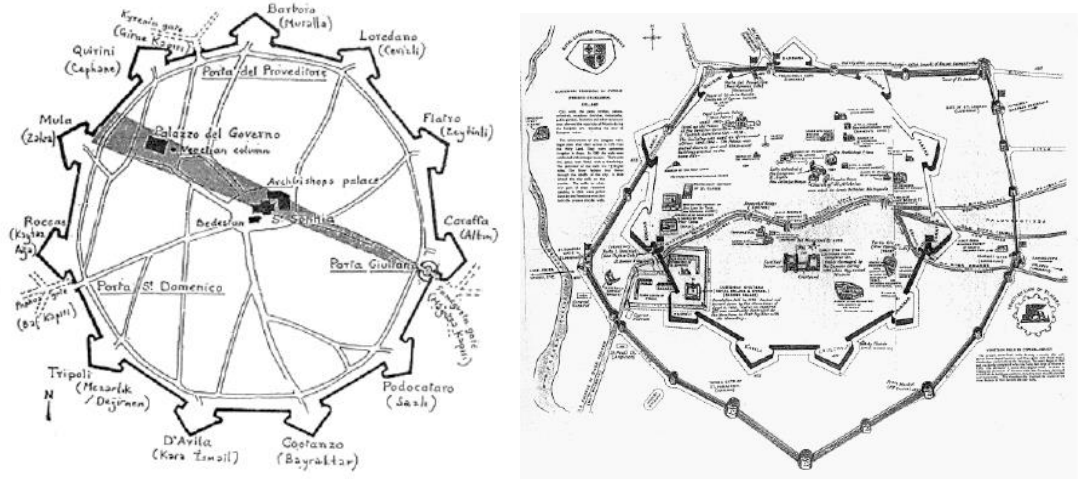
Daha sonra ada 1489 yılında siyasi bir evlilik sonucu Venediklilerin eline geçmiştir. (Alpar, 2001). Venediklilerin adadaki hakimiyeti, dairesel sur sistemiyle kent üzerindeki etkilerine rağmen bir yüzyıl sürmüştür. Kenti saldırılardan korumak için, Osmanlı saldırıları sonucunda, Lüzinyan tahkimat sistemi yıkılmış ve yerine kenti çevreleyen dairesel formda bir tahkimat sistemi inşa edilmiştir. (Özdemir, 2018, s. 41)

Venedik döneminde surların dışındaki kentin tamamen temizlendiği ve her türlü yapının yıkıldığı belirtilmektedir. Daha sonra sur sistemi yaklaşık altmış metre genişliğinde derin bir hendekle çevrelenmiştir. Kentsel alan tamamen duvarlar tarafından tanımlanmıştır. Lefkoşa, Şekil 3.17'de gözlemlenebilen kentin sınırlarını tanımlamıştır. (Özdemir, 2018, s. 42)

Şekil 3.17 : 1562 tarihli Lefkoşa haritası (Akçay, 2006) (Özdemir, 2018, s. 42).

Osmanlı Dönemi'nde de kentin yıldız şeklindeki sur duvarlarıyla dışarıdan ayrılması devam etmiştir. Ancak 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Kıbrıs, adanın coğrafi konumu nedeniyle Britanya İmparatorluğu'nun ilgi alanına girmiştir. Ada 1878-1925 yılları arasında kraliyet kolonisi olarak yönetilmiştir. İngiliz döneminde Lefkoşa ilk kez sur dışına doğru genişlemiştir. Bu genişlemenin iki temel nedeni, sur içinin hijyenik olmaması ve Larnaka kentinin öneminin artmasıdır (Atun, 2002), (Akçay, 2006).

Şekil 3.18 : Solda, Lefkoşa'nın Venedik dönemi burç/kapı adları ve ana kent eksen (Newman 1985) (Erçin, 2014, s. 38).

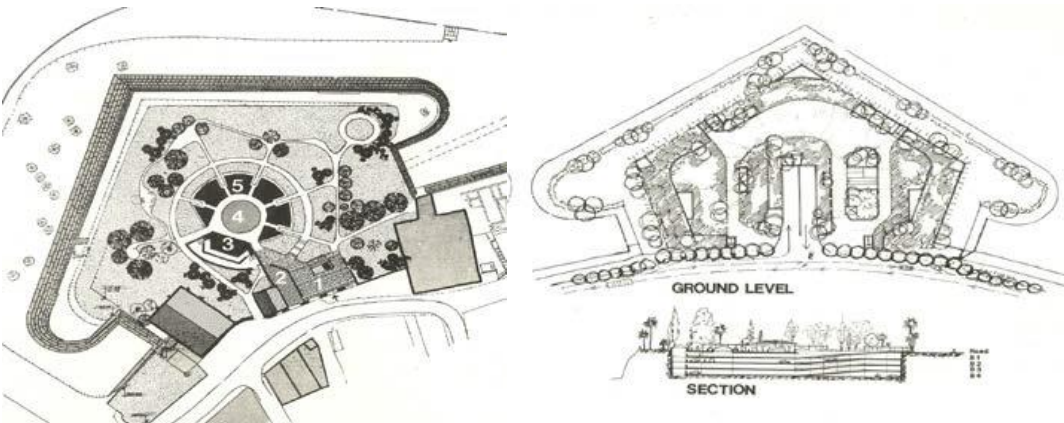
Şekil 3.19 : Sağda, Lefkoşa şehrinin eski ve yeni surları (Keshishian 1974) (Erçin, 2014, s. 41).

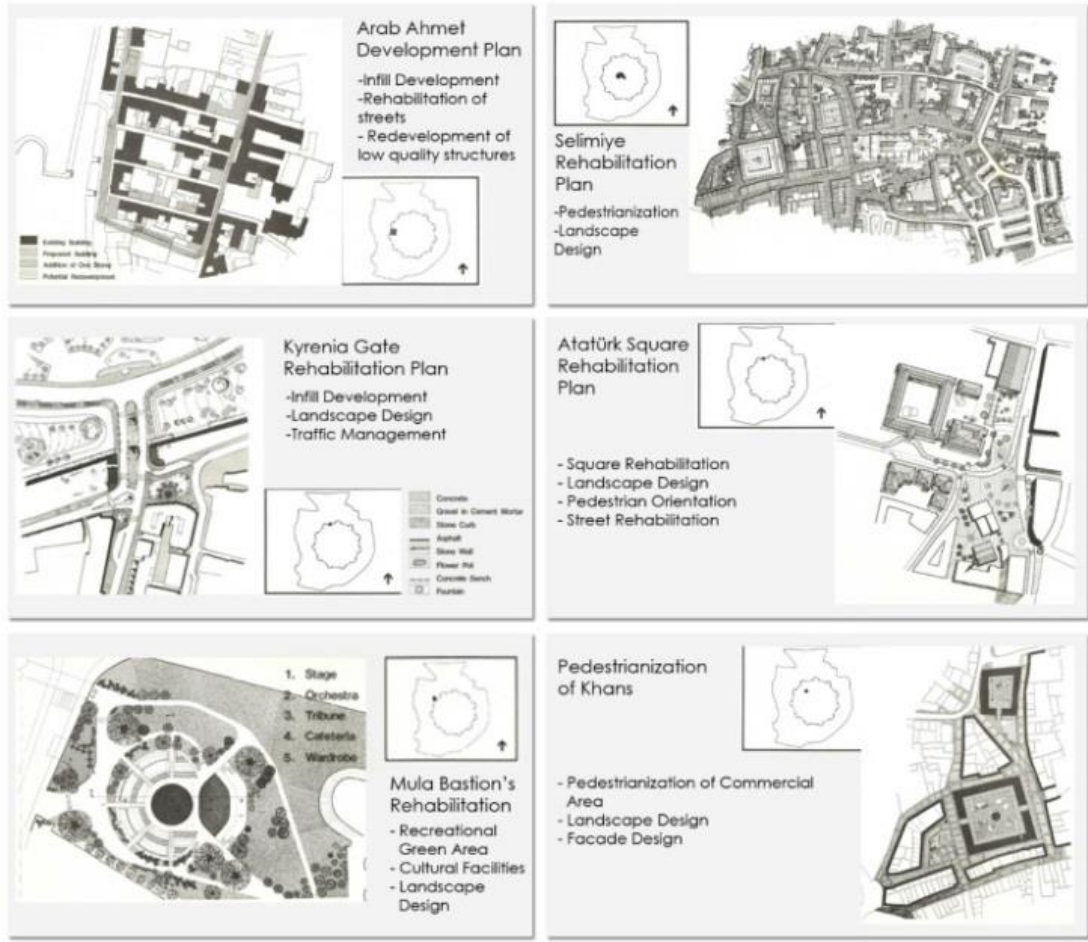
Şekil 3.20 : Lefkoşa kent merkezi günümüz hava fotoğrafı (URL-9).

Lefkoşa surlarıçi kentinin karakteri ve gelişimi için “Sokak ve Binalar Tüzüğü” 1946 yılında yürürlüğe girmiştir. (Doratlı, 2000). Kentin bölünmesi döneminde, master plan hazırlanacağı duyurulmuştur. Uluslararası katılımcıların yanı sıra kuzey ve güneyden akademisyenler ve plançıların yer aldığı bir komite tarafından UNDP Planları hazırlanmıştır. (Özdemir, 2018, s. 47)

UNDP Planının ikinci aşaması (1985) spot proje alanları için tasarım önerilerini içermektedir (Şekil 3.21), (Şekil 3.22). Bu projeler tahkimat duvarları ve burçların tasarımını kapsıyordu. Tarihi kent duvarları, organik doku etrafında kentsel yeşil alan oluşturmak için açık bir rekreasyon ağı alanı olarak tasarlanmıştır. (Özdemir, 2018, s. 48)

Şekil 3.21 : Tabyalar için detaylı tasarım şemaları (UNDP, 1985) (Özdemir, 2018, s. 48).

Şekil 3.22 : Spot proje alanları ve tabyalar için tasarım önerileri (UNDP, 1985) (Özdemir, 2018, s. 49).

Kent duvarları ve hendeğin mümkün olan yerlerde sirkülasyon sağlayan açık, aktif bir yeşil sistem olarak tasarım önerisi sunulmuştur. Lefkoşa'nın surlarla çevrili kentinde bir bütünlük hissi de devam etmektedir. Günümüzde surların büyük bir kısmı bozulmamış halde bulunmaktadır. Yıkılan yerlerde, izlerinin devam ettiği alanlarda veya fiziksel varlığını sürdüren bölgelerdeki büyük boşluklarda kamusal alan oluşturma niteliğinde yeşil bant oluşturulmuştur (Şekil 3.20). Lefkoşa kent duvarlarının kamusal alanlara dönüşümü, yeşil açık rekreasyon alanlar oluşturularak gerçekleştirilmiştir.

4. BÖLÜM: SELANİK VE İSTANBUL KENT DUVARLARI VE DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Çalışma konusunun mekânsal yansımasının karşılığı olarak; duvarların yıkılıp kentlerin genişlediği ve yeniden planlandığı dönem olan 19. ve 20. yüzyıl modernleşme ve Tanzimat Dönemi seçilmiş, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun iki önemli kenti Selanik ve İstanbul kentleri üzerinden, kavramsal konu başlıkları çerçevesinde alan çalışması oluşturulmuştur. Hem kentlerin gelişme biçimleri hem yapılan müdahaleler ve iki Fransız mimar tarafından yeniden planlanma çalışmalarının benzerliği nedeniyle bu iki kent seçilmiş, Selanik ile benzer etnik yapısı ve duvarlarının dönüşüm hikayesinin benzerliği nedeniyle İstanbul'da Galata Bölgesi ele alınmıştır. İki kent için de kara duvarları yıkılarak kamusal kullanımın yoğun olduğu cadde ve bulvarlara, deniz duvarları ise kıyı promenadına dönüşmüştür. Dönüşemeyen ve kalıntı şeklinde kalan duvarların bulunduğu bazı kent parçalarında, kentsel katmanlaşma ile ara mekânlar, kentsel kopuşlar ve kentsel travma noktaları meydana gelmiştir. Alan çalışmasına yönelik kullanılan araçlar; modernleşme döneminin icatlarından, dönemin hafıza ve bilgi kaynağı olan “kartpostal”lar ile kentin sosyal kimliğinin değişimi, “haritalar”la ise kentin fiziksel kimliğinin değişimi okunmaktadır.

4.1 19. Ve 20. Yüzyılda İki Osmanlı Kenti: Selanik-İstanbul

Modernleşme dönemi ile birlikte pek çok kentte değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. 19. ve 20. yüzyıl, Balkanların hakimiyetinin de bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu için kırılma dönemi niteliğindedir. İmparatorluğun gücünün giderek zayıflaması, Batı'nın karşısında geri kalması ile yenilikler ve reformlar arayışına gidilmiştir. Balkanların en önemli liman kenti olan Selanik'te Batı'nın yansımaları görülmeye başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da da karşılığı görülmüştür. Özellikle kent çalışmalarında, kentlerin gelişme biçimleri ve kente yapılan müdahaleler ile modern kent görüntüsü elde edilmeye çalışılmıştır.

Tarihi hafızanın kaynağı ve geçmişini anımsamanın biçimi olarak resimler ve kartpostallar oldukça etkilidir. Selanik 19. yüzyılın ikinci yarısında mütevazı boyutlarda bir şehir olsa da, kartpostal üreticileri için esin kaynağı olmuştur. Günümüzde, Selanik yaşamının çeşitli yanları üzerine epey miktarda fotoğraf bulunmakta ve koleksiyoncular için fırsat yaratmaktadır. (Anastassiadou, 2010, s. 27)

Şekil 4.1 : Rıhtım (URL-10) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Selanik rıhtımının kıyı kullanımı; modern tarzda bina cepheleri, deniz seyri eşliğinde yürüyüş bandı oluşturan yaya promenade, ulaşım araçları için ayrılmış ayrı bir yol aksı ve su üzerinde yüzen kayıklar ile kendini göstermektedir. Arkada bulunan Beyaz Kule kentin simgesel yapılarından olup, kıyıda bulunan yeni binalar ile beraber kentin kıyı silüetini oluşturmaktadır.

Şekil 4.2 : Pera ve Galata'nın panoramik manzarası (URL-11) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; karşı kıyıda Galata Bölgesi'nin panoramik manzarası izlenmektedir. Galata'nın sıkışık, iç içe ve çok katmanlı kent dokusu Galata Kulesi ile beraber görülmektedir.

4.1.1 Gelenekselden modern kente Selanik

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan (Rumeli) topraklarında, 1820 ve 1920 yılları arasında derin dönüşümler yaşanmıştır. 19. yüzyıl boyunca, Batı Avrupa'nın ekonomik olarak büyümesi ve kalkınması, mekânsal açıdan kentsel büyüme ile doğrudan ilişkili olarak yorumlanmıştır. Yeni şehirler tasarlayarak ve kentsel büyümeyi teşvik ederek ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceği düşünülmüş, yeni bir yerleşim ağının kurulması ve şehirlerin yeniden inşası modernleşme hareketlerine katkı sağlamıştır. Bu girişimlerin nedenleri işlevsel olduğu kadar aynı zamanda ideolojiktir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Selanik ve diğer Balkan kentlerinde yeni devletlerin ulusal kimliğini oluşturmak, kent kültürleriyle kendi kimliklerini, şehircilik çalışmalarıyla ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 10)

Siyasi özgürleşme, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişme için “Batılılaşma” ve “Osmanlı'dan” kopma hedeflenmiş, uygun planlama mevzuatı ve faaliyet kararları alınmıştır. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı yönetimi ekonomik ve sosyal durgunluk yaşamış, aynı zamanda bu alanlarda reformlar ve dönüşümler geçirmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 12)

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu Batı'nın üstünlüğünü kabul etmiş, Batılılaşma yönünde teknoloji, eğitim ve ordu alanlarında yeniden düzenlemeye ve yeni tür idari birimler kurmaya gitmiştir. 1839'da yeniden düzenleme, yeniden örgütlenme anlamlarına gelen Tanzimat Fermanı imzalanmış, çifte siyasi özgürleşme üzerine kurulmuştur; Müslüman olsun ya da olmasın tüm Osmanlı halkına eşit haklar tanınması ve devlet ile kamu yönetiminin dini hukuktan ayrılması hedeflenmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 13)

Geleneksel Osmanlı toplumunun mekân anlamı; etnik-dinsel grupların kendilerini bölgesel örüntülerle ifade eden, mekânsal çözüm önerileriyle İslam toplumlarında ortak olan bazı ana oluşumlar çerçevesinde şekillenmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 13)

Balkan kentlerinin genel fiziksel yapısı ve biçimi; kent sınırları içine yerleştirilmiş, kırsal alanlarla birlikte, kent surlarının sınırlandığı ve surların özel bir rolü olmadığı, kendi içine dönük, çok etnikli bir nüfus, pazar yerleri ve atölyeler için ayrılmış mahalleler, taş malzemesinden yapılmış kamu binaları ve dar sokaklardan oluşmuş bir kent dokusudur. Kentlerin yeniden şekillendirilmesi, Osmanlı Devleti'nin iradesini ifade etmek için somut bir araç olarak görülmüştür. Kentler;

kentsel mekânlar, faaliyetler ve kurumlarla ilgili yeni politikaların uygulanması için mükemmel bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Balkan şehirciliği; 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında yeni kentlerin oluşturulması, yeni şehirlerin planlanması, hasar gördükten sonra yeniden inşa edilmesi, mevcut yerleşimlerin yeniden modellenmesi ve genişletilmesi gibi çalışmaları içermektedir. (Yerolympos, 1996, s. 15)

”Görünüşleri eski yöneticilerinin karakterini çok açık bir şekilde yansıtan yeni Yunan şehirlerinin ilhakı, bu şehirlerin binaları ve yapıları açısından mümkün olan en kısa sürede uygun bir şekilde iyileştirilmesi için önlemler alınmasını zorunlu kılmaktadır.” (D. Diamantidis, Yunanistan Ulaştırma ve Şehir Planlama Bakanı, 19 Eylül 1914 tarihinde Parlamento’ya hitaben).

“Operasyonun planlanmasının özel geometri bilgisi ve büyük mimari yetenek gerektirdiği kesin olduğundan, yeni binaları Avrupa’da benimsenen yeni stillere göre tasarlayacak gerçek uzmanlar olan bazı mühendisleri ve mimarları Avrupa’dan davet etmemiz gerekecek; ayrıca sokakların açılmasını gelecekte genişletilmelerine veya büyütülmelerine izin verecek şekilde planlayacaklar.” (Reşit Paşa’nın Sultan’a mektubu, Ekim 1836).

Tanzimat bağlamında şehir; reform için önemli bir alan olarak görülmüş, önemli planlama faaliyetlerinin yanında kentsel kurumların, planlama ve imar yönetmeliklerinin oluşmasına neden olmuştur. Çeşitli yönetmeliklerin yanında, yangınlardan sonraki (İstanbul’da denemelerin yapıldığı) iyileştirmeler ve yeniden inşa hareketleri dönemin Osmanlı şehir planlama prensiplerini belirlemiştir. Kamusal alanların oluşturulması, su boruları örüntü sistemi, kamusal ve özel aydınlatma, kanalizasyon, kamusal ulaşım ve altyapı, demiryolu ve liman tesislerinin kurulması, kentsel dokunun aşamalı olarak sokak-bina hizalamaları ve düzenlenmeleri planlama ilkeleri arasına alınmıştır. Böylece kentlerin düzensiz dokusuna geometrik düzen getirilmiş, kamusal ve özel alanlar planlanmış, sağlık ve yangın önlemi için yeni standartlar uygulanmıştır. Bu ilkeler; 19. yüzyıl planlama tarihinde önemli bir yer edinmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 50)

1870-1890 yılları arasında, Balkanlar’ın en önemli liman kenti olan Selanik’in modernleştirilmesi; deniz duvarlarının yıkılarak yeni bir rıhtım ve demiryolu altyapısıyla bağlantılı modern bir liman inşası, kent için modern bir kıyı cephesi ve merkezi bir iş bölgesi oluşturulması, bulvarların açılması ve yeni yerleşim alanlarının

planlanması, konut inşasına getirilen düzenlemeler ve büyük yangından sonra kentin geniş bir merkezinin yeniden tasarlanması ile yeni bir kent dokusu oluşturulmuştur. Batılılaşma çabaları kentleri dönüştürmede etkin olmuştur. Kent duvarları yıkılarak, caddeler, meydanlar ve halka açık bahçeler tasarlanmış, konut amaçlı genişleme planları hazırlanmış, yeni ve özel tiplerde kamu binaları inşa edilmiştir. Böylece geleneksel kent dokusu değişmiş ve yeni bir yaşam biçimi desteklenmiştir. Yeni kent ortamında yeni sosyo-mesleki gruplar oluşmuş kent dokusu sınırları genişlemiştir. (Yerolympos, 1996, s. 52)

Şekil 4.3 : Vardar Caddesi (Ünlü, 2006, s. 52) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Selanik'in batısında bulunan Vardar Kapısı'nın ismini verdiği, Via Egnatia yolu diğer adıyla Vardar Caddesi bulunmaktadır. Kart üzerindeki nota göre 1907 tarihli görselde; dönemin önemli gelişmelerinden atlı tramvaylar, modern tarzda binalar ve caddenin yoğun kamusal kullanımı ile hareketli kent yaşamı görülmektedir.

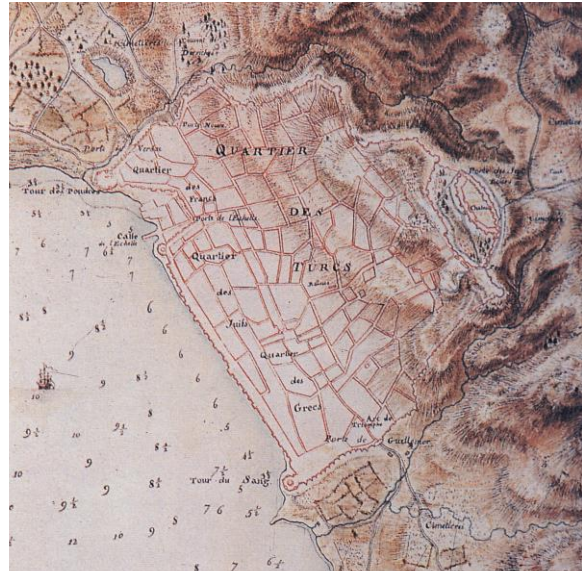
19. ve 20. yüzyıl dönemlerine ait kavramlar ve o yüzyıllara özgü şemalarla çok çeşitli kentsel modeller gelişmiştir. Osmanlı kentlerinde modernleşme; tarihsel ve geleneksel izlerin yok sayılması üzerine kurulmuş, geçmişin ve geçmişteki değerlerin hiçe sayılmasıyla entegre edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı'dan ayrılan Selanik için, yeni bir ulusal kimlik oluşturmak, kent toplumunu birbirinden ayıran unsurları getirerek, ortak gelenek ve yerel özelliklerin azaltılması hedeflenmiştir. Tarihsel mirastan kopuş, kentlerin oluşumunun yönünü değiştirerek kent-toplum ilişkileri bağlamında travmatize etmiştir. Geçmişten ayrılma ve Batı ekonomilerine yetişme isteği ile kentsel büyüme amaç haline gelmiştir. Kent kimliğinin oluşturulması; -geçmişin aksine- tarihten esinlenmeden, coğrafyanın ve topoğrafyanın özelliklerini hiçe sayarak ancak dokunun biçimine, geometrik

düzenlere, kentin ‘biçimsel’ yönleriyle ilgilenen, dışardan aynen alınıp aslen entegre edilmemiş ‘modernite’ kavramı ile sağlanmışır. Batı’daki planlama disiplinine dahil olan sosyal, toplumsal, yasal ve teknik sorunlar ihmal edilmiş, böylelikle bu tutumlar kısa ömürlü ve gelişmeye yönelik zayıf ve tutarsız kalmışlardır. Kentlerin tarihsel gelişimine bakıldığında; hafızanın, ortak geleneğin, toplumsal değerlerin, bölgesel ve yerel kimliğin önemi, kentlerin özünü ve kimliğini oluşturmakta ve bunlar kaybedilemeyecek nitelikte değerli etmenlerdir. Çalışmanın akışında görüleceği gibi, aksi durumda kentsel sorunlar, kentsel kopuşlar, yersizleşme-yurtsuzlaşma ve travmatik oluşumlar meydana gelmiştir.

4.1.1.1 1917 yangınından önce

“Selanik şehrine deniz yoluyla gelindiğinde -1840’a doğru şehre başka türlü gelen enderdir- son derece pitoresk bir manzara belirmektedir. Minarelerin, kubbelerin ve servilerin arasındaki mahalleler, açıklara bakan bir tepenin eteklerinde, amfiteatr biçimde sıra sıra diziliydi. Küçük ahşap evler, bağların, çam ve zeytin ağacı dikili bahçelerin arasında sıkışıp kalmıştı. Nem özellikle kışın öyle fazlaydı ki, sis tabakaları, adeta bir peçe gibi, çoğu kez manzaranın görünmesini engellemekteydi”. (Anastasiadou, 2010, s. 41)

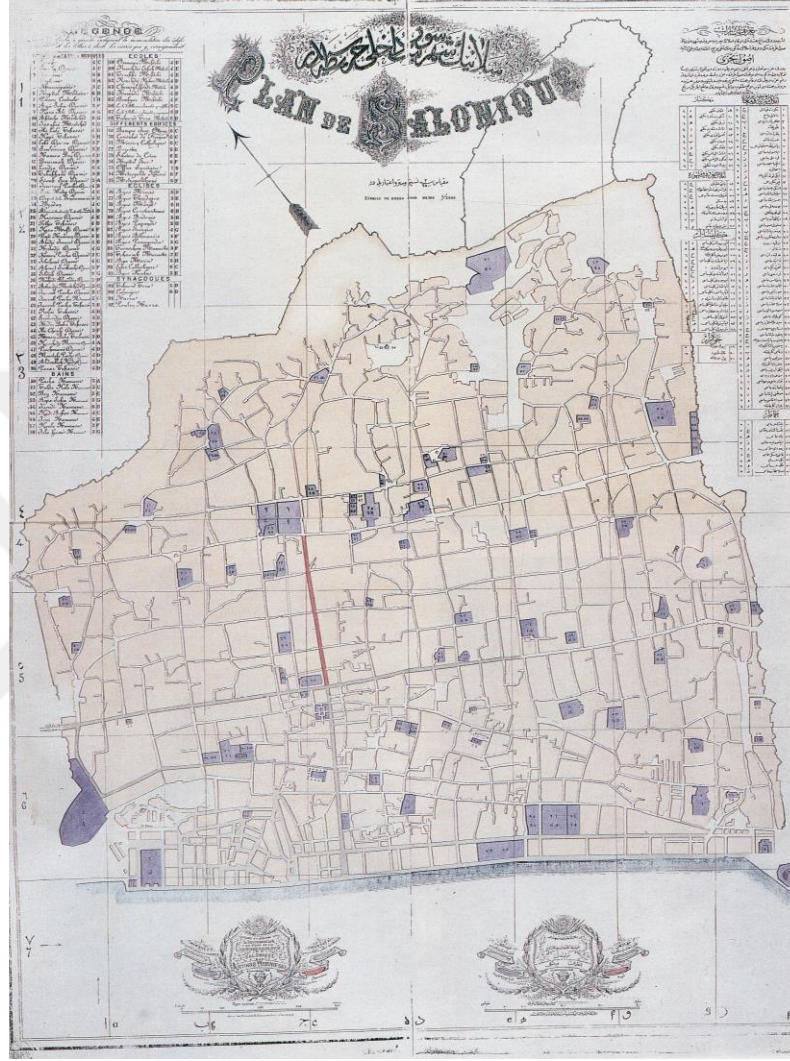
Selanik¹ kenti M.Ö. 316 yılında Cassander tarafından kuruludur.

Şekil 4.4 : Selanik, 1784 (Yerolympos, 1996, s. 35).

¹ Strabon’daki geleneğe göre “... kral Cassander, Kroisos ve Thermaik Körfezi’ndeki sayıları 26 kadar olan küçük kentleri parçalayıp tek bir ortak yerleşimde bir araya getirdikten sonra kente Amyntas oğlu Philip’in kızı olan kendi karısı Thessaloniki’nin adını verdi”. (Yerolympos, 1996, s. 88)

Selanik, antik çağdan bu yana (Helenistik Çağ) coğrafi konumu ve iç bölgeyi denizle en uygun şekilde birleştirmesi ile, ticaret ve liman kenti olarak Balkanların en önemli kıyı kenti olmuştur. Bir amfiteyatro olarak Chortiatis dağının yamaçlarına yerleşmiş, Makedonya bölgesinin ticaret merkezi haline gelmiştir.

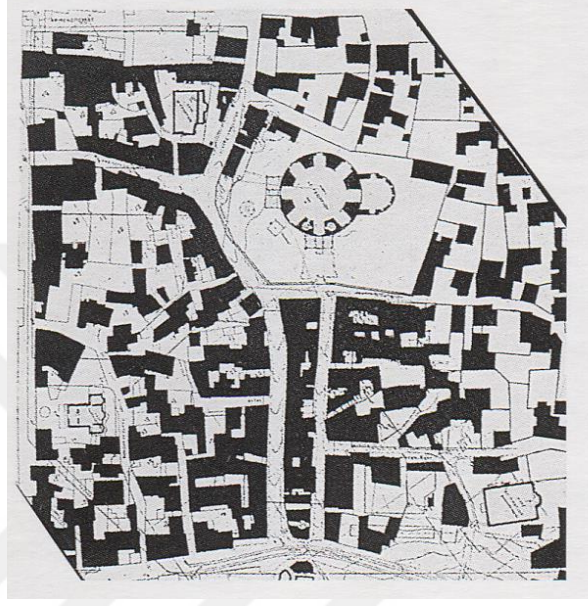

Şekil 4.5 : 1880 yılında Selanik, A. Wernieski (Yerolympos, 1996, s. 89).

Yüksek kesiminde geniş bir akropolün yerleştiği, etrafı surlarla çevrili büyük bir kent olan Selanik, Roma eyaletinin başkenti olmuştur. Dönemde kentin sokak planı ve ana yolları değişmiş, izleri günümüze kadar gelerek bugünkü çağdaş dokunun oluşmasında katkıda bulunmuştur. Bunlardan en belirgin olanı Via Egnatia aksı, Bizanslıların 'Bulvar' ve Türklerin 'Geniş' cadde olarak adlandırdığı, kuzeydeki paraleli ve ikisine dik açıyla uzanan yollar antik kentin ana arterlerini oluşturmaktadır. Dik açıyla yerleşmiş düzenli sokak dokusu Helenistik kent planının

bir özelliğidir. Tarihi kent merkezinin bazı küçük yolları da Bizans'ın ve hatta antik kentin yollarındandır. (Yerolympos, 1996, s. 97)

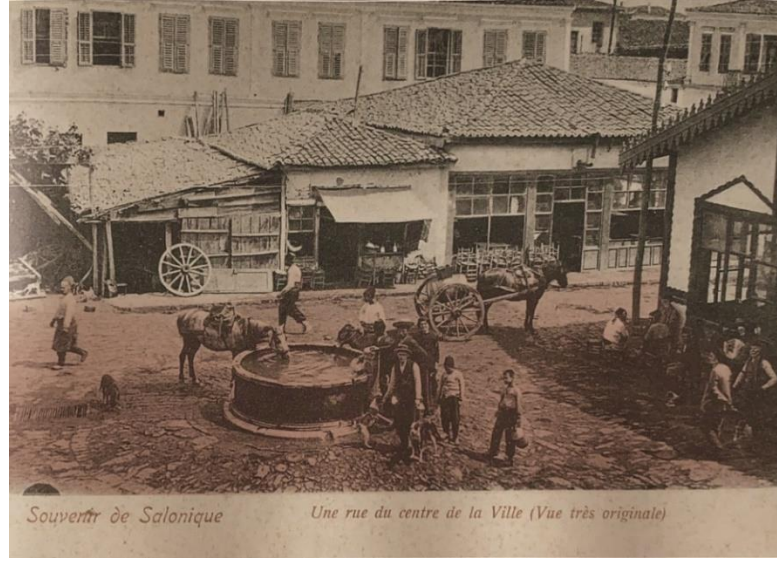
Doğu İmparatorluğu'nda önemli bir kent olan Selanik, on yüzyıl boyunca Bizans mimarisi ve şehirciliği etkisinde kalmıştır. 14. yüzyılda önemli bir sanat merkezi haline gelmiş, 1423'te Venediklilere, 1430'da ise Türklere geçmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 97)

Şekil 4.6 : Selanik'te geleneksel mahalleler, 1900 (Yerolympos, 1996, s. 14).

Şekil 4.7 : Surların üzerinden şehrin panoramik görünümü (Ünlü, 2006, s. 29) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kent dokusu içerisindeki yükselen minareler ve geleneksel Osmanlı evleri ile Osmanlı dokusundaki Selanik görülmektedir.

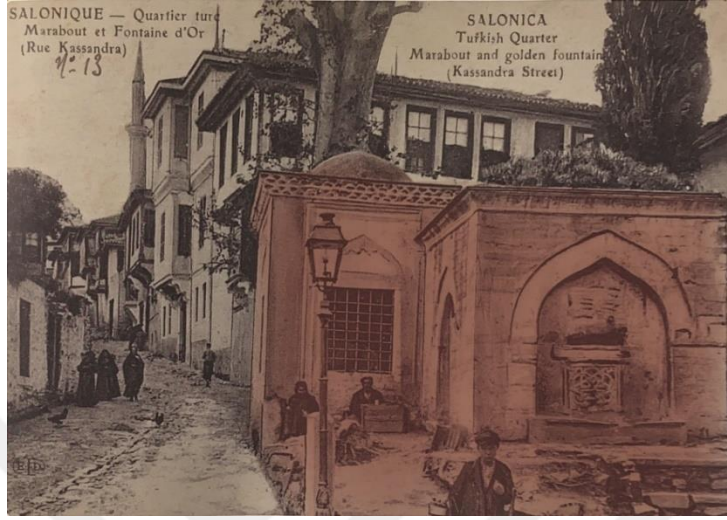
Şekil 4.8 : Unkapanı Meydanı ve Kahveler (Ünlü, 2006, s. 60) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Unkapanı Meydanı ve etrafında meydanı çevreleyen kahveler görülmektedir. Geleneksel Osmanlı dokusunda, küçük meydanlar ve etrafını çevreleyen kahve, dükkan veya dini oluşumlar bulunmaktadır. Bunlar Osmanlı'da kamusal mekân oluşumlarına örnek oluşturmaktadır.

Şekil 4.9 : Beş Çınar Meydanı (Ünlü, 2006, s. 61) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Beş Çınar Meydanı ve etrafında meydana taşan kullanımlarıyla dükkanlar görülmektedir. Meydansaallaşma elemanı olarak ağaç ve özellikle çınar ağacı ile Osmanlı kent dokusunda sıkça karşılaşılmakta ve bunlar kamusal alan oluşumu meydana getirmektedir.

Türklerin fethinden sonra Selanik, yaklaşık beş yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir. Fetihten sonra kısa sürede yenilenen kent, 17. yüzyılın ortalarına doğru nüfus yoğunluğu artmıştır. Kentsel dokuya camiler, sinagoglar, derviş manastırları, hamamlar ve kervansaraylar eklenerek, Bizans kent kimliğinin yerine Osmanlı ve İslam kenti kimliği yerleşmeye başlamıştır. 18. yüzyılın

başlarında, Balkanların önemli düğüm noktası olma özelliğini yeniden kazanarak, ticaret faaliyetleri yeniden oluşmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı'ya bağlı olan Selanik, 1912-1913 Balkan Savaşı sonunda Yunan yönetimine geçmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 97)

Şekil 4.10 : Türk Mahallesi ve Eski Çeşme (Ünlü, 2006, s. 46) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kart üzerindeki verilere göre, Kassandra Sokak üzerinde bulunan Maraton Çeşme'si görülmektedir. Dar sokak yapısı, sokak üzerinde Türk Evi örneklerinden oluşan konut dokusu, sokağın sonunda görünen minare ve özellikle Osmanlı sokak dokusunda sıkça rastlanan çeşme yapısı, Türk Mahallesi oluşumunu meydana getirmekte ve bu öğelerle geleneksel Osmanlı dokusunun izleri okunabilmektedir.

Selanik kent tarihi sürecini; Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları'nın hakim olduğu bir süreklilik izlemektedir. Bu süreklilik içinde, kültür değişiminin oluşturduğu katmanlaşma, kent mimarisi ve kent dokusu üzerinde etkisini göstermiştir.

Selanik'te geçmiş yıllardan beri büyük hasarlar meydana getiren pek çok yangın görülmüştür. Yangın sonrası yenileme çalışmaları için, önceki yıllarda aynı plan üzerine aynı tekniklerle yapılar yeniden inşa edilse de, 19. yüzyılın sonlarına doğru bazı değişikliklere gidilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme çalışmaları Tanzimat Dönemi ile başlamış, kentlerde önemli değişim, dönüşüm, iyileştirme ve düzenleme işlerine gidilmiştir. Kentsel mekânın oluşumunun planlanmasında, demiryolu iletişiminin ve kent içi ulaşımın düzenlenmesi, liman tesislerinin modernize edilmesi, kamu binalarının yapılması veya yenilenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Deniz surlarının yıkılarak, kentin surların dışına doğru genişleyerek, bazı yolları açarak veya yeni yollar üreterek, topoğrafyaya göre organik dokuda yerleşmiş

parsellerin düzenini değiştirerek, kent dokusunu yeniden düzenlemek amacıyla bu çıkan yangınlar kullanılmıştır. Selanik toplumu etnik yapı açısından çeşitlilik göstermekte; farklı dil, din ve kültüre sahip topluluklar ayrı mahallelerde yerleşmiş, etnik-dinsel yapılarına göre Hristiyan, Yahudi ve Müslüman mahalleleri meydana gelmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 100)

5 Ağustos 1917 günü, Selanik'te görülen en büyük ve yıkıcı yangın meydana gelmiştir. Kentin kuzeybatı ucundan başlayarak; sıcak, kuraklık, kuzeybatıdan esen Vardar rüzgarı, su eksikliği, yangın söndürme hizmetlerinin yoksunluğu nedenleriyle, ucuz ve yanıcı malzemelerden inşa edilmiş eski evlerin bulunduğu dar sokaklarda hızla yayılmıştır. Yangın ertesi akşam söndürüldüğünde, kentte korkunç ve ürkütücü bir görüntü oluşmuştur. Yoğun ticari bölgeler ve tüm merkezi alanlar tamamen yok olmuştur. Büyük yangın sonrasında; modern mağazalar, geleneksel çarşılar, oteller, bankalar, depolar, posta ve telgraf ofisleri, belediye binası, Avrupa konsoloslukları, üç önemli Bizans kilisesi, on cami, on altı sinagog, mezhep okulları ve yabancı okullar, gazete büroları ve 70.000 kişinin evi moloz yığınlarına dönüşmüştür. 128 hektarlık bir alan yok olmuştur. (Yerolympos, 1996, s. 100)

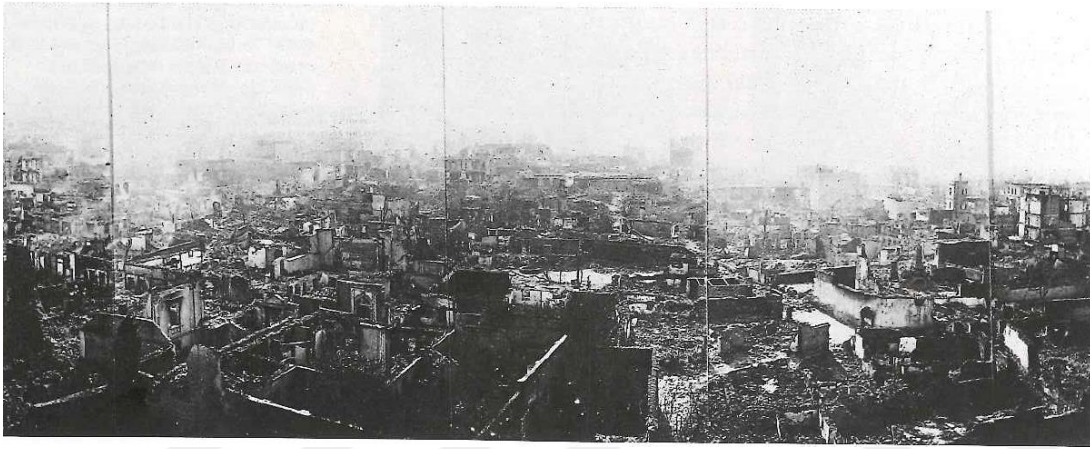
1917 yılında çıkan yangın, Selanik kenti için yüzyıllar boyunca oluşmuş tarihsel ve kültürel katmanlaşmasının, tarihi gelişim ve değişiminin kaybolmasına neden olmuştur. Sonrasında, modern şehirle ilişkisi olan yeni kent planı oluşturulmuş, bu planla eski mülkiyet sistemi ve mevcut alanların kullanım modelleri tamamen değiştirilmiştir.

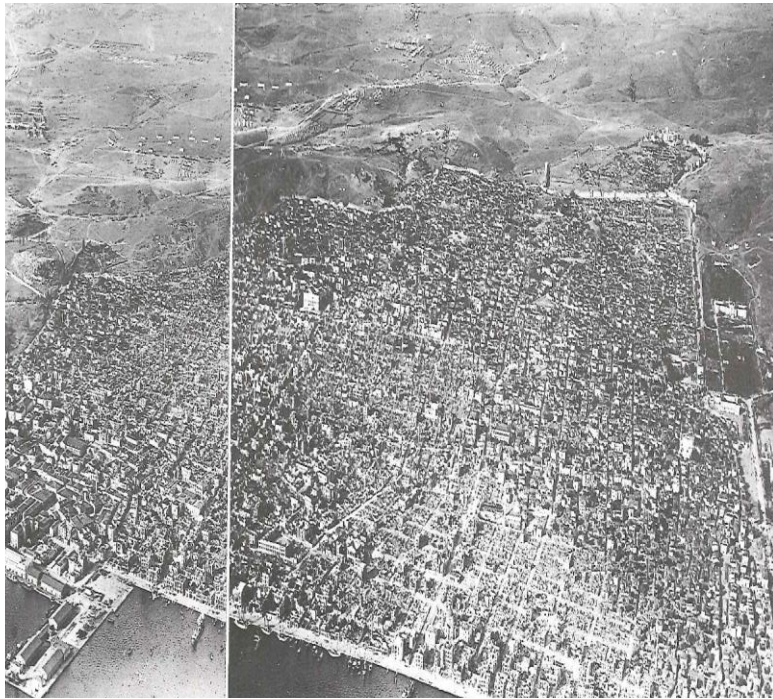
Şekil 4.11 : 1917 Büyük Selanik Yangını (Ünlü, 2006, s. 94) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; 1917 Büyük Selanik Yangını'ndan sonra kentte oluşan harabeler ve enkaz yığınları görülmektedir.

4.1.1.2 Yangın sonrası

Selanik, 1912 yılında Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra ve savaş sonrasında, hızlı ve plansız bir şekilde büyümeye başlamıştır. 1917 yılında çıkan Büyük Yangın'dan sonra kentin yeniden inşa edilmesi gerekçesiyle, Fransız mimar Ernest Hebrard tarafından büyük bir kent planlaması hazırlanmıştır. Hazırlanan plan kentin tarihsel evrim sürecine radikal kararlar aldırarak, yeni mekânsal örüntülere gidilmesine zorlamıştır. Planlama çalışmalarının, bölge üzerindeki mekânsal yerleşmenin ve bağlamın yanı sıra kentin sosyo-ekonomik ve fiziksel yapısı üzerinde de etkisi bulunmaktadır.

Şekil 4.12 : 1917 Selanik Yangını (Yerolympos, 1996, s. 100).

Şekil 4.13 : 1917 yangınından sonra Selanik (Yerolympos, 1996, s. 86).

Yangından sonra geleneksel izlerin yok olduğu kente, Yunan hükümeti tarafından yeni Avrupalı bir karakter kazandırılması hedeflenmiştir. Yeniden yapılanma ve kentin yeniden işler haline gelmesi için on yıl boyunca çalışmalar yapılmış, yeni sosyal kent oluşumları meydana gelmiştir. Batı kültürü ile Bizans geleneğinin tarihi bağlarını yeniden kurma, eski geleneğin izlerini silme amaçlanmıştır. Fakat sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle bazı yapılanmalar uygulanamamış, kentsel mekânın yeni biçiminin izini sürmenin ötesine geçememiştir. Temel toplumsal ihtiyaçlar ve bireyler arasındaki ihtiyaçların sağlanması için çalışmalar yapılmıştır. (Yerolympos, 1996, s. 102)

Selanik kent yenileme çalışmaları, yangın sonrası onarım ve tamamlamanın dışında, farklı hedeflere hizmet etmiştir. Selanik'e metropolitan kimlik kazandırılması için, yabancı uzmanlar ve kent plancıları getirilmiş, kentin ekonomisi bu yönde kullanılmıştır. Bu çalışmalar bir ticaret girişimi gibi tasarlanıp, uygulanmıştır. Hazırlanan plan aynı zamanda, kent planlamasının sosyal karakteri oluşturması, planın oluşturduğu alanların toplum tarafından kabul görmesi, kentsel mekân organizasyonu gibi teorik konuların irdelenmesini sağlamıştır. Planın sosyal sonuçları ve bunların toplum üzerindeki etkileri oldukça önemlidir. Reform hareketleriyle değişen ve Avrupa görüntüsü kazanan kent, eskinin kozmopolit ve değerli kültürel katmanlaşmasını kaybetmiştir. Gerçekleşen planla, bazı Roma ve Bizans döneminden kalan yapıları ön plana çıkarma haricinde, geçmişiyile bağı olmayan, tarihsel kimliğinden uzak bir kent meydana gelmiştir. Geçmişteki Rum, Yahudi, Müslüman mahallerini içeren, etnik-dinsel mekânsal ayrışma modeli ortadan kalkmış; yerine düşük, orta ve yüksek gelirli toplulukların olduğu mekânsal ayrışma modeli oluşmuştur. (Yerolympos, 1996, s. 104)

Selanik'in yeniden planlanması ve inşası, kentin bir bütün olarak ele alınmasıyla, kentin gelişimi için oldukça önemlidir. E. Hebrard'ın plan çalışmaları sonucunda kent yeniden inşa edilmiş, fakat Hebrard'ın orijinal planları uygulanmamıştır.

Şekil 4.14 : Earnest Hebrard'ın Selanik için öneri haritası (Συλλογικό έργο, 2008, s. 170-171).

Selanik'in yeniden planlandığı dönem, tarihinin en karmaşık ve çalkantılı dönemlerinden biridir. 1909-1924 yılları arasında on beş yıllık süre zarfında, kent yeni şeklini almaya başlamış, ülkede sosyopolitik çalkantılar mevcuttur. 1915-1917 yılları arasında bu durum daha da yükselmiş, diğer yıllarda da devam etmiştir. Dönemde yaşanan Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile köklü değişiklikler yaşanmıştır. Sınırların genişlemesi ve askeri harcamaların da fazla olduğu bu dönemde, ülke için ayrıyetten yük oluşturabilecek modernleşme çalışmaları da yapılmaya devam etmiştir. Ayrıca diğer ülkelerden gelen mülteciler ve Nüfus Mübadelesi gibi nüfus hareketleri de ülke gündeminde yer edinirken, ek olarak Selanik'in fiziksel yıkımı, 70.000 evsiz için yapılaşma ve yardım sorunları dönemin başa çıkılması gereken zorlukları arasındadır. Böyle bir dönemde kentin radikal bir şekilde yeniden planlanması, uygun yeni prosedürler icat edilmesi ve eski uygulamaları göz ardı etmesi oldukça dikkat çekicidir. Selanik'in yeniden planlanması Yunanistan'ın o zamana kadar ki gerçekleştirdiği en büyük planlama çalışmasıdır ve Pierre Lavedan; *"yirminci yüzyıl Avrupa şehir planlamasının ilk büyük eseri"* sözüyle önemini vurgulamıştır. (Yerolympos, 1996, s. 105)

Şekil 4.15 : 1850, 1900 ve 1917 yıllarında Selanik (Yerolympos, 1996, s. 101).

4.1.2 Gelenekselden modern kente İstanbul

Osmanlı İmparatorluğu başkenti olan İstanbul, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Batı tarzı reformlarıyla değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Osmanlının zayıflayan gücü ve bu yüzden gelişmek zorunda olduğu düşüncesi ile, Batıdaki gelişmeler incelenmiş ve esas alınmaya başlanmıştır. Avrupa'nın kültürel ve fiziksel etkisiyle değişimler yaşanmıştır. 19. yüzyıl, Osmanlının diğer ihtişamlı ve ilgi çeken dönemlerinden farklı olarak, özellikle önemlidir. Kentin hem fiziksel hem kültürel tarihinde yeni bir çağın başlangıcı niteliğindedir.

1830 sonrasında İstanbul; Türk-İslam birlikteliğinden biliçli kopuşlar yaşamış ve devlet tarafından gerçekleştirilen siyasal ve toplumsal dönüşümler yapılmıştır. Bir Bizans kenti olan İstanbul'un Osmanlı tarafından fethinden sonra İslamlaştırılma çalışmaları meydana gelmiştir. Bu denli değişim niteliğinde, 19. yüzyılda ise çağdaşlaşma çabalarına girilmiş, geleneksel kent yönetimi ve politikaları değişerek, Avrupa'daki benzerleri örnek alınmıştır. Çağdaş ve Batılı yaşam tarzını benimseyen kent mimarisi geliştirilmiştir. (Çelik, 1996, s. 2)

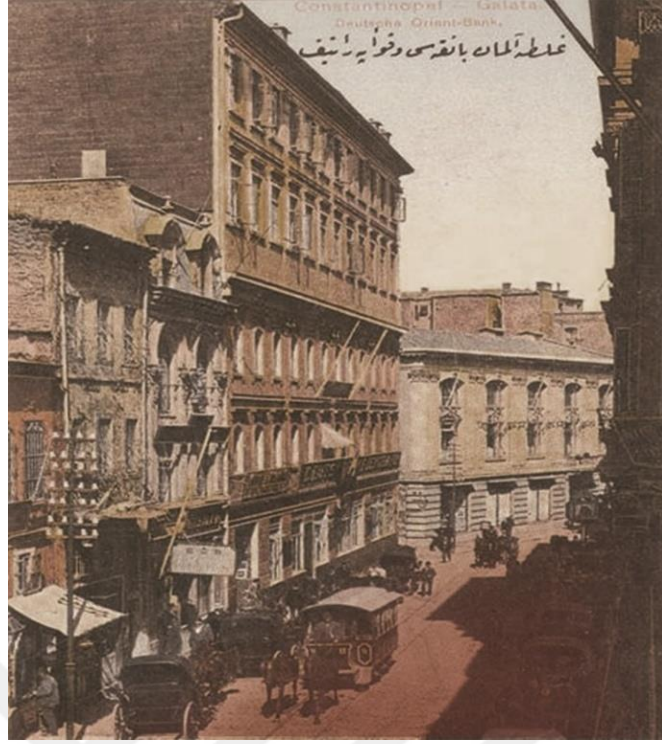
19. yüzyıl İstanbul kent tarihi için oldukça önemlidir. Avrupa başkentleri 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişmeler göstermiştir; Paris'in İmparator III. Napoleon ve Vali Eugene Haussmann yönetiminde yeniden inşasına (1853-1872), Viyana'nın 1860'larda Ringstrasse çevresindeki gelişimine ve Roma'nın Alessandro Viviani'nin 1882 tarihli planı bu dönemlerde yapılmıştır. Bu kentler gibi, çağdaşlaşma çalışmalarıyla Avrupa mekânlarının benzerlerini yapmak, Osmanlı'da kötüleşen ekonomi ve taklitle özümsemeye çalışılması nedeniyle, aynı sonuçlar elde edilememiştir. Kent dokusu; Türk-İslam kimliğinin bütünselliğini kaybetmiş, daha çok parça parça bölgesel nizam getirilebilmiştir. İstanbul'un kent yapısındaki

değişim daha az olup, yamalı ve eklektik düzen meydana gelmiştir. (Çelik, 1996, s. 2)

Şekil 4.16 : Beyoğlu, Galatasaray (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Günümüz Galatasaray Lisesi'nin de bulunduğu Galatasaray semti, İstiklal Caddesi'nde (Cadde-i Kebir) bulunmaktadır. Özellikle Pera Bölgesi'nde yapılan çağdaşlaşma çalışmaları sonucunda yeni Avrupai tarzdaki bina cepheleri ve çağın yeni önemli ulaşım aracı olan tramvay bölgenin en önemli arterlerinden yol aksı boyunca devam etmektedir. Bu aksta, hem tramvaydan kaynaklı ulaşım canlılığı hem de ilgi uyandıran modern bina cepheleri ve ticari işletmelerle kamusal kullanımda yaya akışı oluşmuştur.

Avrupa'da, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kamusal törenlerin yapıldığı yeni mekânlar ve simgesel kamu binaları çoğalmıştır. Bu mekânlar ve kurumlar siyasi nedenlerden dolayı oluşmuş, resmileştirme ve törenselleştirme amacı güdülmüştür. İngiliz tarihçi Eric Hobsbawn; son iki yüzyıl için “gelenek icadı” olduğunu vurgular. İcat edilmiş yeni geleneklerin etkisi kent tasarımında ve mimaride oldukça görülmüş ve ön plana çıkmıştır. Bu zaman dilimine daha çok çağdaşlaşma arayışının getirdiği hızlı dönüşümler sahne olmuştur. Batı dünyasından alınan temel üç icat edilmiş gelenek olduğu görülmektedir. Birinci olarak; kent planlaması sorunlarına ilişkin kanun ve yönetmelikler, ikinci olarak; bu kanun ve yönetmeliklerin zorlamasıyla çalışan yollar ağı, anıtsal meydanlar, düzgün sokak cepheleri, tekdüze kent dokusu yaratılmasını amaçlayan kentsel tasarım ilkeleri, üçüncü olarak; mimari değişimle yeni bina tipleridir. (Çelik, 1996, s. 2)

Şekil 4.17 : 1900’de Deutsche Orient Bank ve birçok bankacının ofisinin bulunduğu Voyvoda Caddesi (URL-12) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Pera semtindeki Voyvoda Caddesi olarak bilinen, Bankalar Caddesi, son dönem Osmanlı İmparatorluğu’nun finans merkezi olmuştur. Caddenin her iki tarafında bulunan büyük binalar, bu binaların düzenli ilerleyen cepheleri ve caddede gözüken atlı tramvaylar bir Avrupa kenti görüntüsü vermektedir.

Mimarlık tarihçisi John Summerson, kent tarihini “kent bir insan eseri olarak tarihi” ya da “kent dokularının tarihi” olarak ifade etmiştir. Bu fiziksel dokunun, yani insanın eliyle yarattığı kentin temelinde; toplumsal, ekonomik, siyasal ve psikolojik bileşenlerin etkisi vardır. Alan çalışmasındaki vurgulanan oluşumların meydana gelmesine neden olan, öncesindeki kentsel değişim ve dönüşümlerden kaynaklandığını açıklamak amacıyla –köklü değişimlerin olduğu geçiş niteliğindeki dönem seçilerek- İstanbul kent dokusundaki değişim, modernleşme öncesi ve sonrası olmak üzere iki bölümde anlatılmıştır.

4.1.2.1 Tanzimat Dönemi’nden önce

Osmanlı başkenti İstanbul’da, 19. yüzyılın başlarında modern dönemin etkisi henüz gözükmemekte ve Türk-İslam karakteri korunmaktadır. İstanbul, 1838 yılında bölgesel olarak üç yerleşimden oluşmakta, bunlar; İstanbul, Galata ve Üsküdar. Çalışmanın kapsamında, hem Selanik toplumsal ve kültürel yapısına hem de kent duvarlarının yıkım sürecinin benzerliği nedeniyle bu bölgelerden daha çok Galata

bölgesi incelenmiştir. Aynı zamanda iki kentin liman kent olması, ekonomik yaşam olarak da benzerlik göstermektedir. Haliç'in girişindeki liman Galata bölgesinin kimliğine etki etmektedir. Batının liman kenti olarak adlandırılan Selanik için de, kent kimliğinin oluşmasında limanın varlığı oldukça önemli bir yere sahiptir.

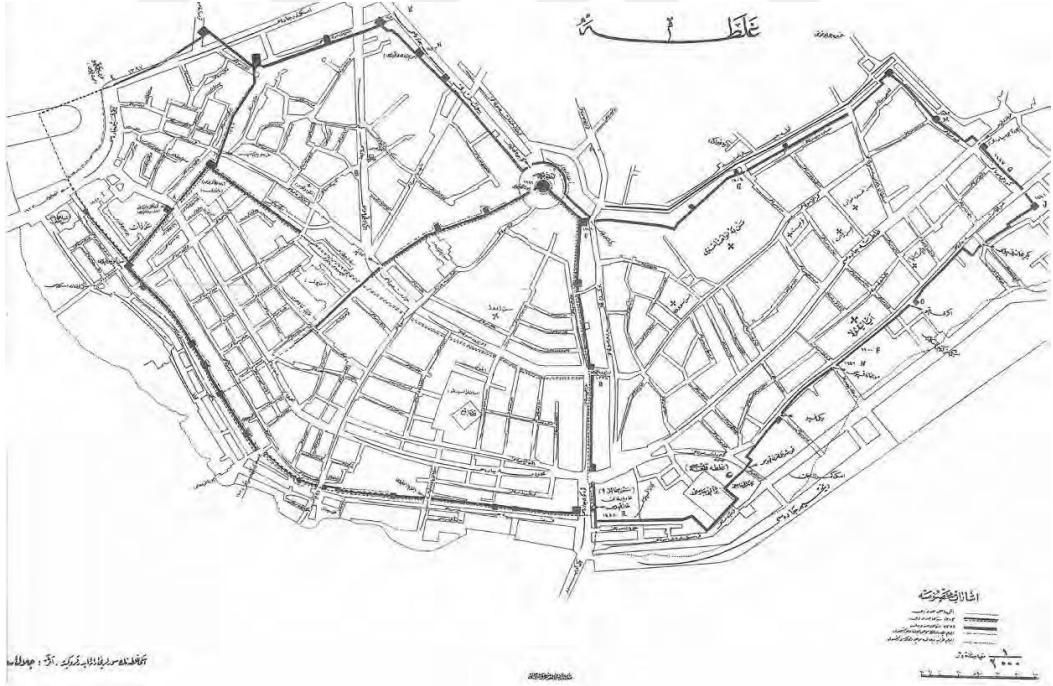
Şekil 4.18 : Geleneksel Osmanlı evleri ve Galata Kulesi, Karaköy, 1838 (URL-13) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Karaköy rıhtımında bulunan geleneksel Osmanlı evleri ve kıyıda deniz ulaşım aracı olarak kayıklar bulunmaktadır. Bu Osmanlı yapıları, rıhtımda bulunan kayıklar ve minareleri yükselen cami kıydan bakıldığında, Galata Bölgesi için dönemin Osmanlı kent dokusu panoramasını oluşturmaktadır.

Liman ve civarında oluşun çarşılar kentin ticaret merkezlerini oluşturmaktadır. Liman diğer toplumlar ve kültürlerle bağlantı içerisinde olduğundan; ticaret bölgeleri, farklı etnik gruplara ve dinlere sahip insanların bir araya gelmesiyle oluşturmaktadır. Çoğunluğu Müslümanlar olmakla birlikte, daha çok sahil kesimlerinde ise Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler de kent içerisinde farklı mahallelerde yaşamaktadırlar. Marmara sahillerinde Rum ve Ermeni mahalleleri, Haliç'te ise Rum ve Yahudi mahalleleri çoğunluktadır. Surlarla çevrili kentte yaşamın ve yerleşimin seyrek olduğu bölgeler Teodosios Surları'nın çevresidir. Kentin dışına yaklaşım olarak bu bölgelerde nüfus yerleşimi yerine, meyve bahçeleri ve bostanlar oluşturulmuştur. Kentin yoğun bölgesi; İstanbul'un merkezi sayılan yarımada içerisinde, Ayasofya ve Beyazıt meydanları ile Divan yolu-liman aksı etrafındaki anıtların ve sokakların sık bir ağ oluşturduğu kentin doğu kısmıdır. Kentin önemli kamusal alanları içerisinde At Meydanı (Hipodrom), camilerin ve

külliyelerin avluları yer almaktadır. Kamusal alan olarak bu mekânların kullanımı toplumsal yaşam tarzının, fiziksel kent kimliğini oluşturduğunu göstermektedir. (Çelik, 1996, s. 5)

1830 yıllarında İstanbul kent dokusu; kalabalık sokakları, daralıp genişleyen, yön değiştiren ve sıkça çıkmaz sokağa dönüşen organik doku ile karmaşık bir örüntüden meydana gelmektedir. Kentin silüetini ve devletin ihtişamını gösteren etkileyici ve düzenli planlarıyla anıtlar, bu düzensiz ve yoğun sokak ağı içerisinde fiziksel bir kontrast oluşturmaktadır. Bu anıtların arasında kalan dokuda ise konut mimarisi yer almaktadır. (Çelik, 1996, s. 6)

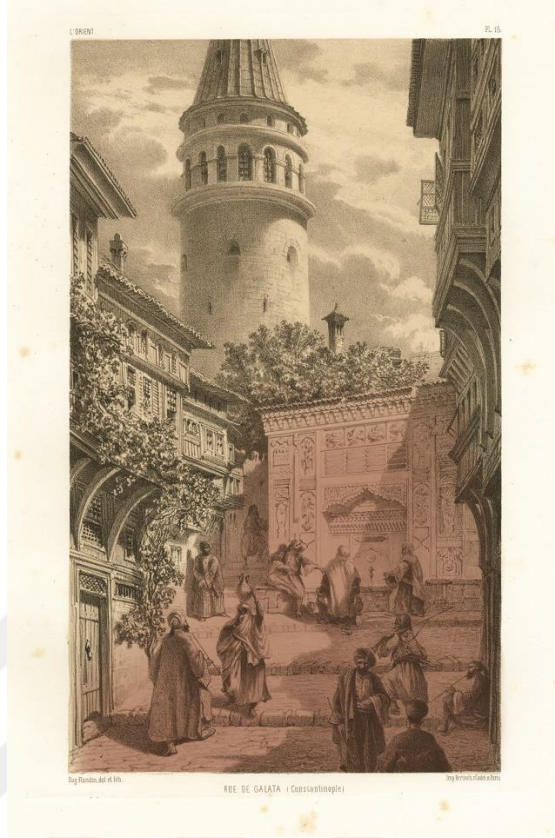
Galata bölgesinin kent dokusu, kent yaşamı ve kent görünüşü İstanbul yarımadasından oldukça farklıdır. Bölge olarak küçük ama yoğun bir nüfusu barındırmaktadır. 2800 metre uzunluğunda ve 2 metre kalınlığında, 15. Yüzyıl surlarıyla çevrili olup, surlar 37 hektarı kaplayan Galata'yı beş bölgeye ayırmaktadır (Şekil 4.19). Galata'nın en yüksek noktasında Galata Kulesi yer almakta ve bunun dışında daha küçük başka kuleler de bulunmaktadır. (Çelik, 1996, s. 19)

Şekil 4.19 : 1912 Celal Esad haritasına göre Galata Surları ve kapıları (Beyoğlu 6. Daire Belediyesi Arşivi) (Okur Coşkunçay, 2018, s. 53).

Şekil 4.20 : Solda, Hamidiye Çeşmesi (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi) (Kırmız tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.21 : Sağda, Galata'da bir cadde (URL-13) (Kırmız tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.20 ve Şekil 4.21'teki kartpostallarda; Osmanlı kültüründe önemli yeri olan, kent dokusunda, sokaklarda sıkça rastlanan çeşmeler ve çeşmelerin etrafında oluşan kamusal yaşam görülmektedir. Böylelikle, Galata Bölgesi'nde Osmanlı dokusunun izleri okunabilmektedir.

Galata Surları'nın dışında az da olsa dağınık yerleşmeler mevcuttur. Haliç sahilllerinde, Galata'nın kuzeyinde ve Boğaz'a doğru seyrek yerleşmeler görülmekte, bunlar 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başında artış göstermektedir. En kalabalık olan Haliç'teki Kasımpaşa mahallesi, Boğaziçi'nde Tophane ve Fındıklı bu yerleşim alanları içerisinde yer almaktadır. Galata sur içinde, Pera bölgesine doğru uzayan ana arter; Grande Rue de Pera diğer adıyla Cadde-i Kebir olan aksın iki tarafı binalarla çevrelenmiştir. (Çelik, 1996, s. 8)

Şekil 4.22 : Solda, Grande Rue de Pera diğer adıyla Cadde-i Kebir (URL-14) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.23 : Sağda, Grande Rue de Pera diğer adıyla Cadde-i Kebir (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.22 ve Şekil 4.23'teki kartpostallarda; günümüz İstiklal Caddesi, Grande Rue de Pera diğer adıyla Büyük Cadde ve Cadde-i Kebir isimleriyle bilinen Pera Bölgesi'nin ana caddesi bulunmaktadır. İki tarafında bulunan modern binalarıyla Avrupa kenti izlenimi vermekte ve kentlinin yoğun kullanımıyla bölgenin en önemli kamusal alanlarından birini oluşturmaktadır.

Galata bölgesi, 1838 yılında, farklı etnik yapı ve kültürlerin oluşturduğu; Ermeniler, Rumlar, Frenkler ve Yahudiler'in olduğu kozmopolit bir nüfusa sahiptir. Bu topluluklar ritminin doğusunda, kent surlarının dışında yer almaktadır. Pera, Osmanlı Hristiyan azınlıkla bir Avrupa mahallesi niteliğinde iken buna karşın Kasımpaşa, Tophane ve Fındıklı ise sadece Müslümanların olduğu yerleşim bölgeleridir. (Çelik, 1996, s. 8)

Galata'nın kent dokusu; 1838 yıllarında, yüzyıllar boyunca biçimlenmiş sıkı ve karmaşık sokak ağı, bölgenin topoğrafyasını izleyerek, kavis çizen kıyı şeridine paralel uzanan merkezden açılan bir dizi yarım daire ve bunları sahilten yukarı semtlere düzensiz biçimde bağlayan geçitlerden meydana gelmektedir. Ana cadde olmamakla birlikte bazı sokakların önemi diğerlerinden daha fazladır. Bunların arasında sahil boyunca Azapkapı'dan Tophane'ye kadar uzanan Voyvoda Caddesi, kuzeyden güneye uzanarak mahallenin iç kesimini Karaköy ritminde bağlayan Galata Caddesi ve Galata Caddesi'nden yukarıya Galata Kulesi'ne ve Cadde-i Kebir'e kısa fakat dik bağlantıyı oluşturan merdivenli Yüksek Kaldırım yer almaktadır. (Çelik, 1996, s. 9)

Şekil 4.24 : Solda, Galata Yüksek Kaldırım, 1901 (URL-15) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.25 : Sağda, Galata'yı Grande Rue de Pera'ya bağlayan Yüksek Kaldırım, 19. yy sonu (URL-11) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.24 ve Şekil 4.25'teki kartpostallarda; Karaköy Caddesi ile Bankalar Caddesi'nin kesiştiği yerden Galata'ya çıkan öncesinde merdivenli, sonrasında taşıtların kullanımı için merdiven basamaklarının eğimle düzeltildiği "Yüksek Kaldırım" isimli yokuş bulunmaktadır. Liman bölgelerine ve denize inen merdivenli yollardan olup, böylelikle Cenevizlilerin kent dokusu izini sürdürmektedir. Şiir ve edebi yazılarda da çokça bahsi geçen bu yokuş, dönemin kent yaşamında önemli kamusal akşarından biridir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. ve 20. yüzyıl değişimlerin yaşandığı dönemin kırılma noktalarını oluşturan, 1838 Ticaret Anlaşması ve 1908 Jön Türk Devrimi – biri iktisadi diğeri siyasi- iki olay tarihsel dönüm noktası niteliğindedir. Bu zaman dilimindeki değişimler ve olaylar, kentsel büyüme modelleri ve planlama çalışmalarına da etki etmiştir. Ticaret Anlaşması ile İngiliz ve Avrupa tüccarlarına haklar tanınarak, devletin pazar alanı genişlemiştir. Jön Türk Devrimi ile reform hareketleri, yenilikler ve devrimler yapılması hedeflenmiş, özellikle bayındırlık alanında ve belediye oluşumunda gerçekleşmiştir. Batılılaşma ve Avrupa modeli reform hareketlerini esas alan, 1839 yılında Tanzimat Fermanı imzalanmıştır. Bu

fermanla; devletin kendisini yenilemesi gerektiği söylenmiş, eşitlik, adalet ve insan hakları kavramları getirilmiştir. Fransız devrimi etkisiyle çağdaşlaşma hareketleri ve (Çelik, 1996) yeni fikirler oluşmaya başlamıştır. Devlet işlerinde bozulan düzeni yeniden sağlama amacıyla; askeri, mülki ve hukuki alanlarda reformlar yapılmış, ancak bu sadece siyasi düzenlemelerle kalmayıp, köklü bir değişime zemin hazırlamıştır.

Tanzimat ideolojisi 70 yıl boyunca devam etmiş, bu ideolojideki fikirlere göre; Batının üstünlüğü kabul edilmiş, Batı yöntemlerinin getirilmesinin zayıflayan Osmanlı gücünü geri getireceğine inanılmış ve yeni yöntemlerin yerleşmesine engel olacak eski kurumların kaldırılması gerektiği düşünülmüştür. (Çelik, 1996, s. 27)

1838 ile 1908 yılları arası Osmanlı İmparatorluğu için Avrupa örnek alınarak, Batı modelinde, sosyal ve kurumsal reformlar ile gelişme mücadelesi içinde geçmiştir. Fakat Osmanlı toplumu ve kültürüyle özdeşleşmeyen bu reformlar Avrupa'daki karşılığını bulamamış, imparatorluğu ayakta tutmakta başarılı olamamıştır. Yine de bu reformlar ve modernlik anlayışıyla özellikle başkentte bir dizi kentsel değişim çalışmaları yapılmıştır. (Çelik, 1996, s. 27-28)

Osmanlı devletinde yaşanan reformlar ve Avrupa tarzı gelişmeler özellikle ticaret alanındaki değişimlerde etkili olarak –kapitülasyonlar ve Avrupalı tüccar ve yatırımcılara tanınan diğer haklar nedeniyle- gayrimüslimlerin sayısında artış oluşturmuştur. Özellikle Altıncı Daire-i Belediye'yi oluşturan Pera, Galata ve Tophane mahallelerinde; %47'si yabancı, %32'si Osmanlı gayrimüslim ve % 21'i Müslüman olmak üzere, bu bölgedeki Türk ve Müslüman sayısı, İstanbul yarımadası ve diğer bölgelere göre oldukça azınlıktadır. Nüfus artışı ve kentin belli bölgelerinde belli milletlerin dağılımı, kentin fiziki büyümesinde ve kentin yaşayan kesime göre gelişmesinde etkili olmuştur. (Çelik, 1996, s. 34)

Osmanlı başkenti fiziki sınırları ve yerleşimine bakıldığında, B.R. Davies'in 1840 yılında çizdiği haritaya göre, yoğun olarak yaşanan bölge İstanbul yarımadası ve Galata bölgesidir. Davies (1840) İstanbul yarımadasının oluştuğu üçgenin batı sınırını Teodosios Surları oluşturmakta ve yoğun bir nüfusu bulunmaktadır. Daha seyrek ve boş alanlarda Bizans sarnıçları ve bostanlar bulunmaktadır. Surların bitişiğindeki bölgeler nüfus yoğunluğu ve kent dokusu olarak daha az yoğunluktadır.

Eski Ceneviz kenti olan Galata, sokak dokusundan okunduğu üzere yoğun bir yerleşim bölgesidir. Bölgenin batı ve kuzey sınırını eski surlar belirlemekte, kuzeydoğu Boğaz sahili devamında Tophane ve Fındıklı mahalleleri -sur içi bölgesine oranla daha az yoğunlukta- bulunmaktadır. Sur içi bölgesinin yüksek nüfus yoğunluğu nedeniyle, deniz surları dışındaki dar şeritin yanında, denizin doldurulmasıyla oluşan alanlar da yapılanmıştır. (İnciciyan, 1956, s. 82.) Galata'nın kuzeyinde bulunan Pera'nın nüfusu, bölgenin ana arteri olan cadde Grande Rue de Pera'da (Cadde-i Kebir) yoğunlaşmakta ve çoğunlukla gayrimüslimler bulunmaktadır. (Çelik, 1996, s. 34)

Şekil 4.26 : Grande Rue de Pera diğer adıyla Cadde-i Kebir (URL-11) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Cadde-i Kebir'in sıralanmış tek düze modern bina cepheleri görünmekte ve zemin katlarda bulunan mekânların, yabancı tabelalarla işlenmiş oluşu, gayrimüslim nüfusun fazlalığını ve yabancı yaşam tarzının benimsendiğini göstermektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın ilk on yılında İstanbul'un fiziki sınırları oldukça genişlemiştir. (Davies'in haritası) Ana üç yöndeki gelişme; Taksim'den Şişli'ye, Tophane'den sahil boyunca Dolmabahçe'ye ve Dolmabahçe'den Teşvikiye ve Nişantaşı'na doğrudur. İstanbul batı sınırında ise herhangi bir genişleme olmamış Teodosios Surları sınır oluşturmaya devam etmiştir. İmparatorluğun Avrupa etkisinde kalması ve Galata'nın fetihten beri gayrimüslim merkezi olması, kentin gelişmesinin daha çok bu yönde olmasının nedeni olarak açıklanabilir. Galata yerleşiminde, 1840 haritasındaki boş bölgeler 1870 yıllarında dolmuş ve 20. yüzyılın başlarında ise kuzey ve kuzeybatıya doğru genişlemiştir. (Çelik, 1996, s. 35)

Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetindeki İstanbul'un topoğrafyası; Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamını gösteren ve ünlü silüetini oluşturan, kubbeler ve minarelerle kaplı anıtlarla bezenmiştir. İstanbul'un kent dokusu, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl Batılılaşma dönemine kadar geleneksel Türk-İslami kimliğini korumaktadır. Daha sonrasında Osmanlı'nın zayıflayan gücü ve buna çözüm arayan devletin; Tanzimat Fermanı ve Batılılaşma etkisiyle, yabancı tüccarlara tanınan imtiyazlarla, siyasi ve kültürel değişimler yaşanmış ve bir dizi reformlar meydana gelmiştir. Yaşanan değişimler kent kültürü, kent kimliği ve nihayetinde kent dokusunda geleceğe yön veren oluşumlara sebep olmuştur. Kent yaşamındaki değişim kentsel-kamusal yaşam anlayışının da değişmesine sebep olmuştur. Fiziksel kent dokusu ve çevresi yeni tarzda kentsel ve mimari oluşumlara sahne olmuştur.

4.1.2.2 Modernleşme sonrası

Tanzimat Fermanı'ndan sonra hayata geçirilen reformların yansıması, geniş ölçekte kent dokusunda, dar ölçekte ise mimaride karşılık bulmuştur. Reformlardan sonra meydana gelen değişikliklerle kent; klasik Osmanlı/İslam kenti imajından, Avrupai biçimleri ve unsurları barındıran daha kozmopolit bir imaja sahip olmuştur. (Çelik, 1996, s. 41)

İstanbul tarihi yarımada ve Galata Bölgesi'ni ayıran Haliç'in iki yakasındaki düzenlemeler birbirinden farklılaşmıştır. Tarihi yarımada içinde yoğun olan ahşap yapılaşma, yangın konusunda zayıf kalmaktadır. Yangının meydana geldiği alanlarda, Avrupa'dan örnek alınan kent planlaması ilkeleri ile yeniden düzenleme yapma fırsatı bulunmuştur. Galata'da yangın konusu, eski ve yoğun nüfuslu yerlerde ikincil rol oynamış, bu bölgenin planlanma uygulamalarının yeri ve büyüklüğü, 1840'lardan sonra revaçta olan bölgelerine ve fiziki gelişmesine göre olmuştur. (Çelik, 1996, s. 41)

Kent dokusunun yenilenmesinde uygulanan felsefe, Tanzimat'ın reform ilkelerinin bir parçasıdır ve tüm kentte aynı yönde çalışılmıştır. İlk olarak Mustafa Reşid Paşa 1836 yılında bazı kararları belirlemiş; Paris, Viyana ve Londra gibi görev yaptığı ve hayran kaldığı Avrupa başkentlerindeki gibi, Osmanlı başkentinin de aynı standartlarda olmasını istemiştir. Bu yüzden kent planlanmasına "bilimsel" yaklaşımı savunmuştur. Yol şemasının "kavaid-i hendese" kurallarına uyulması gerektiği, yani örüntünün düz ve geniş arterlerle olmasını, böylelikle yangın durumlarında ulaşım

kolaylığı nedeniyle yangın için çözüm olabileceği düşünülmüştür. Bunun için “Fenni mimari”yi bilen Avrupalı mühendisler ve mimarlar getirilmiş, ek olarak Osmanlı öğrencilerinin Avrupa’ya mimari eğitim alması için gönderilmiştir. Mustafa Reşid Paşa, yapı malzemesinin ahşap yerine kagire dönmesinin, yangınların önlenmesinde etkili olacağını düşünmüştür. 19. yüzyıl Osmanlı bürokratlarının temsilcisi Reşid Paşa da aynı fikirleri desteklemiş, Batılı kavramları savunmuştur. (Çelik, 1996, s. 41)

Mustafa Reşid Paşa, Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra, yabancı uzmanlarla çalışmayı başlatarak, Alman mühendis olan Helmuth von Moltke, 1839 yılında İstanbul’un sokak ağını düzenlemek üzere görevlendirilmiştir. Von Moltke öncelikle kentin planını çıkarmış ve üzerinde yeni öneriler sunmuştur. Mustafa Reşid Paşa’yı destekleyen, geniş ve düz arterler oluşturarak yol ağını yeniden tasarlamış, ve yapıların ahşaptan kagire dönmesini önermiştir. Von Moltke’nin projeleri uygulanmamıştır fakat yeni inşaat düzenlemelerinin temelini oluşturmuştur. Kent planlaması ve inşaat faaliyetleri için 1848 yılında ilki olmak üzere, 1848 ile 1882 yılları arasında benzer konular içeren, başlıca altı nizamname çıkarılmıştır. Sokak şebekelerini düzenleme ve genel iletişim için sokaklar genişliklerine göre sınıflandırılmışlardır. Sokakların yoğunluk, ışık ve yapı malzemesine göre bina yükseklikleri sokak genişlikleri ile orantılı olacak şekilde ele alınmıştır. Kent dokusunda yapılan düzenlemeler ve verilen önem, 1860’lardan sonra çağdaşlaşma çalışmalarına öncü olmuştur. (Çelik, 1996, s. 41-43)

1875 nizamnamesine göre; İstanbul ana ve tali bölgeler olarak ikiye ayrılmış, ana bölgelerde ahşap inşaat kullanımı tamamen yasaklanarak tali bölgelerde ise kagir yangın duvarı kullanılmak şartı ile kısmen izin verilmiştir. Kentin daha yoğun ve prestijli kısmında, kagir inşaat şartı ile yangının azaltılması hedeflenmiştir. Ana bölgeler; İstanbul yarımadasında Unkapanı-Aksaray aksına doğru ve doğu kısmı, Şişli ve Pera’da Cadde-i Kebir bölgesi ve Azapkapı’dan Ortaköy’e uzanan kıyı şerididir. Bu bölgeler, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk on yılında önemli yatırımların yapıldığı, prestijli bölgelerdir. Tanzimat sonrasında nizamnamelerin amacı; kent dokusunu geniş ve düz caddelerin meydana getirdiği, kare ve dikdörtgen kent adalarında taş veya tuğla yapı malzemelerinden oluşan yapılarla Batı üslubunda bir kent oluşturmaktır. (Çelik, 1996, s. 44)

İstanbul kent tarihi boyunca, nüfus ve inşaat yoğunluğu arttıkça, kentin ahşap konut dokusundan dolayı yangın riski de artarak tehlike unsuru haline gelmiştir. 1633

Cibali yangını peşinde gelen yangınları ilki olmuş, 1663 ile 1839 yılları arasında İstanbul ve Galata’da 109 büyük yangın meydana gelmiştir. Yangın sayısı, 1853 ile 1906 yılları arasında 229’a çıkmış ve 19. yüzyılda kentte yangın tehlikesi süreklilik göstermiştir. (Çelik, 1996, s. 44)

1840’lı yıllardan önce, yangınlardan sonra gereken inşaat faaliyetleri var olan düzene uyum sağlar nitelikte; tahrip olan bölgeler eskiden nasılsa yeniden aynı şekilde yapılmaktadır. 1840’tan sonra, yangınlara çözüm önerileri niteliğinde ve çağdaşlaşma politikalarını destekler nitelikte yeni bir kent tasarımı anlayışı gelmiştir. Böylelikle her yangın bölgesi, yeni kent tasarımı anlayışını uygulama fırsatı yaratan sahalar haline gelmiştir. Fakat her yangına uğrayan semt aynı özellikte olmadığından; yangının büyüklüğü, tahrip olan bölgenin topoğrafyası ve kentteki konumuna göre kentsel tasarım anlayışı farklılık gösterebilmiştir. Yangın alanı büyük ve prestijli bir bölge ise, üzerine yapılan çalışma çevresindeki yanmamış alanları da kapsayarak büyük bir yenileme projesine dönüşmektedir. Bölgede anıt veya ticari rıhtım gibi odak noktası mevcut ise, yeni düzenlemede daha geniş bir ana sokak geçirilmesine neden olmuştur. Anıtsal yapıları olmayan ve konut dokusundan meydana gelen bölgelerde ise, ızgara planlı mahalleler oluşturulmuştur. Yangın alanı daha küçük ise, sadece birkaç geniş ve düz sokak düzenlemesine gidilmiştir. (Çelik, 1996, s. 45)

İstanbul kentinde meydana gelen büyük yangınlar, kent dokusunun özellikle çağdaş ve Batılı yöntemlerle yeniden düzenlenmesinde başlıca etken olmuşlardır. 1856 Aksaray yangını ve 1865 Hocaapaşa yangını tarihi yarımada’nın yeniden şekillenmesi ve kent dokusunun biçiminin oluşmasına sebep olmuşlardır. 1870 Pera yangını yarımada’dakine benzer oranda köklü değişikliklere sebep olmamıştır fakat yangın sonrası planları, istenen kent imajını ortaya koyduğundan dolayı kentin tasarım tarihi adına önemli bir gelişme oluşturmuşlardır. (Çelik, 1996, s. 45)

Osmanlı başkenti, 1838 ile 1908 yılları arasında oldukça fazla bir değişim göstermiş, uygulanan politikalar kentin geleceği üzerinde büyük oranda etkili olmuştur. Jön Türkler ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti de Batıyı örnek almaya devam etmiştir. İstanbul Şehremini Emin Bey, “Şehircilik” başlığı ile, Paris’in 19. yüzyılda yeniden imar edilmesi ile ilgili kitabın çevirisini yayımlatmıştır. Önsözünde ise Paris’in şehircilik biliminde öncü olması ve Türkiye’deki kentlerin düzenlenilmesinde örnek teşkil etmesi vurgulanmıştır. (Çelik, 1996, s. 129)

Tanzimat sonrası dönemde Avrupalı uzmanlarla çalışma geleneği, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiş ve Türkiye'nin kentlerini modernleştirmek üzere pekçok Avrupalı uzman ülkeye davet edilmiştir. Fransız ve Alman danışmanlarla, 1930'larda nazım planlarla oluşturulan temel konular; büyüme, ulaşım, tarihi korumacılık ve bölgelerin oluşturulması gibi çalışmalardır, bunlar uygulanmamış bile olsa raporları günümüze kadar ulaşmıştır. (Çelik, 1996, s. 129)

1932 yılında İstanbul Valiliği kentin modernizasyonu için bir kentsel tasarım yarışması düzenlemiştir ve 1933 yılında baş vali dört yabancı şehir plancısını (Henri Prost, Jacques Henri Lambert, Donat-Alfred Agache ve Hermann Ehlgötz) davet etmiştir. Daha sonra 1936 yılında Fransız mimar ve plancı Henri Prost, İstanbul valisi tarafından master plan hazırlaması için tekrar davet edilmiştir. Avrupalı plancıların hazırladığı önceki raporlara benzer şekilde, Prost'un planının bazı kısımları, "Hausmann"ın bulvarları ve Avrupa'nın imgelerini içeren öğelerden oluşturulmuştur. (Akpınar, 2014, s. 60)

Planlama ve mimarlık 20. yüzyılın başında değişime uğramıştır. Yeni bir şehircilik bilimi olarak planlama, sanayileşme sonrasında kentlerin kontrolsüz büyümelerinin sonucu olarak, kentleri iyileştirme üzerine çalışmıştır. Ayrıca sadece yapılı çevreyi şekillendirmek için değil, aynı zamanda kente modern bir görünüm kazandırmak için bir disiplin olarak görülmüştür. Bu ilkeler doğrultusunda, yabancı uzmanlarla özellikle Alman ve Fransızlar kentlerin planlarını oluşturmak üzere davet edilmiştir. Şehircilik, hem ekonomik kalkınmayı sürdürecekt hem de modern bir toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek donanımı oluşturmuş, şehirleri "bilimsel" kriterlere uygun olarak yeniden düzenlemek için etkili bir araç olmuştur. Kentlerin modernleşmesi, modern yaşam tarzlarına uygun yerleşim alanlarının düzenlenmesi ve sivil kamusal alanların oluşturulmasına karşılık gelmiştir. (Akpınar, 2014, s. 62)

1936 yılında, Paris metropolünün baş şehircisi Henri Prost, İstanbul valisi tarafından Cumhurbaşkanlığı konutu ve çevresini de kapsayacak şekilde Yalova termal hamamları için bir yerleşim planı hazırlamak üzere ikinci kez davet edildi. Prost 1935 yazında İstanbul'a gelerek, 1936 yılında kentsel planlama meclis üyesi olarak çalışmasının sözleşmesini imzalamıştır. 1936-1950 yıllarında İstanbul'da belediyenin baş plancısı olmuş ve kentin ilk master planını 1937'de sunmuştur. Plana göre Prost, işlevsel bölgeleri birbirine bağlayan geniş bulvarlarla güzelleştirilmiş bir tasarım önermiştir. Prost Planı, Fransız tasarımcının 1936-1950 yılları arasında İstanbul'da

iken kısmen uygulanmıştır. Plan 1951 ve 1956 yılları arasında bir grup Türk uzman tarafından revize edilmiştir. Prost'un planı, 1956-1960 yılları arasında, büyük kentsel yıkımlara sebep olmuş ve bir yol ağının oluşumunu meydana getirmiştir. (Akpınar, 2014, s. 78)

Prost, İstanbul master planı için hedeflerini beş kategoride sınıflandırmıştır; anıtların korunması, topoğrafyaya uygun olarak mevcut yolların genişletilmesi, güneş ve hava sirkülasyonunun yetersiz olduğu yerlerde kamusal açık alanların geliştirilmesi, ekonomik ve hijyenik amaçlarla imar çalışmaları, İstanbul'un kentsel özelliklerinin ve silüetinin korunması. Ayrıca, bu hedeflerin yanında limanın konumu ve yeşile verdiği önem, 1933'teki raporlarla benzerlik göstermektedir. (Akpınar, 2014, s. 81-82)

Prost İstanbul'un üç coğrafi bölgesi için bir plan hazırlamıştır (Şekil 4.27). Prost'un planı, Hénard'ın planı ve Haussman'ın Paris'i ile benzerlik göstermektedir. Burdaki ana prensipler; etkin bir ulaşım sistemi, hijyen, bölgeleme, kentsel uzantıların sınırlandırılması, tarihi alanların korunması ve süsleme kavramları ile tasarımın ilkeleri oluşturulmuştur. (Akpınar, 2014, s. 82)

Şekil 4.27 : İstanbul'un İlk Nazım Planı, Henri Prost, 1937 (Akpınar, 2014, s. 83).

Prost'un yol ağı kamusal alanlarla birleşerek, açık alanlar kentin tüm bölgelerine bağlanmıştır. Prost'un meydanlar, kordonlar, oyun alanları ve rekreasyon alanları fiziksel yapıdan ötesini ifade etmektedir. Hem “kamusal alan” hem de “kamusal

mekân” kavramlarını getirmiştir. Bu çerçevede Prost, kent için 18 adet park tasarlamış ve uygulamıştır. En büyük ve önerisi, Taksim’den Nişantaşı’na doğru uzanan yeni yaşam senaryosu önerisi Taksim’deki parktır (Şekil 4.28). Sporun yanında kültüren faaliyetler için de yeşil bir aks önermiştir. Rekreasyon ve kamp alanları ile plajların da gelişmesini önermiştir. (Akpınar, 2014, s. 83)

Şekil 4.28 : Bir meydanın oluşumu: Taksim. Henri Prost tarafından çekilen fotoğraf (Akpınar, 2014, s. 84).

Prost, modernleşme ile kentsel alandaki kent yaşamı değişimi arasında ilişki kurmuş, tasarladığı bir dizi kamusal park ve meydanları İstanbul halkının kamusal alanda “karma bir toplum”a dönüşmesi için önermiştir (Şekil 4.29). Meydanlar ve parklar kadın ve erkekleri bir araya getirmiş, sosyalleşme alanına dönmüşlerdir. Bu kent yaşamı geleneği, eski İstanbul kent kullanımında olmayıp, modernlikle gelen bir anlayıştır. (Akpınar, 2014, s. 85)

Şekil 4.29 : Kamusal alanın inşası: Sekülerleşmenin fizikselleşmesi, Taksim Gezi Parkı. Fotoğraf Henri Prost tarafından çekilmiştir (Akpınar, 2014, s. 86).

1936 ile 1951 yılları arasında İstanbul'da olan Fransız mimar ve planıcı Henri Prost İstanbul kent planlamasında önemli bir rol oynamıştır. Prost'un İstanbul için önerdiği projelerin bir kısmı günümüzde de geçerlidir. Tanzimat'ın ilanından sonra geçen uzun süre zarfında, kentte öncelikle ulaşım ağı geliştirilmiş, yeni yollar ve meydanlar açılmış, çıkmaz sokaklar ise neredeyse tamamen yok olmuş, İstanbul ve Galata sahil şeritlerinin çoğunluğu düzenlenmiş, erişimi en zor olan mahallelere bile ulaşım sağlanmıştır. Avrupa tarzı kentsel reformlar uygulanarak kentin gelişimi ve Batı modernliğinde güzelleşmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, kentin bütünsel planlama uygulamaları için modernleşme dönemi boyunca sürekli çalışmalar yürütülmüştür. Modernleşme sürecinden sonra yapılan kentsel çalışmalar ve Fransız mimar ve planıcı Henri Prost'un kente yaklaşımı ile yaptığı çalışmalar, dönemin zihniyetini ve kentsel değişime olan bakış açısını anlamak için oldukça önemlidir.

4.2 Selanik Ve İstanbul Kent Duvarlarının Konumu Ve Tarihi

Kent duvarları, kentlerin dokusal ve tarihsel katmanlaşmalarında, kentlerin kuruluşundan itibaren, tarihin izlerini dolayısıyla kent hafızasını ve belleğini taşımaktadırlar. Alan çalışması kapsamında seçilmiş iki kent olan Selanik ve İstanbul duvarlarının; kimlikleri, tarihsel süreci ve kent dokusundaki konumlarının incelenmesi, alanı tanımak ve duvarların kamusal alanlara dönüşüm çalışmalarını kavramak adına önem arz etmektedir.

Selanik'in surları; deniz kıyısı da dahil olmak üzere, eski kent merkezinin dört tarafını da tek kademede çevrelemektedir. Kara ve deniz surları olarak, yapısal ve yerleşim açısından iki alana ayrılmaktadır. Kentin kuzeyinde, içinde Yedikule Hisarı'nın da bulunduğu Akropolis kentin tepe kısmında konumlanmaktadır. Günümüzde deniz duvarı ve doğu duvarının bir kısmı yıkılmış olup, diğer bölümlerde ara ara kalıntıların bulunduğu, geriye kalan pek çok alanda da korunmuş olan duvarlar bulunmaktadır.

İstanbul'un surları; bulundukları coğrafya ve topoğrafya açısından iki farklı alana ayrılarak, tarihi yarımada ve Galata duvarları olmak üzere iki farklı konum ve bölgede oluşmuşlardır. Yarımada duvarları daha geniş çaplı olup, İstanbul merkezli katmanlaşma süreci daha komplekstir. Galata duvarları bölge olarak daha küçük ve daha az kademelidir. Günümüzde Galata Surları'nın kalıntıları epey az miktarda

olup, yarımada surlarından özellikle Kara Surları ve deniz surlarının büyük bir kısmı korunmuş durumdadır.

İstanbul tarihi yarımada surları; kent surlarının tarihsel süreçte konumlanmasının, bütünsel olarak ele alınması için ve genel çerçevede oluşumları hakkında bilgi verme amaçlı aktarılmış olup, alan çalışması kapsamına dahil edilmemiştir. Galata duvarlarının yıkılarak kamusal alanlara dönüşüm süreci ve sosyal yapısı açısından Selanik kent duvarlarının dönüşüm süreciyle hem benzerlikleri hem farklılaşmaları dikkat çekici olduğundan, çalışma kapsamında Galata duvarları ele alınmıştır. Ayrıca Selanik kenti ve Galata Bölgesi'nin -incelenen dönem kapsamında- daha çok yabancı uyruklu gayrimüslimlerin olduğu etnik nüfusunun benzerlik göstermesi, duvarların kamusal kullanıma dönüşümünden sonra, kamusal kent yaşamı da iki bölgede de paralellik gösterebilmiştir. Bu nedenden dolayı kıyaslama yapabilmek adına, çalışma kapsamında Selanik'le beraber Galata duvarları ele alınmıştır.

4.2.1 Selanik kent duvarları

Selanik kentinin yerleşimi; antik Kissos tepesinin, bugünkü Hortiatis'in eteklerinde yer alır ve Toermaikos Körfezi'nin kuzey ucuna yayılmaktadır. Coğrafi konumu ve kentin iç kesimlerindeki diğer kentlerle olan bağlantıları sayesinde önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Kral Cassander; Helenistik dönemin başında, M.Ö. 316-315'te, kenti fethetmiş ve kente karısının adını -Büyük İskenderin'in kız kardeşi- Thessaloniki'yi vermiştir. Cassander; Krousis ve Thermaikos Körfezi çevresindeki 26 köyü yıkarak, antik kent Thermi'nin yerinde yeni bir kent Thessaloniki'yi kurmuştur. (Gounaris, 1982, s. 9)

Kral Cassander kente oldukça önem vermiş ve kendi dönemindeki savunma yapıları doğrultusunda kenti sistematik bir şekilde tahkim etmiştir. Makedonya'nın son kralı Perseus'un Romalılar tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra Selanik, Makedonya'nın bölündüğü dört bölgeden birinin merkezi olmuş ve M.Ö. 146'da Andriskos'un ayaklanmasının başarısız olmasından sonra Roma eyaletinin başkenti olmuştur. (Gounaris, 1982, s. 10)

Surlardaki ilk restorasyon ve yeni inşaat çalışmaları; kentin batı yakasındaki Via Egnatia üzerindeki Altın Kapı'nın da inşa edildiği 1. yüzyılda gerçekleştirilmiştir. M.S. 300 yılı civarında Galerius (293-311), kenti kendi başkenti olarak seçmiş ve bazıları günümüze kadar bozulmadan korunmuş, bazıları ise harap olmuş bir dizi

kenti bir süre daha işgal etmiş ve 7 yıl (23-1430) ve 1430 yılında Türkler kenti tekrar fethetmiştir. 1912 yılına kadar kent, Türkler tarafından yönetilmiştir. (Gounaris, 1982, s. 12)

Çelişkili görüşlerle beraber, Selanik surlarının büyük bölümü 4. yüzyılın sonundan itibaren tarihlendirilmesinde teknik ve tarihi göstergeler, özellikle yazıtlar etkili olmuştur. Takip eden yüzyıllarda surlarda önemli onarımlar ve yeniden inşalar gerçekleştirilmiştir. 8. ve 9. yüzyıllarda yaşanan uzun bir barış dönemi ile surların onarımı ihmal edilmiş ve 904 yılındaki Sarazen akını ile deniz duvarının neredeyse tamamı çökmüştür. Leon Hadjilakios, duvarı yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Selanikliler deniz kıyısındaki surların yeniden inşasına başlamış ve İmparator Romanus Lekapenus (919-944) Makedonya ve Trakya'daki tüm kentlerin surlarının güçlendirilmesini ve yeniden inşa edilmesini emretmiştir. (Gounaris, 1982, s. 14-15)

Surlar, Sırp ve Katalanlar gibi düşmanların kenti kuşattığı dönem olan 14. yüzyılın başında restore edilmiş ve korunmuştur. Selanik, Bizanslılar arasındaki iç savaş sırasında da (1341-1354) önemli ölçüde zarar görmüştür. Selanik'te Zealotların hüküm sürdüğü dönemde (1342-1349) ve 1355 yılı civarı İmparatoriçe Anna Palaeologina'nın yaşadığı dönemde de surlar üzerinde onarım çalışmaları yapılmıştır. 14. yüzyılda da duvarlarda bakım ve onarım çalışmaları yapılmış ve Manuel Palaeologus'un üçgen kulesi bu dönemde (1369-73) tarihlenmektedir. Venedik işgali sırasında (1423-1430), surlarda herhangi bir onarım çalışmaları yapılmamıştır. (Gounaris, 1982, s. 15-17)

Şekil 4.31 : Selanik'in Akropolisi 1915-8 (Yerolympos, 1996, s. 58).

Türk Dönemi'nde üç kulenin inşasına özel önem verilmiştir; güneydoğudaki bugünkü Beyaz Kule, kuzeydoğudaki Bizans Trigonion'unun yerinde bulunan Zincirli Kule ve Akropolis'teki Heptapyrgion Kalesi'nde bulunan kule. Bunlardan ilk ikisi Türk fethinden hemen sonra, üçüncüsü ise 1431 yılında inşa edilmiştir. (Gounaris, 1982, s. 18)

Şekil 4.32 : Günümüz Selanik duvarları (Gounaris, 1982).

Selanik surları, doğu ve batı tarafları paralel olan bir trapezium oluşturmaktadır. Güney duvarı başlangıçta günümüzdeki Proxenou Lambrou Koromila Caddesi boyunca uzanırken, Roma Dönemi'nde Mitropoleos Caddesi boyunca devam etmiş, kuzey duvarı ise yamacın topoğrafyasını takip ederek Akropolis duvarıyla birleşmiştir. Surların çevresi toplamda 8000 metreyi bulurken, yüksekliği 10 ile 12 m arasında değişmektedir. Günümüzde duvarların 4000 metreden fazlası kalmamıştır ve kalan kısmının büyük bir çoğunluğu Agiou Dimitriou Caddesi'nin üzerinde bulunmaktadır. (Gounaris, 1982, s. 19)

Galerius'un döneminden önce surların doğuya doğru ne kadar uzandığı ile ilgili görüşler, kentin içinde bazı mezarların bulunması ile, doğu surlarının bir zamanlar batıya doğru çok daha uzakta olduğu yönündedir. Böylelikle Galerius surları doğuya doğru genişletmiş ve önemli yapıları olan Rotunda, Zafer Takı ve sarayı da surların içine dahil etmiştir. (Gounaris, 1982, s. 19)

Orta Bizans Dönemi'nde Selanik'in surları; kentin savunması için gerekli dış duvar ve düşmana karşı savunmanın sağlandığı son nokta olan ana duvardan oluşmakta idi. Bizans Selanik'i, modern şehrin aksine, tamamen surlarla çevrili ve bugünkü Syndrivaniou Meydanı ile Metaxa Meydanı ve deniz ile Akropolis arasındaki alanı kapsamakta idi. (Gounaris, 1982, s. 20)

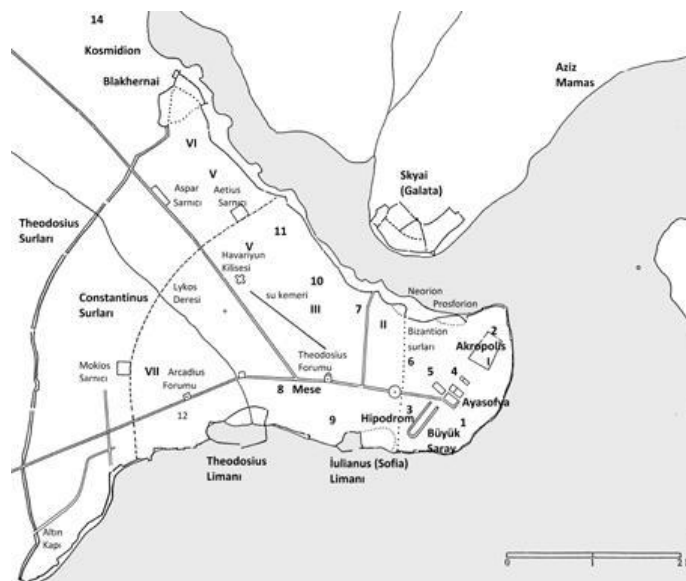
Erken Hristiyanlık Dönemi'nde kent, deniz tarafında günümüzdeki Proxenou Lambrou Koromila Caddesi boyunca uzanan bir duvarla kapatılmış ve denizin bitimi bu hizaya kadar gelmekte idi. Doğudaki duvar, Beyaz Kule ile hemen hemen aynı konumda olan, Bizans Dönemi'ndeki adı bilinmemekte, bir kule ile başlamaktadır. Batıdaki başka bir isimsiz kule (Rıhtım Kulesi olarak tanımlanabilmekte) o duvarın sonunu işaret etmekte ve kabaca bugünkü Eleftherias Meydanı'nın ortasında bulunmakta idi. Kasaba tarafında liman alçak bir duvarla çevrili ve denizden bir dalgakıranla korunmakta idi. Bu dalgakıran Tzereboulon olarak bilinmekte ve batıdaki deniz duvarı kulesinden çok uzak olmayan bir kule ile son bulmakta ve aralarındaki boşluk ise bir zincirle kapatılmakta idi. Liman, 15. yüzyılın sonuna kadar kullanılmış, bu yüzyılın sonunda sular altında kalarak kullanılmaz hale gelmiştir. (Gounaris, 1982, s. 20)

Batı duvarı; Heykel Kulesi'nin kuzeybatısından başlayıp, Konstantin Limanı'nın batısındaki antik cephanelik olan Top-Hane Kulesi'nde bitmektedir. Doğu duvarı; Byzan Kulesi'nin kuzeydoğusundan başlamakta, Trigonion Kulesi ve modern Silah Kulesi'nin bulunduğu yerde, deniz kıyısındaki duvarın güneydoğu köşesindeki kuleye kadar uzanmaktadır. Kuzey duvarı; Heykel Kulesi'nden Akropolis'e kadar uzanmaktadır. Akropolis içindeki kale duvarları neredeyse tamamı korunmuş olup, özel bir duvarla ana kentten ayrılmıştır. Kuzey ucunda Akropolis kalesi yer almaktadır. (Gounaris, 1982, s. 21)

Selanik kentinin, tarihin dönemlerinde katmanlaşan sur duvarlarının; kentin genişlemesi, kentsel reform hareketleri ve batıdaki benzer gelişmeler örnek alınarak

4.2.2 İstanbul kent duvarları

İstanbul surları için harita üzerinden de bakıldığında (Şekil 4.33), en belirgin ayrışma coğrafi konumları sebebiyle Galata Surları ve tarihi yarımada surları olarak ayrılmaktadır. Galata Surları, tarihi yarımadanın kuzeydoğusunda bulunan Galata Bölgesi'ni çevrelemektedir. Tarihi yarımada surları, yarımadanın tarihsel süreçte genişleyen yerleşim bölgelerini çevreleyeyip, kademe kademe genişleyerek oluşmuştur. Bunlar; Bizans Surları (Bizantion Surları), Septimus Severus Suru, Konstantinus Suru, Theodosius Surları ve deniz kıyısını çevreleyen Haliç ve Marmara Surları'dır.

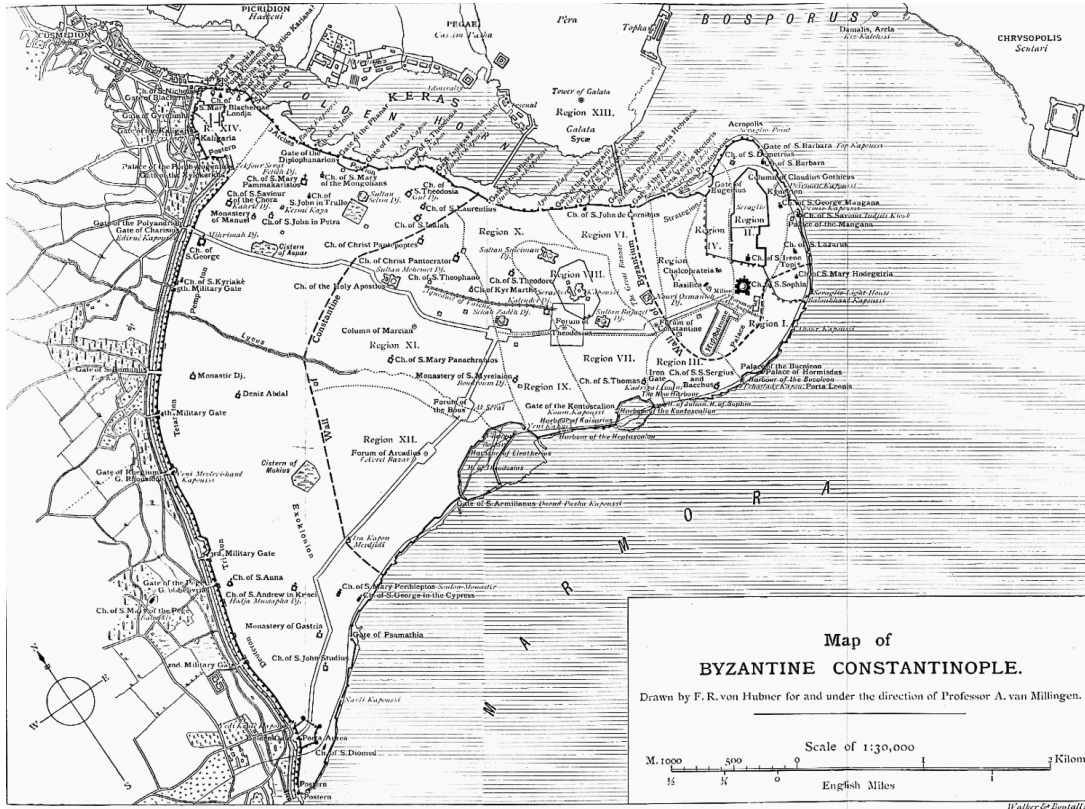

91

4.2.2.1 Tarihi yarımada duvarları

İstanbul tarihi yarımada kent duvarlarının yerleşimi, kent tarihi ve kentin yerleşim katmanlaşması ile doğrudan ilişkilidir. Tarihi yarımada kentsel katmanlaşma süreci izlendiğinde kentin genişlemesiyle, duvarlar kademeli olarak konum değiştirmiştir.

Günümüzde bulunan İstanbul surları, farklı dönemlerde çeşitli onarımlar ve restorasyonlardan geçmiş olan, Theodosius Surları olarak bilinen Bizans Surları'dır. Kent tarihi boyunca, farklı dönem ve konumlarda çeşitli surlar inşa edilmiştir. Bunların tarihi yarımada içinde bulunanları; Bizans Surları, Septimus Severus Suru, Konstantinus Suru, Theodosius Surları ve Topkapı Sarayı'nı çevreleyen Sur-ı Sultani olarak ayrılmaktadır. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 67)

Şekil 4.34 : 1899 tarihli, Bizans Dönemi İstanbul haritası. (Van Millingen, 1899) (URL-17).

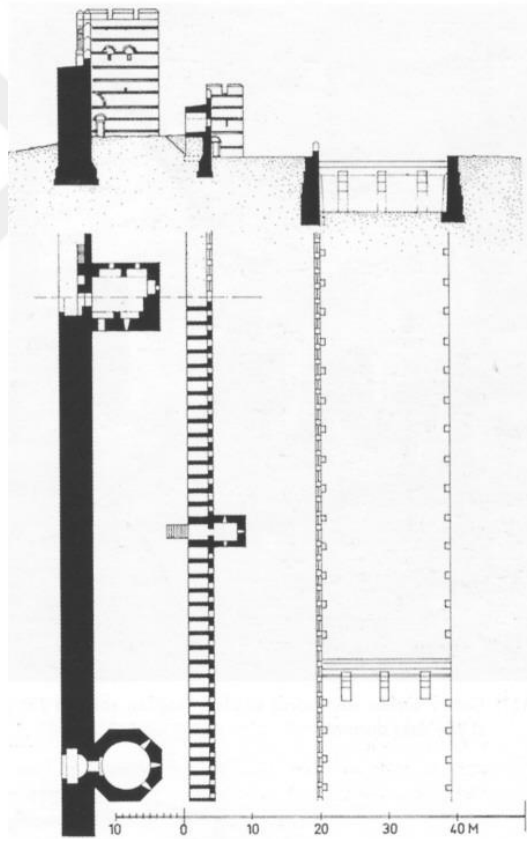
Kentin bilinen en eski ilk surları, günümüzde hakkında çok kesin bilgilerin olmadığı, sadece bazı bulguların olduğu bu nedenle tartışmalı olan, antik Bizantion'ı çevreleyen surlardır. Bazı kazı buluntularından elde edilen tahminlere göre; Trakyalı ilkel toplulukların yaşamış oldukları tepeye gelerek yerleşen Megaralı Dorların inşa ettikleri Akropolis ve etrafındaki küçük bölgeyi çevreleyen bir surun varlığı tartışılmaktadır. Bu surların büyük kısmı, sonraki dönemlerde yapılacak olan

Topkapı Sarayı'nın batı duvarına (Sur-ı Sultani) denk geldiği öngörülmektedir. Bu surlar basit bir sistemle kara kısmını meydana getirmiş, deniz surlarının sadece şiddetli dalgaları kesmek üzere üst üste yığılmış taşlardan oluştuğu düşünülmektedir. 196 yılında, Roma İmparatoru Septimius Severus kenti uzun süren kuşatmasının ardından ele geçirmiş, kentin surlarını da yok ederek kenti yakıp yıkmıştır. Sonrasında kenti yeniden inşa etmeye başlamış ve beraberinde yeni surları da yeniden inşa ettirmiştir (Şekil 4.34). (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 68)

İlk adı Doğu Roma sonrasında Bizans İmparatorluğu olarak bilinen Bizans Dönemi'nde, 324-337 yılları arasında hükümdarlık yapan I. Konstantinus, imparatorluğun başkenti Konstantinopolis'i kurmuştur. Konstantinus hükümdarlık döneminde kentin genelinde imar faaliyetleri yaparak kenti geliştirmiş, Septimius Severus Surları'nın batısında bulunan Konstantinus Surları'nı da inşa ettirmiştir (Şekil 4.34). Fakat günümüzde bu surların kalıntısı bulunmamaktadır. II. Theodosius'un 413 yılında çıkardığı kanun ile bu surların bitirildiği düşünülmektedir. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 69)

Hun İmparatoru Atilla'nın tehditlerinden korunmak üzere surların inşa, tamir ve eklemelerinin oldukça hızlı yapıldığı bilinmektedir. Sonraki dönemlerde, bu surların kuzeybatı köşesi değiştirilerek, surların dışında kalan Blahernai Mahallesi'ni de kapsayacak şekilde yeni sur duvarları inşa edilmiştir. Kara Surları tamamlandıktan sonra Konstantinus döneminde inşa edilen ve Bizantion Surlarının deniz kıyısını kapsayan taş setlerin yerini Marmara ve Haliç Surları almıştır. Bu surlar yeni Kara Surları'na kadar uzatılıp bağlantıları yapılmıştır. Farklı dönemlerde, kente yapılan saldırılar ve meydana gelen depremler sonucunda Sarayburnu'ndan Ayvansaray'a uzanan 5,5 km uzunluğundaki Haliç Surları ara ara onarılmak zorunda kalmış, 13. yüzyılda ise yükseltilmiştir. Deniz surlarının diğer kısmını, Topkapı'dan Theodosius Surları'nın güneyindeki bitiş noktası olan Yedikule arasında 8,5 km uzunluğuna sahip Marmara Surları oluşturmaktadır. Marmara Surları da depremler, savaşlar, lodos fırtınaları ve dalgalar sonucunda meydana gelen tahribatlar yüzünden dönem dönem yenilenmiş, onarılmış ve yükseltilmişlerdir. Surların toplam uzunluğu 21 km olup, 50 ile 75 metre aralıklarla tekrar eden 407 burçtan (kule) meydana gelmekte ve üzerlerinde 90 tane giriş kapısı bulunmaktadır. İstanbul Kara Surları 413 tarihli kanunla oldukça ilerlediği ve tamamlandığı düşünülmektedir. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 69)

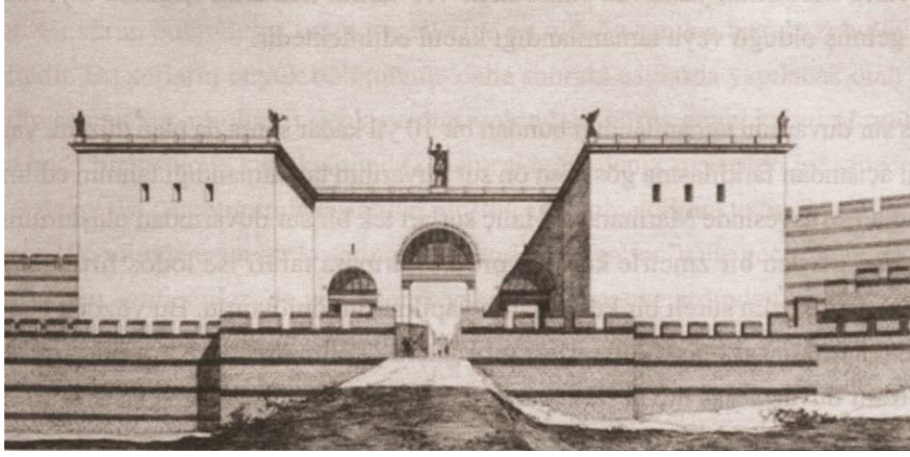
İlk önce ana sur duvarı tamamlanmış, 10 yıl kadar sonra da plan düzeni, yapım malzemesi ve tekniği açısından farklılaşan ön sur duvarlarının tamamlandığı öngörülmektedir. Halihazırda doğal bir engel olan su nedeniyle Marmara ve Haliç Surları tek bir duvardan meydana getirilmiştir. Deniz surlarının tipolojisi Kara Surları'ndan farklılaşmaktadır. Haliç'in girişi ağzına gerilen bir zincirle korunmakta, Marmara tarafı ise lodos fırtınaları nedeniyle bu taraftan gelen gemilerin uzun süreli kuşatma yapmasını engellemekte, bu sebeplerden dolayı Haliç ve Marmara Surları kara surları kadar güçlü yapılmamışlardır. Kara Surları; hendek, hendek duvarı, ön sur duvarı, esas duvar olmak üzere üç kademeli bir savunma sistemiyle inşa edilmiştir. Bu sistem, antik dönem öncesi Anadolu ve Mezopotamya kentlerinde uygulanan savunma sistemi tipolojisine göre yapılmıştır. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 69)

Şekil 4.35 : İstanbul Kara Surları kesiti (Müller-Wiener, 2001, s. 287).

Kuleler kare, dikdörtgen ve çokgen planlıdır. Sur çizgisinin kırılma yerinde çokgen planlı kuleler kullanılmıştır. Kentin kara kısmındaki pek çok kapılardan en önemlisi batıdan gelen Via Egnatia kara yolunun kentin ana caddesi Mese Yolu'na bağlandığı

büyük törenlerin ve geçişlerin yapıldığı Altın Kapı'dır (Şekil 4.36). (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 70)

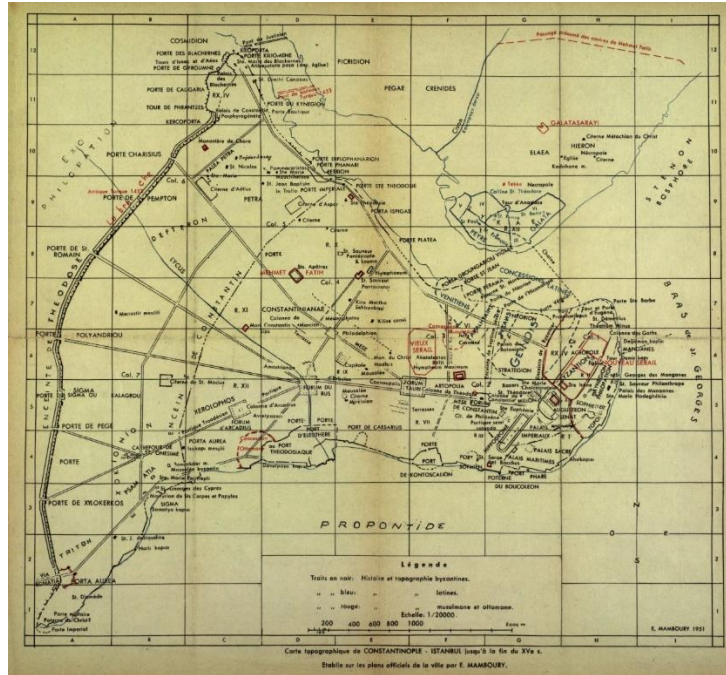
Şekil 4.36 : Altın Kapı (Meyer-Plath, 1943) (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 70).

İmparatorların zaferlerinden sonra, Yedikule'de bulunan Altın Kapı'dan geçerek kutlamalarla ve zafer alaylarıyla kente giriş yapılmaktaydı. Tamamı mermer kaplı, üç açıklığı bulunan, zafer takı şeklinde olan, girişin iki tarafında mermer kaplı iki adet kule bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde tehlike oluşturduğu gerekçesiyle girişlerin biçimi değiştirilmiş, içleri örülerek kapatılmıştır. Roma ve Bizans Dönemi'nde; savunmayı güçlendirmek, depremler ve savaşlar sonrasında yapılan yenilemeler ve sur dışında kalan önemli bir bölge olan Blahernai Bölgesi'nin sur içine alınması için surlar üzerinde önemli onarımlar yapılmıştır. Bunların içinde en önemli ilave Haliç Surları ve Kara Surları'nın birleştiği yerde 12. yüzyılda Komnenoslar tarafından Blahernai Bölgesi'nde sur dışında kalan sarayın korunabilmesi için yaptırılan sekiz kuleli Blahernai Suru'dur. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 71)

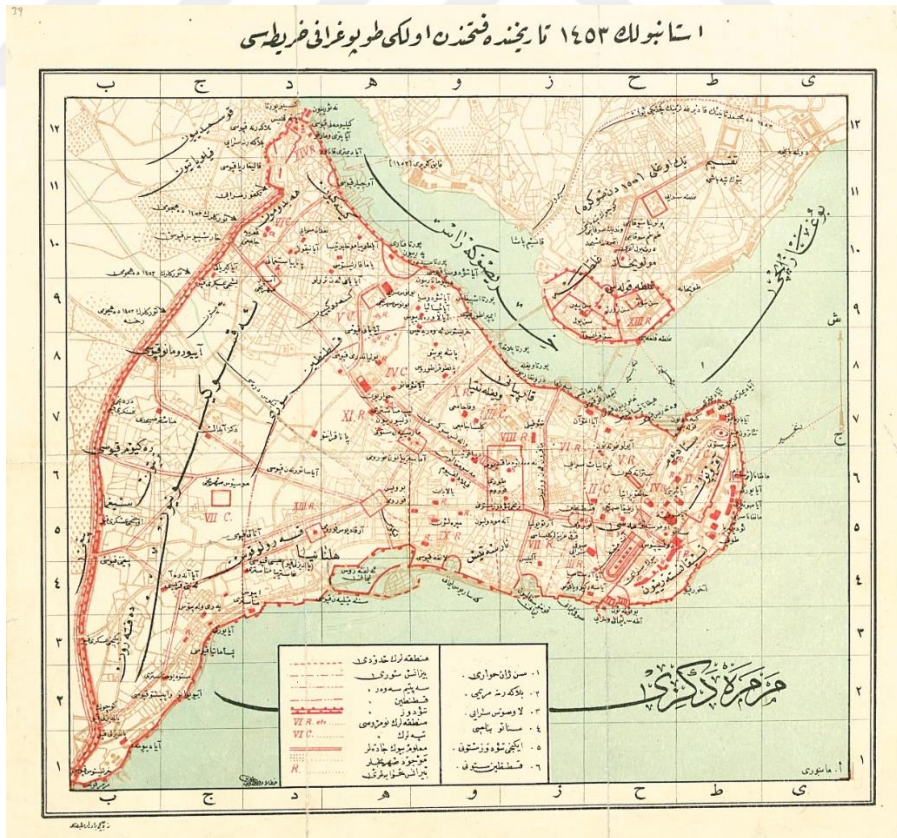
Şekil 4.37 : Ayvansaray Bölgesi, Blahernai (Müller-Wiener, 2001, s. 302)

Blahernai Suru'nda, diğer onarımlarda olduğu gibi, II. Theodosius duvarlarının karakterine uygun yapılmıştır. Bu dönemde, kent imarında önemli yer edinen surların yenilenmesi ele alınmıştır. 13. yüzyıldaki Latin işgali nedeniyle ve yüzyılın ikinci yarısında kentin yeniden Bizans yönetimine geçmesiyle surlar üzerinde tahribatlar ve onarımlar meydana gelmiştir. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 72)

Şekil 4.38 : Konstantinopolis'in topoğrafik haritası, 15. yüzyıl sonlarına kadar İstanbul, E. Mamboury tarafından kentin resmi planlarına göre hazırlanmıştır (URL-18).

Osmanlı Dönemi'nde surlar, fetihten sonra tahrip olan kısımları onarılarak aslına uygun olarak yenilenmiştir. Altın Kapı'nın bulunduğu surun her iki tarafına eklemeler ve burçlar yapılarak Yedikule Hisarı meydana getirilmiştir. 1509 ve 1766 yıllarında meydana gelen büyük depremlerin sonucunda da sur duvarlarında büyük yıkımlar oluşmuştur. 19. yüzyılda silahların gelişmesi ile surlar savunma işlevlerini yitirmiş, üzerinde konutların inşa edildiği bir alt yapı olarak kullanılmışlardır. Depremler yüzünden evleri harap olan halkın, surların taşlarını yapı malzemesi olarak kullanması ve yönetimin buna engel olmaması, yapılan onarımlara rağmen surların büyük ölçüde tahrip olmalarına sebep olmuştur. Ayrıca 1870-1873 yılları arasında yapılan demiryolu da bölgedeki surların yıkımına neden olmuştur. 1894 yılındaki depremde tahrip olan surlar, Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıl başında yaşadığı ekonomik sorunlar ve savaşlar yüzünden onarılamamışlardır. 1910 yılında surların yıkımı, hendeklerin düzeltilmesi ve Avrupa'daki kentlerin dönüşümlerinin örnek alınması yönünde bir çevre yolunun planlanması savunulmaya başlanmıştır. Fakat Türk ve yabancı arkeologların karşı çıkması sonucunda uygun görülmemiştir. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 72)

Şekil 4.39 : İstanbul'un 1453 tarihinde fethinden evvelki topoğrafya haritası, Ernest Mamboury (URL-19).

Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul imar planı üzerinde çalışan Elgötz ve Agasch (Şehirci-Mimarlar) surların korunumuyla ilgili öneriler sunmuşlar fakat esas çalışmalar 1935 yılında Henry Prost ile başlamıştır. Surların korunumunda; Kara Surları için günümüzde de geçerli olan, surların süreklilik kapsamında hat boyunca yeşil alanlar içine alınması, 500 metre batıda ve 80-100 metre doğu tarafında olmak üzere inşaat yasağı ve sur içi bölgesinde 40 metre kotunun üstünde üç kata kadar inşaat izni verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kurallar ile kentte, 1950 yıllarından bu yana gerçekleşen devasa büyüme ve plansız genişlemeye rağmen surların büyük bir kısmı korunabilmiştir. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 72)

1950 sonrasındaki dönemde, fethin 500. yıldönümü kutlamaları için, Topkapı'da Ulubatlı Hasan burcu ve çevresi restore edilerek yenilenmiştir. 1956 yılından itibaren Millet Caddesi, Vatan Caddesi, Sahil yolu gibi yolların açılma çalışmaları ile ilişkili olarak surların bazı yerlerde delinmesi ve bazı yerlerde sağlamlaştırılması –Topkapı ve Edirnekapi'da- hendeklerin molozla doldurulması ve karakteri bozarak yapılan bazı fazla müdahaleler tartışmalara sebep olmuştur. (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 73)

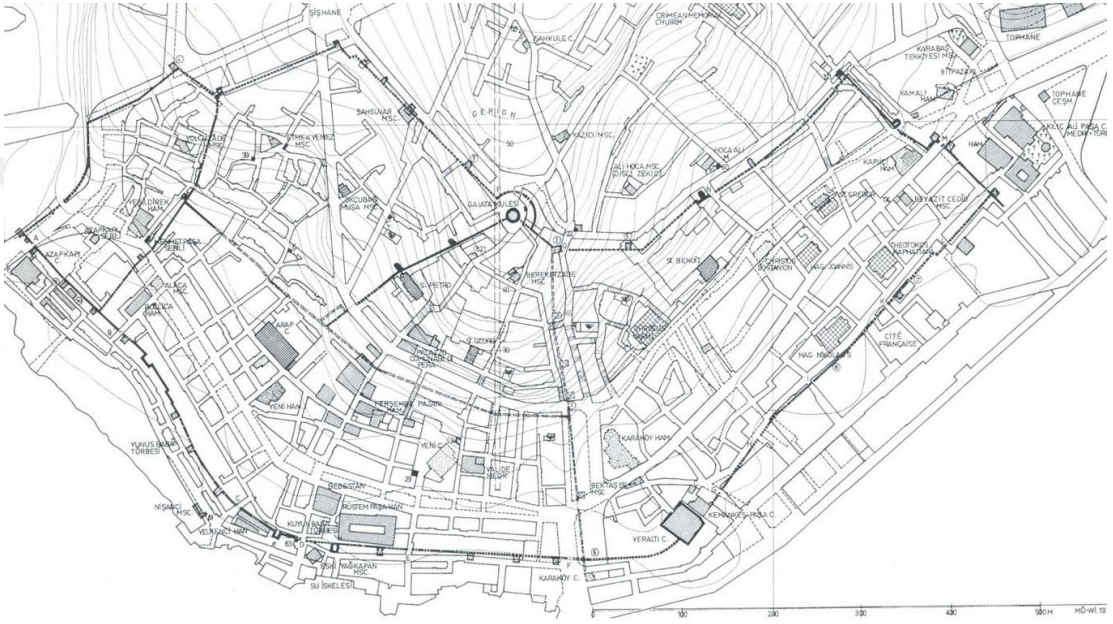
Tarihi yarımada bulunan 4 farklı bölge, 1985 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmiştir; Sultanahmet Arkeolojik Park, Süleymaniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı, Zeyrek Kilise Camii (Pantokrator) ve Çevresi Koruma Alanı ve İstanbul Kara Surları'dır. Bu bağlamda belediye tarafından Kara Surları'nda 1986 yılında onarımlar başlatılmıştır. Mevcut duruma en az müdahale edilecek şekilde korunması ilke edinilmiştir (1989). (Arabacıoğlu & Aydemir, 2008, s. 73)

4.2.2.2 Galata duvarları

Galata Bölgesi; tarihi yarımada'nın kuzeydoğusunda bulunan Azapkapı, Tophane ve Galata Kulesi'nin arasında kalan bölgeyi kapsamaktadır. Galata yakınlarında bulunan ve antik dönemden beri bilinen Sykai kasabasının surlarının olduğu bilinmektedir. İustinianos Dönemi'nde, 528 yılında bu sur yenilenmiştir. Cenovalılar 1260 sonbaharında Galata'yı ele geçirmiş ve kentin tam olarak neresinde olduğu bilinmeyen surları 1267 yılında, Mikhail VIII. Palaiologos yıktırmıştır. (Müller-Wiener, 2001, s. 320)

1303 yılında, Cenovalıların kentte sur yapımına izin veren ve sınırları saptanmış olan anlaşma 1304 yılında iptal edilmesine rağmen, Cenovalılar bazı kulelerin sonrasında

da surların yapımına başlamıştır. 1315 yılında çıkan yangın nedeniyle denize bakan taraftaki sur kısmen yenilenmiştir. Cenovalılar, 1306 yılından sonra yerleşim yerlerini arazi satın alarak genişletmişlerdir. Surların düzeni; içeride kemerle örtülmüş payandalarla, dışarıda 40-60 metre gibi düzenli aralıklarla inşa edilmiş dörtgen kulelerle desteklenmiştir. Surun önünde hendek bulunmakta ve genişliği yaklaşık olarak 15 m olarak saptanmıştır. Surun izleri yalnızca batıda ve güneyde belirginleşmektedir. Kuzeyde ise, Yanıkkapı'nın yanında, 19. yüzyılın sonlarına kadar kalan kale bulunmakta idi. (Müller-Wiener, 2001, s. 320)

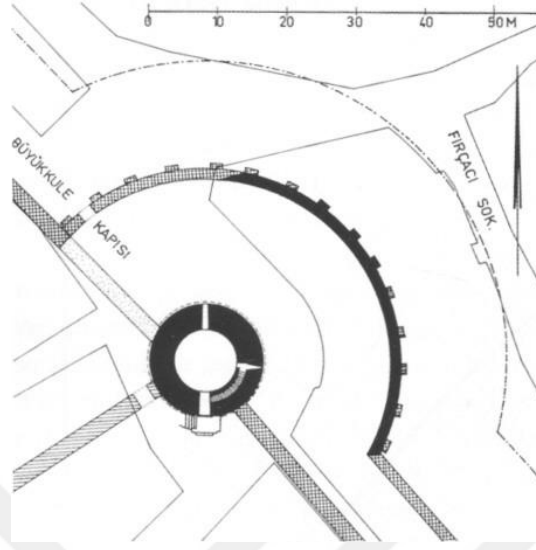

Şekil 4.40 : Galata Surları ve tarihi anıtlar (Müller-Wiener, 2001, s. 321).

Cenovalılar 1347-1354 yıllarında kenti genişletmişlerdir. 1348-1349 yıllarında tepenin üstünde, kentin kuzeyinde Galata Kulesi'ni ve iki taraftan eski surlara bağlanan hem dörtgen hem yarım yuvarlak kulelerle desteklenmiş surları inşa etmişlerdir. 1348-1349 yıllarında VI. İoannes ile olan çatışmayı Cenovalıların kazanmasının ardından, 1352 yılında surlar genişletilmiş ve sonucunda kentin doğusundaki sahil bölgesi ve eski Galata Kalesi Pera'ya dahil edilmiştir. (Müller-Wiener, 2001, s. 320)

14. yüzyılın sonunda eski kentin kuzeyi bir bölüm kulelerle desteklenmiş bir surla çevrilmiştir. Bu sur da Galata Kulesi'nde yarım yuvarlak bir ön surla, eski surla bağlanmıştır ve eski surun bölümleri de onarılmıştır (Şekil 4.41). Bunun ardından kentin batısında, sonradan Azapkapı olarak adlandırılan yerde yeni bir sur dizisi

yapımına başlanır, fakat 1399 yılında I. Bayezid'in kenti kuşatması nedeniyle surların yapımı 1435 yılına kadar devam etmiştir. (Müller-Wiener, 2001, s. 320)

Şekil 4.41 : Galata Kulesi'nin ve çevresinin konumu (Bugünkü durumu siyah; eklenmesi gereken bölümler çapraz taranmış) (Müller-Wiener, 2001, s. 322).

Rum ve Ermenilerin kentin doğu kısmındaki yoğun yerleşim alanları, yaklaşık 500 m uzunluğunda ve 250 m genişliğindeki diğer bir sur dizisi ile eski kentle birleşmiştir. Surların yapımı 1404'ten 1447'ye kadar devam etmiştir ve surların 37 hektarlık bir alanı çevrelediği varsayılmaktadır. 1430-1452 yılları arasında eski dış surlar kulelerle desteklenerek sağlamlaştırılmış ve kısmen yükseltilmiştir. 1446 yılında da Galata Kulesi onarım geçirmiştir. İstanbul'un fethinin ardından II. Mehmet ve Pera Magistrat'ı arasında, Cenovalıların mülkelerinin, hisarların ve kiliselerin korunacağına dair anlaşma yapılmıştır. (Müller-Wiener, 2001, s. 322)

1509 yılındaki büyük depremde, Galata Kulesi'nin yanında surların büyük bir bölümü yıkılmış, fakat daha sonra tekrar onarılmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda eski surlar işlevlerini kaybettiklerinden dolayı, özellikle deniz kıyısında pek çok alanda atölyeler ve evler inşa edilmiştir. 1794 yılında Galata Kulesi'nin yapımı yangın nedeniyle durdurulmuş ve 1831 yılında yangın kulesi olarak işlevlendirilip yeniden yapılmış ve onarılmıştır. 1864 yılında, Altıncı Belediye Dairesi Müdürü Server Efendi'nin emriyle, surların büyük bir kısmı caddelerin genişletilmek istenmesi nedeniyle yıkılmıştır. Surların yıkımı 19. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Galata Kulesi, şiddetli fırtınaların ardından aldığı hasarlar nedeniyle 1875 yılında yeniden yapılmıştır. 1964-1967 yıllarında yapılan onarım çalışmaları ile eski haline getirilmiştir. (Müller-Wiener, 2001, s. 322)

4.3 Selanik Ve İstanbul Kent Duvarlarının Kamusal Alanlara Dönüşümü

Kentlerin genişlemesi ve giderek büyümesi ile modernleşme döneminde işlevsiz kaldığı kabul edilen kent duvarlarının yıkımı gerçekleşmiştir. Selanik ve İstanbul kentlerinde kısmi olarak yıkım çalışmaları yapılmış, duvarların yıkımının ardından meydana gelen büyük boşluklarda, modernleşmenin getirisi olan değişen kent yaşantısı için kamusal mekânların oluşumu görülmüştür. Kara duvarlarının yıkımının ardından cadde ve bulvar dönüşümleri yaşanmış, deniz duvarlarının dönüşümlerinin ardından ise deniz ulaşımından kente gelenler için kentin kimliği ve yüzünü oluşturan kıyı promenadı meydana gelmiştir.

Şekil 4.42 : Rıhtımdan şehrin doğuşu (Ünlü, 2006, s. 17) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; denizden Selanik kentine bir bakış ile kentin kimliği okunabilmektedir. Kıyıda bulunan modern tarzda oluşturulmuş yeni binaların cepheleri, kent içinde bulunan camilerin yükselen minareleri, kentin dört tarafını kuşatan kent duvarları ve kentin tepesini taçlandıran Akropol'ün duvarları Selanik kentinin kent silüetini ve denizden gelenler için kentin yüzünü oluşturmaktadır.

Şekil 4.43 : Yeni Galata Köprüsü ve Galata (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Katpostalda; yoğun kullanımıyla Yeni Galata Köprüsü, kayıklar, tramvay yol hattı, Galata'nın kıyı yüzü ve sıkışık kent dokusu Galata Kulesi ile beraber görülmektedir.

19. yüzyılın son üçte birlik bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kentlerinde bir takım planlama çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların amacı, mevcut kent merkezlerini modernize etmek ve kentlerin planlı bir şekilde genişlemesini sağlamaktır. Bunlar da; yeni işlevler için yeni alanlar oluşturularak, modern altyapılar yapılarak, araç sirkülasyonu için yeni caddeler oluşturularak ve geleneksel 'doğu' kent dokusunu bulvarlar ve meydanlarla işleyerek yapılması hedeflenmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 55)

Batıdaki kent surlarının yıkılarak Orta Avrupa'da mevcut kentin yeniden yapılandırılması oldukça önemli bir adım niteliğindedir. Almanya'da 1804 yılında Frankfurt'ta başlatılan *Entfestigung* (tahkimattan arınma) diğer kentlerde de devam edilmiştir. Barselona'da 1859-1860 yıllarında *Ensanche* için Cerda planı, Viyana'da *Ringstrasse* için 1858 yılında yarışma ilanı, 1860 ve 1865 yılları arasında 16. yüzyıl İspanyol surlarının yıkılması, Amsterdam 1870 civarında, Floransa ise 1864-65 Poggi planıyla görülmüştür. Bunların aksine 1815'ten sonra Prusyalılar tarafından Köln'ün yeniden güçlendirilmesi ve 1840'ların başında Paris'in etrafına yeni duvarlar inşa edilmesi dikkat çekici niteliktedir. Bunların genel nedeni olarak, surların askeri amaçlar için kullanılamaz hale gelmesinin yanı sıra, kentlerin surların dışına doğru genişlemesi ve kentsel büyümenin oluşması söylenebilir. (Yerolympos, 1996, s. 55)

4.3.1 Selanik kent duvarlarının dönüşümü

Osmanlı kentlerinde 14. yüzyıldan bu yana surlar ile ilgili herhangi bir işlev veya bir tutum sergilendiği görülmemiştir. Antik surlar askeri yönüyle işlevsiz hale gelmiş, tek işlevi farklı etnik grupların yerleştiği mahalleleri sınırlandırmak olmuştur. Bir kıyı kenti olan Selanik, Bizans döneminden ve hatta daha öncesinden beri tamamen surlarla çevrili olup, 19. yüzyılın ortalarına kadar sur dışındaki mahallelere yerleşmenin yasaklandığı kent örneklerinden olmuştur. (Yerolympos, 1996, s. 58)

Şekil 4.44 : Surlar dışında Hamidiye Hastanesi ve çevresi (Ünlü, 2006, s. 23) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kentin surların dışından denize doğru bakışı ve sur dışında bulunan Hamidiye Hastanesi görülmektedir. Kent merkezi ve yerleşimi çoğunlukla surların içinde olup, sur dışında oldukça seyrek yerleşimler bulunmaktadır.

Şekil 4.45 : Sur dışından şehre bakış (Ünlü, 2006, s. 37) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kente sur dışından körfeze doğru bakış manzarası görülmektedir. Kent merkezi ve yerleşimi çoğunlukla surların içinde olup, sur dışında oldukça seyrek yerleşimler bulunmaktadır.

Tanzimat döneminden önce kent surlarıyla ilgili olan geçerli kurallar, surların kent düzeni içindeki yeri hakkında bilgiler vermektedir. Surlara bitişik nizam inşaata sınır getirilmiş, 4 pare (3,04 metre) olacak şekilde mesafe bırakılması gerektiği belirtilmiştir. Bunun nedeni, surların askeri kullanımı ve güvenlik amacıyla kullanılıyor olmasıdır. Sonraki yıllarda bu işlevini kaybetmesiyle, 1795 yılında, dükkanların inşa edilmesine , sağlam malzemelerden ve düşük yükseklikte olmak koşullarıyla duvarlara bitişik olarak yapılar inşa edilmiştir. 1722 yılında çıkarılan bir fermanla, surların yapıların üzerinde kötü etki ve kent içerisinde yapılan ziyaretler ile de kötü imaj sağladığından bahsediliyor, surların temizlenmesi gerektiği düşünülüyordu. (Yerolympos, 1996, s. 59)

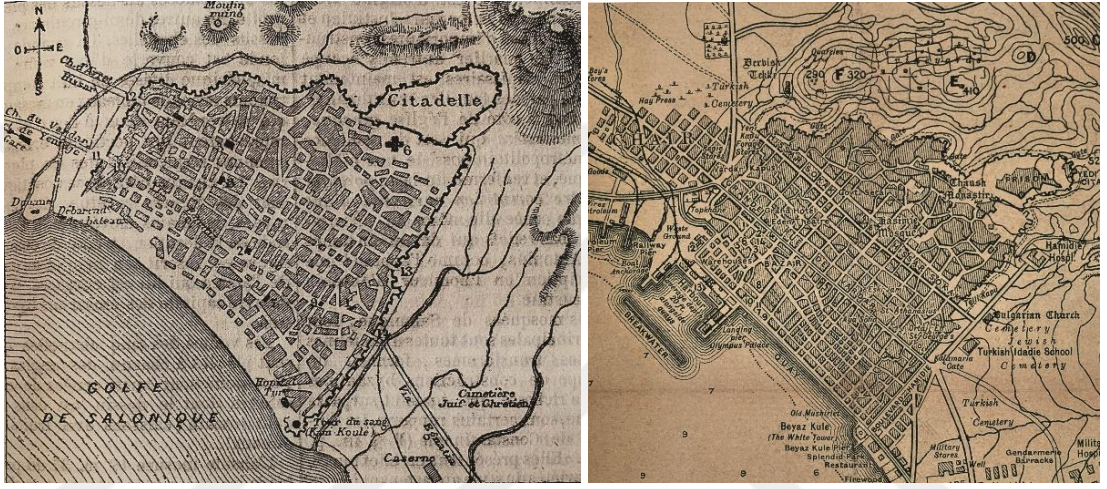
Şekil 4.46 : Büyük surlar ve çeşme (Ünlü, 2006, s. 40) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.47 : Şehrin yukarı kesiminde yer alan surlar (Ünlü, 2006, s. 41) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Şekil 4.46 ve Şekil 4.47'deki kartpostallarda; kentin üst bölgesinde bulunan sur duvarları ve oldukça seyrek yerleşim yerleri ile bölgede geçiş halinde ve çeşme başında olan insanlar bulunmaktadır.

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle, Osmanlı kentlerini düzenlemek için 1848, 1864, 1882 ve 1891 tarihlerinde dört adet ana yasa ve planlama yönetmelikleri çıkartılmıştır. 1863 yılında yayınlanan bir fermanda, surlar ilgili olarak yararsız ve engelleyici niteliği tanımlanmış ve yıkılmaları önerilmiştir. Bunun yanı sıra surların kapladığı alanların, yolların genişletilmesi ve yani yapılaşma için ihtiyaç duyulan alanların sağlanmasında kullanılabileceği düşünülüyordu. (Yerolympos, 1996, s. 60)

4.3.1.1 Doğu duvarından Hamidiye Bulvarı'na

Şekil 4.48 : Solda, Selanik doğu duvarının olduğu 1873 tarihli harita (Συλλογικό έργο, 2008, s. 32).

Şekil 4.49 : Sağda, Selanik doğu duvarının yıkılarak Hamidiye Bulvarı'na dönüştüğü 1908 tarihli harita (Συλλογικό έργο, 2008, s. 38).

Selanik kent duvarlarının dönüşüm çalışmalarından önemli değişimlerden biri doğu duvarının yıkılmasıdır. Selanik tarihinde ilk kez sur dışına yerleşim yapılmasına izin verilmiş ve resmi olarak desteklenmiştir. Doğu duvarının yıkılarak Hamidiye Bulvarı'nın açılması, kentsel gelişimde dönüm noktası oluşturmuş ve reform yönelimli yöntem olarak kent çalışmalarında yer edinmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 68)

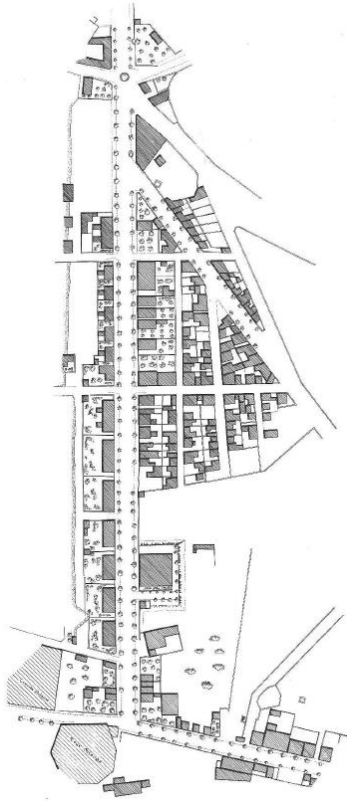

Şekil 4.50 : Surların kuzeyinden şehre bakış (Ünlü, 2006, s. 19) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kentin üst kısmından doğu kısmına doğru panoramik bi bakış görülmektedir. Kentin doğu kısmında, surların dışında kalan kısmında henüz yerleşim olmadığı görülmektedir.

Şekil 4.51 : Surlardan deniz cihetine bakış (Ünlü, 2006, s. 39) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kentin üst kısmından denize doğru bakış, doğu duvarının kentin tepesinde kalan kısmı ve duvarın sonlarında kentin önemli yapılarından Rotunda görülmektedir.

1879 yılında, Selanik doğu duvarının yıkımına başlanmadan önce duvarın bitişiğindeki alanı da kapsayan 12 hektarlık bir alan için imar planı çalışılmıştır. Yeni plana göre; yıkılan surların yerine 18 metre genişliğinde ve çift taraflı ağaçların sıralandığı, bitiminde bir meydanla sonlanan geniş bir bulvar yapılmıştır. (Yerolympos, 1996, s. 68)

Şekil 4.52 : Solda, Hamidiye Bulvarı, 1899 (Yerolympos, 1996, s. 69).

Şekil 4.53 : Sağda, Hamidiye Caddesi (Ünlü, 2006, s. 54) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; doğu duvarının yıkımından sonra yerine gelen Hamidiye Bulvarı görülmektedir. Bulvarda, çift taraflı sıralı modern tarzda yeni binaların ve ağaçların dizilimi, kentte Avrupa kenti izlenimi oluşturmıştır.

Şekil 4.54 : Hamidiye Caddesi (Ünlü, 2006, s. 53) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; çift sıralı binalar ve ağaçlarıyla Hamidiye Caddesi görülmektedir. Dönemin önemli gelişmelerinden biri olan, cadde üzerinde rayları bulunan tramvay yolu da kartpostal üzerinden okunabilmektedir.

Bulvar planı sokak dokusu; İmparatorluk arazisi üzerinde bulunan sokaklar büyük, karşı bölgede yer alanlar ise çok daha küçük olacak şekilde tasarlanmıştır. Sokakların genişlikleri 12, 9 ve 7,5 metredir. Bulvar üzerindeki konut yapıları ‘Sultanik’ olarak adlandırılmış ve Sultan’ın mülkünde bulunmaktadır. Konutlar, İstanbul’dan gelen yabancı mimarların tasarımlarına göre, hemen hemen aynı plan tipleriyle, sıra sıra dizilmişlerdir. Yeni rıhtımdaki binalarda olduğu gibi, bu konaklarda da yeni tarz ve standartlar uygulanmıştır. Tek tip yapılaşma bulvara zarif ve tanımlı bir karakter kazandırmış; bulvarın iki ucunda yer alan Beyaz Kule ve Meydan’a doğru pitoresk niteliğinde güçlü bir perspektif oluşturmuştur. Bulvar, açılımından itibaren ilgi odağı olmuş ve kullanımı oldukça fazla olmuştur. Bunun üzerine Sultan, 1889 yılında, meydanın ortasına bir şadırvan yaptırmış; adı ‘Hamidiye Çeşmesi’ olan bu şadırvan meydana yeni bir kimlik kazandırmış ve kutlamalara sahne olmuştur. (Yerolympos, 1996, s. 70)

Şekil 4.55 : Hamidiye Çeşmesi (URL-20) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Hamidiye Caddesi sonunda oluşan meydan ve meydana bulunan Hamidiye Çeşmesi görülmektedir. Osmanlı kent dokusunda önemli yeri olan çeşme, kentin en önemli bulvarının sonunda oluşturduğu meydana yerini alarak önemini göstermektedir. Bulvar boyunca devam eden tramvay hattı bu meydana kent merkezine doğru ilerlemekte, ray izleri kartpostal üzerinden okunabilmektedir.

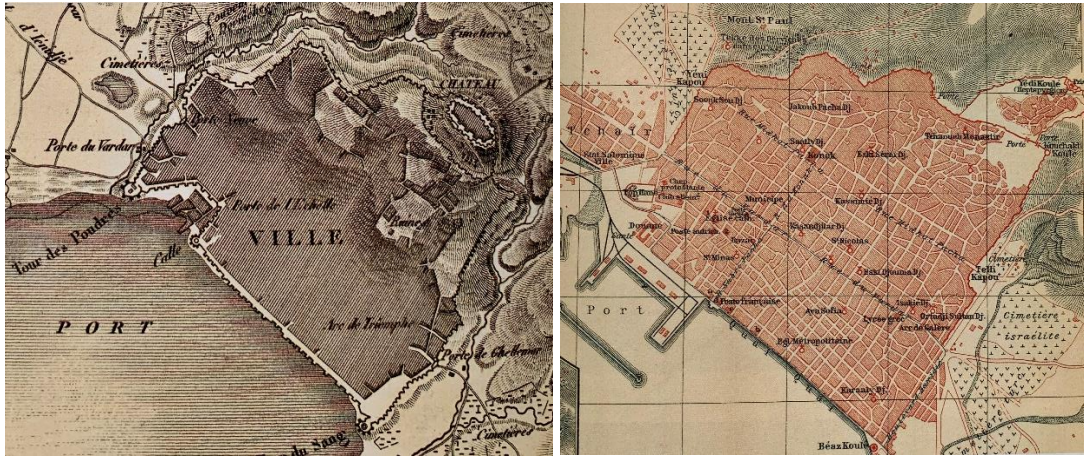
Surlarla ilgili yapılan planlama çalışmaları; oluşturdukları kentsel dokudaki değişimler ve toplumsal yapıdaki karşılıkları ile sembolik karaktere karşılık gelmektedir. Duvarların yeniden ele alınması ve kentsel genişleme çalışmaları, mekânsal olarak yeniden yapılanmanın dışında sosyolojik bir oluşumu da içermektedir. Toplumun modern, batılı tutum ve batılı yaşam tarzlarını, sosyal

idealler ve ekonomik faaliyetlerinin gelişmesini sembolize etmektedir. Tanzimat döneminin, yeni bir dönemin, eşliğindeki kent için farklı bir kimlik ve imaj oluşumunu yansıtmaktadır.

Şekil 4.56 : Beyaz Kule önünden şehir merkezine uzanan tramvay hattı (Ünlü, 2006, s. 59) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kentin belli bölgelerini dolanan tramvay hattı, yolun bitiminde Beyaz Kule ile birlikte görülmektedir. Tramvay hattı Hamidiye Bulvarı'nda kıyıya doğru devam ederek, Kordon'daki birinci hatla birleşmekte idi.

4.3.1.2 Deniz duvarından kıyı promenadına

Şekil 4.57 : Solda, Selanik deniz duvarının olduğu 1822 tarihli harita (Συλλογικό έργο, 2008, s. 30).

Şekil 4.58 : Sağda, Selanik deniz duvarının yıkılarak kıyı promenadına dönüştüğü 1904 tarihli harita (Συλλογικό έργο, 2008, s. 33).

Balkanların en önemli liman keti olan Selanik'te, kent surları ile ilgili yapılan planlama çalışmaları oldukça özgün nitelikte üretilmiştir. Kentin çevresi, Helenistik-Roma dönemlerinden beri, 8 kilometre uzunluğundaki surlarla çevrelenmiştir. Kent, yaklaşık 300 hektarlık alanda, 20 yüzyıldan fazla bir süre zarfında kesintisiz yaşam sürmüş, fakat 1860'lı yılların sonunda artan nüfus, limancılık ve ticaret faaliyetlerinin de artışı nedeniyle duvarlar tarafından sınırlandırılmış alana sığamamaya başlamıştır. (Yerolympos, 1996, s. 61)

Şekil 4.59 : Şehre panoramik bakış (Ünlü, 2006, s. 2) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kentin kuzeydoğusunda bulunup, surların dışından denize doğru bakış ve kentin üst kısmından neredeyse sahile kadar uzanan doğu duvarı görülmektedir. Kent merkezi ve yerleşimi çoğunlukla surların içinde olup, sur dışında oldukça seyrek yerleşimler bulunmaktadır.

1860 yılının sonunda bazı illerde reform hareketlerini uygulamak için yeni valiler göreve alınmıştır. Bunlar, Tanzimatçılar (Reform İnsanları) olarak adlandırılmıştır. Bunlardan biri olan Sabri Paşa, 1869 yılının başlarında Selanik'e gelmiş ve bir reform paketi hazırlamıştır. Demiryolu sözleşmesini imzalayarak, limanın genişletilmesi ve deniz duvarlarının yerine, yeni bir kent merkezi oluşturulması için çalışmalar yapmıştır. Selanik sahil bandında, 1650 metre uzunluğunda, 12 metre genişliğinde bir rıhtım hattı ve özel araziler içeren uzun bir kıyı şeridi düzenlenmiştir. (Yerolympos, 1996, s. 62)

Şekil 4.62 : Selanik deniz surları, 1860 civarı (URL-21) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Selanik deniz duvarlarının yıkılmadan önceki hali görülmektedir. Duvarların arkasında yükselen minareler ve geleneksel Türk Evleri ile Osmanlı kent dokusu okunabilmektedir.

Şekil 4.63 : Selanik sahil şeridi, 1917 (Συλλογικό έργο, 2008, s. 140) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.64 : Selanik kıyı promenadı (URL-10) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; deniz duvarlarının yıkımının ardından oluşan kıyı promenadı ve rıhtımda yapılan yeni binalar ile kıyı-kamusal alan ilişkisi oluşturularak yeni kıyı kullanımı meydana gelmiştir.

Deniz duvarlarının ve etrafındaki dokunun düzenleme çalışmaları şu şekilde organize edilmiştir: Doğu köşesindeki kuleden batı köşesindeki kuleye kadar olan deniz duvarı ve orta kule yıkılarak kıyı bandında deniz doldurulacaktır. Böylelikle, liman ve gümrük binaları için, demir yollarına bağlantı için, 40.000 metrekarelik kamu arazisi (Konak, yetimhanesi olan devlet hastanesi, halka açık bir park, tramvay sisteminin kurulabileceği kıyı promenadı) için doldurulan alan kullanılacaktır. Mevcut sokak dokusunu yeniden düzenleyen ve yeni kıyı şeridi bölgesini mevcut kentsel dokuya entegre edecek olan, kent geneli için kapsamlı bir kent planı hazırlanmıştır. (Yerolympos, 1996, s. 64)

Şekil 4.65 : Denizden şehre bakış (Ünlü, 2006, s. 18) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kente denizden yaklaşımla bakılarak, rıhtımda oluşturulmuş modern bina cepheleri ile kentin yeni kimliği okunabilmektedir.

Şekil 4.66 : Beyaz Kule ve rıhtım (Ünlü, 2006, s. 33) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Beyaz Kule ve kentin düzenlenmiş rıhtımında dizili modern tarzda yapılmış binaları ile kentte modern kıyı kimliği görülmektedir.

Selanik rıhtımının tamamlanması on yıl kadar sürmüştür. Rıhtım hattı ile kentin iç kısmındaki mevcut alan arasındaki arada kalan kısımlar doldurulmuştur. Doldurulan alanda ve rıhtım boyunca, Batı tarzı ve üslubunda ilgi çekici binalar kıyı şeridinde dizilerek, Selanik'in 'yeni batılı görünümü' oluşturulmuştur. Özellikle deniz yoluyla kente gelenler için, denize açılan bu rıhtım, kente dair izlenim oluşturup, kent kimliğinde yeni bir görünüm oluşturduğundan dolayı oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Rıhtım, kentin ekonomik ve sosyal hayatının merkezi haline gelmiştir.

Şekil 4.67 : Rıhtım (Ünlü, 2006, s. 35) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Kartpostalda; denizden kıyıya olan bakışla, rıhtımda modern tarzda yapılmış yeni bina cepherinin dizili olduğu kıyı şeridi ve su üzerinde yüzen kayıklar görülmektedir.

Şekil 4.68 : Rıhtım ve Kayıkçılar (Ünlü, 2006, s. 34) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; kıyıdaki gemiler, kayıklar, iskele ve sahil şeridi boyunca uzanan kıyı promenade ile yoğun kullanımda kamusal alan oluşturan rıhtım görülmektedir.

4.3.2 İstanbul Galata duvarlarının dönüşümü

Galata Bölgesi, İstanbul kentinde ayrı bir yerleşim olarak Haliç'in karşı yakasında konumlanmıştır. Antik çağda adı Sykai olan bölgeye, I. Konstantin tarafından sınırları tam olarak bilinmeyen surlar yapılmış, II. Theodosius döneminde ise Konstantinopolis ile birleştirilmiştir. Iustinianus döneminde ise surlar yenilenmiştir. Cenevizliler 1303 yılında Galata'da sahip oldukları bölgenin sınırlarını belirlemiş, altı aşamada sur yapımını tamamlayarak, 15. yüzyılda surlar son şeklini almışlardır. Osmanlı Dönemi'nde surlar, fetihten sonra sembolik olarak, bir miktar alçaltılmışlardır. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 50)

Galata Surları, Ortaçağ savunma sistemine uygun olarak yapılmış, geç Osmanlı Dönemi'nde bölgedeki nüfusun sürekli artması sonucunda işlevi kalmamış olan duvarlar, sıkışık kent dokusu arasında kalmışlardır. Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere göre; Galata Surları'nın yıkım süreci üç aşamada gerçekleşmiştir. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 50)

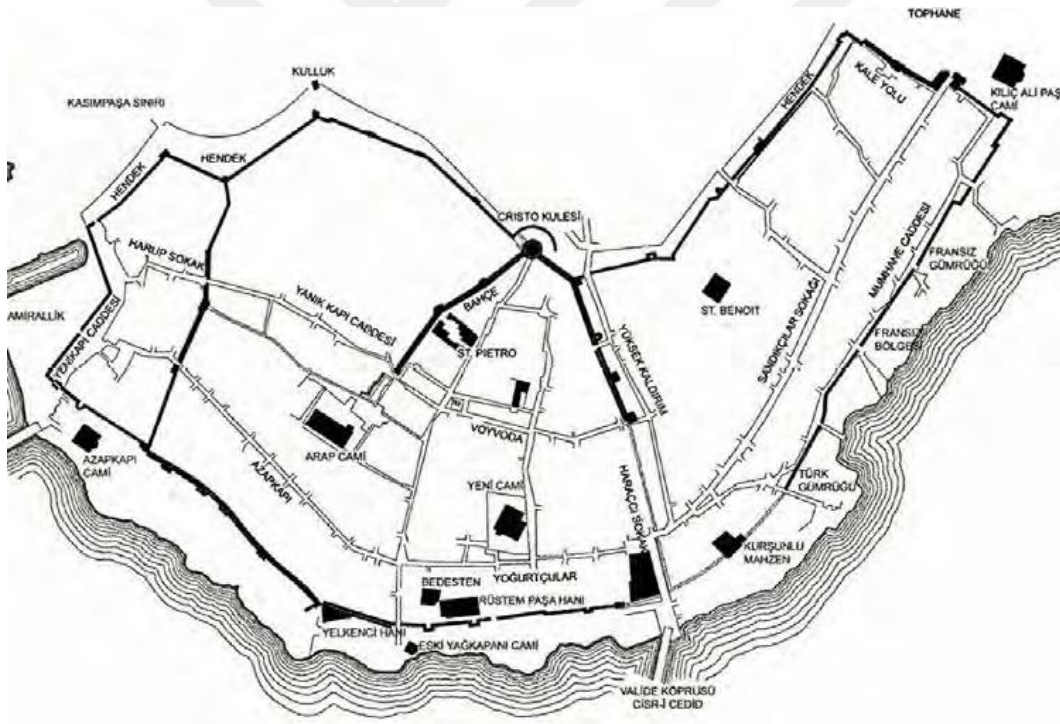
Şekil 4.69 : Solda, Galata Kulesi ve sur duvarları kalıntıları (URL-11) (Kırmız tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.70 : Sağda, Galata Kulesi ve sur duvarları kalıntıları, 1854 (URL-22) (Kırmız tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.69 ve Şekil 4.70'teki kartpostallarda; Cenevizliler'in yaptırdığı Galata sur duvarlarının kalıntıları ve Galata Kulesi bulunmaktadır.

İlk aşamada, işlevsiz kalmış olan sur duvarları ve kapılar, dönem dönem yangınlar ve depremlerden dolayı meydana gelen hasarların, tehlike oluşturdıkları nedeniyle, onarımları yapılmıştır. Onarımları en çok yapılan; geceleri kapatılıp gündüzleri açılan ve başlarında nöbetçi bulunan sahil şeridindeki kapılardır. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 50)

Diğer aşamada, Tanzimat'tan sonra batılılaşma hareketleriyle İstanbul'da ilk belediye kurumu kurulmuş, Galata Bölgesi'nde 6. Belediye Dairesi'ne bağlanmıştır. 1863 tarihinde surların yıkımı, yoğun doku içerisinde surların yapı adalarında sıkışmış olduğu gerekçesiyle, talep edilmiştir. Diğer sebepler ise; trafiğin rahatlaması, işlevi kalmayan surların ve hendeklerin bulunduğu arazilerin satılarak Avrupa'daki benzerleri olan yapılar yapmaktır. Daire mühendisi olan Marie de Launay, surlarla ilgili haritalar hazırlamış ve 1864 yılında bir yazı dizisi oluşturmuştur (Şekil 4.71). (Okur Coşkunçay, 2018, s. 50)

Şekil 4.71 : 1864 Marie de Launay haritasına göre Galata surları (Genim, 2004)
(Okur Coşkunçay, 2018, s. 52).

Son aşamada ise, surların yıkım kararından yaklaşık 30 yıl sonra, Galata ve İstanbul surları, kent tarihinde önemli yer edinmeleri nedeniyle tarihi eser olarak kabul edilmiştir. Fakat çok hasarlı ve yıkılma durumunda olan duvarlar için yıkım kararı alınmış, sadece iyi durumda olan duvarlar için koruma kararı alınmıştır. Ayrıca yeni

bir anlayış olan koruma çalışmaları henüz tam kavranamadığı için bu yıkımlardan önce herhangi bir kroki oluşturma çalışmaları yapılmamıştır. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 50)

Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşmış Galata surlarının kalıntıları oldukça az miktardadır. Surlarla ilgili ciddi müdahaleler yapılmış, geniş caddelerin açılması için yolların güzergahlarında bulunan yapılar kaldırılmışlardır. Kemeraltı Caddesi'nin genişletilmesi sırasında, Galata Surları'nın bir burcu büyük ölçüde hasar almıştır. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 50)

19. ve 20. yüzyılda oluşturulmuş bir miktar haritalardan da surların yıkım süreci okunabilmektedir. 1858-1860 tarihli G. D'Ostoya haritası (Şekil 4.72); Galata, Pera, Taksim ve Pangaltı'nın mevcut durumunu göstermekte ve 1870 Pera yangını öncesini içerdiği için oldukça önemlidir. Haritada, Galata Bölgesi'nin sadece kuzey bölümündeki surların bir kısmı ve doğu bölümündeki surların olmayışı, bu tarihe kadar surların büyük bir kısmının korunduğunu göstermektedir. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 50-51)

Şekil 4.72 : 1858-1860 D'Ostoya Haritası'nda Galata (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi).

1864 Marie de Launay haritası ile D'Ostoya haritasındaki surlar benzerlik göstermektedir. Haritalara göre; dış surların büyük bir kısmı varlığını sürdürmekte, iç surların bazı bölümleri yok olmuş durumdadır. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 51)

Galat Surları'nın 1863 yılında alındığı yıkım kararının 40 yıl sonrasında hazırlanmış olan, Goad Harita'sı (Şekil 4.73), sokak ve konut dokusu hakkında bilgi vermesinin

yanında bina kat adetleri, yapım teknikleri ve kullanım durumları ile ilgili de bilgi veren 1905 tarihli bir haritadır. Galata'nın dış surlarının, haritada büyük bir kısmının olmadığı okunmaktadır. Böylelikle, 1863 yılındaki yıkım kararı ile 1905 tarihli Goad Haritası'nın hazırlandığı sürece kadar olan zaman diliminde surların yıkıldığı anlaşılmaktadır. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 51)

Şekil 4.73 : 1905 Goad haritasına göre Galata Surları (Osmanlı Bankası Arşivi) (Okur Coşkunçay, 2018, s. 53).

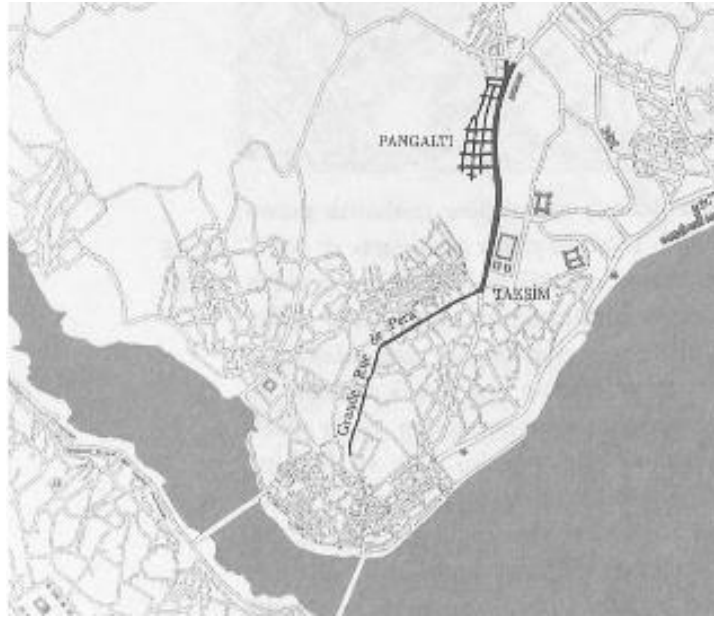

Şekil 4.74 : Galata Bölgesi, genel panorama (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Galata Bölgesi'nin yoğun ve sıkışık kent dokusu Galata Kulesi ile beraber görünmektedir.

4.3.2.1 Kara duvarlarından cadde kullanımlarına

İstanbul'da 19. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen yangınlardan dolayı yapılan planlama çalışmalarının yanında, yangından etkilenmemiş ana arterler ve sahil şeridini düzenleme çalışmaları da beraber yürütülmüştür. İmaj kaygısıyla yapılan bu çalışmalar, büyük ölçekli projelere destek olunması amacıyla, kentin prestijli bölgelerinde daha düzenli bir imaj oluşmasını sağlamıştır. Yeni yollarla ilgili planlama çalışmaları, yoğunlukla Haliç'in kuzey yakasında yapılarak, bölgenin ihtiyaçlarına ve gelişim çizgisine uygun olmuştur. (Çelik, 1996, s. 56)

Haliç'in kuzey yakasındaki planlama çalışmalarının ilki olarak, 19. yüzyılın ortalarında Pera'daki nüfus yoğunluğunun hızla atması üzerine, 1848 yılında Pangaltı'da yeni bir mahalle kurulmuştur. Plan çalışmalarına göre; 15,20 metre genişliğinde on ana cadde, caddelerin iki yanında yeni bir kullanım olan 2,30 metre genişliğinde kaldırımlar, ortalarından ise 10,60 metre olan araba şeridi mevcuttur. Tali sokaklarda ise; sokaklar 6,80 metre genişliğinde, yanlarında genişliği 1,15 metre olacak şekilde kaldırımlar bulunmaktadır. Diğer bir önemli proje; Cadde-i Kebir'in kuzey ucunda, Hristiyan mezarlıklarıyla kaplı Taksim'le 1848 yılında yapılan Pangaltı'nın birleştirilme çalışmasıdır. Taksim ile Pangaltı'daki Mekteb-i Harbiye, geniş ve ağaçlı bir cadde (tarik-i vaz) ile 1869 yılında bağlanmıştır (Şekil 4.75). (Çelik, 1996, s. 57)

Şekil 4.75 : Pangaltı'da kurulan yeni mahalle ve Taksim'e bağlantısı (Çelik, 1996, s. 56).

Kamuya açık park kullanımı, İstanbul'da 1860 yıllarında görülmeye başlamıştır. Bunun ilk örneği; 1864'te Taksim-Pangaltı yolu yapılırken, Taksim'deki Hristiyan mezarlıklarının Şişli'ye nakledilmesiyle meydana gelen alanın bahçeye dönüştürülmesidir. Bu bahçe “Taksim Bahçesi” olarak adlandırılmakta, muazzam dikdörtgen ve simetrik yapıda, merkezinde formel beaux-arts prensiplerine göre yapılan düzenlemeler ve pitoresk motiflerle süslenmiştir. 1869 yılında tamamlanan park, Pera halkının en beğenilen gezinti yerine dönüşmüştür. (Çelik, 1996, s. 57)

Galata Bölgesi'nde 1863 yılından itibaren, Galata Kulesi hariç Galata Surları yıkılarak, yoğun doku içerisinde ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla, dönemin Avrupa kentlerindeki benzer geniş caddeler yapılmış veya var olan caddeler genişletilmiştir. Galata'nın Ceneviz yerleşimi olarak bağımsızlığı, 14. yüzyılda Azapkapı-Şişhane-Galata Kulesi-Tophane hattında yapılan surlarla belirlenmiştir. Fakat 1840 yıllarından sonra Galata Bölgesi'nin büyümesi ve Pera Bölgesi'nin genişlemesi ile iki semt arasındaki ulaşım, surların varlığı sebebiyle zorlaşmaktadır. (Çelik, 1996, s. 58)

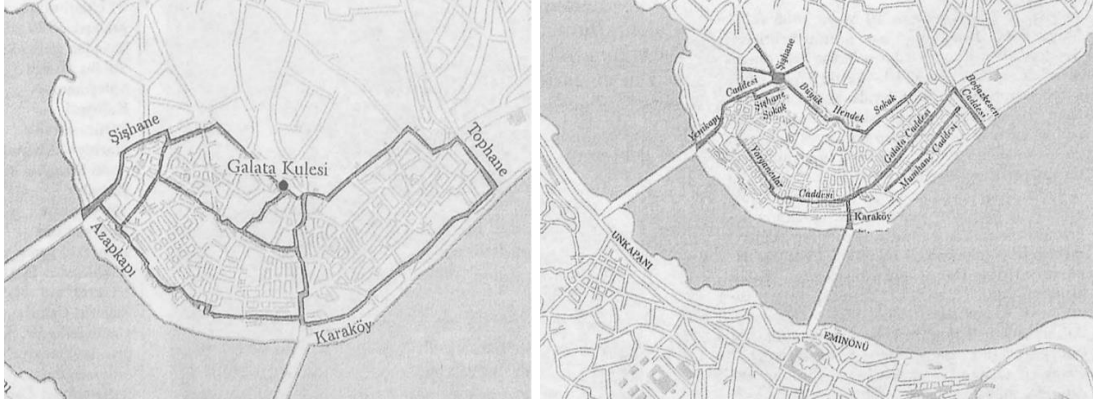
1863 tarihli alınan karara göre; surların işlevsiz ve engelleyici olduğu gerekçesiyle yıkılması gerektiği vurgulanmaktadır. Yıkım ile elde edilen malzemelerin ve arsaların mezar yöntemiyle satılarak, belediye bünyesine gelir sağlanacağı savunulmuştur. Ayrıca surların yıkımından kazanılan alanlar, yolların genişletilmesi ve yeni binaların yapılabilmesi için kullanılmıştır. Pera halkının da onayladığı surların yıkım kararı ile Galata Bölgesi'nin modern bir kimliğe bürüneceği düşünülmüştür. (Çelik, 1996, s. 58)

Şekil 4.76 : Solda, Büyük Hendek Caddesi ve Galata Kulesi (URL-23) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostal üzerinde yazan Rue Hendek Pera yazısından da anlaşılacağı üzere Büyük Hendek Caddesi’ni, Galata Kulesi ile beraber göstermektedir. Surların yıkımından sonra genişletilen caddeler arasında yer almaktadır. Caddenin kenarlarında yer alan yeni binaların modern tarzdaki cepheleri ile bölgeye modern bir kimlik kazandırılması hedeflenmiştir.

Şekil 4.77 : Sağda, Galata, Tünel (URL-12) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; 1863’te açılan ve dünyanın en eski ikinci yer altı raylı sistemi olan Tünel’in girişi görülmektedir. Yabancı dildeki tabelalar, Avrupa tarzı bina yapıları ve süslemeleri ile bulunduğu konumda Avrupa kenti izlemi uyandırmaktadır.

1865 yılında surların yıkımı tamamlanmış, sonrasında Altıncı Daire yeni yolların yapımı için önerilerde bulunmuştur (Şekil 4.79). Batıda, Galata Yenikapı Caddesi ve Şişhane Sokak, kuzeyde Büyük Hendek Sokak ve doğuda Boğazkesen Caddesi sur hattının izi üzerine inşa edilmiştir. 1865 yılı şubat ayında, Mumhane Caddesi çevresindeki surlar yıkılmış ve dönemin tabiriyle Galata’nın “en pis sokağı”, “en güzellerinden birine” dönüştürülerek, eski ahşap evlerin yerine yeni tuğla evler inşa edilmiştir. Mumcular Sokağı’ndaki minareler ile manzaranın şark unsurlarla “pitoresk bir hava” içerdiğinden bahsedilmiştir. (Çelik, 1996, s. 59)

Şekil 4.78 : Solda, Galata Surları (Çelik, 1996, s. 10).

Şekil 4.79 : Sağda, Galata'nın genişletilmiş caddeleri (Çelik, 1996, s. 60).

Eski köprünün ayağında, Karaköy'den Azapkapı'ya giden Yorgancılar Caddesi ve Karaköy'den Tophane'ye giden Galata Caddesi aynı yıllarda genişletilen ve düzenlenen diğer iki önemli sokaklardır. Aynı dönemde yapılan Altıncı Daire'nin son önemli projesi eski köprüden Cadde-i Kebir'e çıkan akstaki Şişhane Meydanı'dır. Şişhane Meydanı'nın ortasında bulunan "Altıncı Daire Sarayı" dönemin Paris'indeki binaların biçimlerini yansıtmakta ve Haussmann'ın kent tasarımı ilkelerine benzerlik göstermektedir. Fakat Paris'teki caddelerden farklı olarak, kentin diğer caddelerinden kopuk olması nedeninden dolayı, Avrupa kent tasarımı anlayışının taklit edildiği ve benzerliklerin sadece biçimsel kaldığı gözükmemektedir. (Çelik, 1996, s. 59)

Kent dokusunun yeniden düzenlenmesi ile yeni arterlerin açılmasının önemli nedenlerinden biri, artan kent nüfusunda ulaşım ağını güçlendirmektir. Çağdaşlaştırma çalışmaları adı altında bu oluşum en çok Galata Bölgesi'nde görülmüştür. İstanbul tarafı için de kapsamlı bir ulaşım ağı önerilmiş olsa da, kısmen uygulanabilmiştir. 1869 ve 1881 nizamnamelerinde, Galata'da Azapkapı-Boğaz ve Karaköy-Cadde-i Kebir-Şişli tramvay hatları açılmıştır. İstanbul'un kent imajı, yeni ulaşım sistemleri ile değişmiş, sokaklarda atla çekilen tramvaylar Avrupa kentlerini anımsatmıştır. (Çelik, 1996, s. 78)

Şekil 4.80 : Pera’da Continental Otel’inden bakış (URL-11) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; dönemin önemli gelişmelerinden olan atlı tramvay görünmektedir. Bu yeni ulaşım aracı ve sokakların modern yüzünü oluşturan yeni bina cepheleri ile sokaklarda Avrupa kentlerine benzer kamusal yaşam hareketliliği meydana gelmiştir.

Şekil 4.81 : Karaköy Sokak, Galata (URL-12) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; yeni binaların oluşturduğu, tabelalardan okunduğu üzere yabancı kimlikli nüfusun çoğunlukta bulunduğu, ticaret merkezi olan Karaköy Sokak’ın kimliği okunabilmektedir.

4.3.2.2 Deniz duvarlarından Tophane-Karaköy-Azapkapı kıyı aksına

İstanbul’un en etkiliyeci özelliklerinden biri denizle olan bağlantıları ve ilişkisidir. Kentte deniz her yerde ve en yoğun sokak dokularında bile denizle karşılaşmak mümkündür. Özellikle ana yollar ya denizi takip etmekte ya da denize inmektedirler. Etkileyici deniz manzaraları da Haliç’in iki yakasındaki tepelerden izlenebilmektedir. Deniz İstanbul halkı için hem güzel manzaralar sunmakta hem de keyifli ve elverişli bir yolculuk yapma imkanı vermektedir. Kentli için günlük ulaşım ağında vapur

seyehatleri, güzel manzara seyretme ve temiz hava alma imkanı sunar. Deniz bir yandan pazar yeri olma özelliği göstererek, gelen ürünlerin kayıklarla müşterilerine ulaştırılmasını sağlar. (Çelik, 1996, s. 61)

Şekil 4.82 : Galata’ya bakış (URL-11) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Galata’nın Karaköy’den başlayıp Tophane’ye doğru devam eden rıhtımı görülmektedir. Denizden bakışla Galata’nın modern binaları, sıkışık kent dokusu ve rıhtım-kıyı kullanımı İstanbul kentinin farklılaşan bölgesi olarak kendi silüetini oluşturduğu okunmaktadır.

İstanbul’daki kent sakinleri ve deniz arasındaki bu ilişki, 19. yüzyıl plancıları için bir çalışma sahası daha oluşturmuştur. Bu yüzden sahil şeridinin temizlenmesi ve yeniden düzenlenilmesi söz konusu olmuştur. Bunun başlıca üç nedeni şöyle açıklanmaktadır; birincisi artan deniz trafiği ve ticareti için düzenli rıhtımların oluşturulması, ikincisi kamu sağlığı için zararlı durumların yok edilmesi, üçüncüsü kent imajının güzelleştirilmesidir. Düzenlenen sahil şeritleri; İstanbul kısmında Sirkeci’den Balat’a kadar, Galata kısmında ise Azapkapı’dan Tophane’ye kadar uzanan ve limanı da içeren alanlardır. Çalışma kapsamı nedeniyle alan çalışmasında, Galata Bölgesi’ndeki kıyı şeridi ele alınmıştır. Bu alan; eski ahşap rıhtımlar, dükkanlar, hanlar ve depolarla sıkışmış durumda ve gümrük daireleri Tophane ve Sirkeci’de bulunmakta idi. 1840 yıllarından sonra gelişen dış ticaret ve artan nüfus nedeniyle, deniz trafiği fazlaca artarak, eski rıhtımlar deniz ticareti ve gündelik seyahatlerdeki trafikte yetersiz kalmıştır. (Çelik, 1996, s. 61)

Şekil 4.83 : Gemiler, kayıklar ve Galata rıhtımı (URL-12) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Galata rıhtımında bulunan gemi ve kayıklarla deniz ticareti ve ulaşım ile ilgili kıyı kullanımı görülmektedir. Pek çok sayıdaki kayık ve insan yoğunluğu ile rıhtımın yoğun kullanımda olduğu okunabilmektedir.

Şekil 4.84 : Galata Köprüsü, 1905 (URL-24) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; yoğun kullanımıyla Galata Köprüsü ve kıyıya bağlanmış pek çok sayıda kayık görülmektedir.

Sahil şeridinin eşzamanlı düzenlenmesi için, 1879'da ilk öneri sunulmuştur. Bu yıldan önce ihtiyaç durumundaki iskeleler ara ara yenilenmekte idi. Örneğin; Karaköy rıhtımı, 1848'de yenilenmiş ve 1849 yılında Karaköy'de Gümrük İdaresi'ne ek olarak yeni bir rıhtım yapılmıştır. Sonrasında düzenli olarak bakım görmüştür. Rıhtım yapımı, bazen küçük inşaatlar olmaktan çıkıp, kentsel tasarıma dönüşmüştür. Örnek olarak, 1846 yılında Tophane sahilindeki dönüşüm; kahvelerin ve terk edilmiş bir bahçenin geniş bir sahile dönüştürülmesi verilebilir. Bu dönüşüm sonrası sahilde,

deniz trafiğinin geniş alanlara ihtiyaç duyduğu gerekçesiyle, sahile inşaat yasağı getirilmiştir. 1855 yılında ise, iskelelerin ve limanların yenilenmesi için harita çıkarılıp, deniz seyahatlerini düzenleyen bir kararname alınmıştır. (Çelik, 1996, s. 62)

Kent planlamasında yeni projelerin hedefi, düzensiz olan sokak dokusunu düzenli hale getirmektir. Bunun başlıca çıkış noktası ve nedeni; eski dokuda yangın önleminin alınması ve polis denetimi oldukça zor, bağlantıları iyi kurgulanmış bir sokak ağında ise daha kolay olmasıdır. Diğer nedeni ise, geniş sokak ağlarında altyapı çalışmalarının daha kolay olmasıdır. Bu işlevsel nedenlerin yanında ayrıca, Batılı kentlerin yeniden oluşturulmasındaki beğeni ve Osmanlı başkentinin de aynı niteliklere sahip olunmasının isteğidir. Bu yüzden, Viyana'nın Ringstrasse'si veya Paris'in bulvarları hayranlıkla söz edilip, gündemde yerlerini almışlardır. Paris ölçeğinde bir düzenleme ekonomik açıdan mümkün olmasa bile, kent dokusunun daha düzenli hale gelmesi için sürekli ıslahat çalışmaları yapılması gerektiği tartışılmıştır. (Çelik, 1996, s. 66)

İstanbul'daki kent çalışmaları ile Paris'teki Haussmann'ın çalışmaları karşılaştırıldığında, İstanbul'daki kent yaşamının neden değişmediği anlaşılmaktadır. Haussmann'ın Paris'teki bulvarları Ortaçağ'dan kalan kentin dokusunu bütünsel olarak değiştirmiş, İstanbul'da ise düzenleme alanları yangın alanları ile belirlenmiştir. Bu alanlar arasındaki bağlantı ve ilişkiler göz ardı edilmiştir. Haussmann'ın bulvarlarındaki konut dizilimi de aynı mimari dilde üretilerek tek tipleştirilmiştir. İstanbul'da ise böyle bir durum söz konusu olamamıştır. (Çelik, 1996, s. 67)

Galata sokak dokusundaki değişim, İstanbul tarafına göre farklılaşmaktadır. Sokak ağı birkaç geniş ve düz yol ağı meydana getirmiş olsa da, İstanbul tarafındaki kadar ızgara sistem modelindeki düzenlilik ağı oluşamamıştır. Bu düzenlilik tipolojisi Avrupa icadı olmasına rağmen, Galata Bölgesi İstanbul tarafına göre daha Avrupai kalmıştır. İstanbul yarımadasındaki sokak dokusundaki değişim, kent imajını değiştirmemiş ve kent yaşam biçimi aynı kalmıştır. Fakat Galata halkı için, modern oluşumlarla; iş hanları, bankalar, tiyatrolar, oteller, büyük mağazalar ve çok katlı apartmanlar ile Avrupa yaşam biçimi benimsenmiştir. Bu yapılar, eski Ceneviz yerleşimine yeni bir anlayış ve farklılık getirmiş, 19. yüzyıl Avrupa kenti izlenimi vermiştir. (Çelik, 1996, s. 67)

Şekil 4.85 : Rıhtımdan Galata görünümü (URL-11) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; denizden Galata'nın Karaköy kıyısı büyük ve modern binalarıyla ve bunların yeni tarzdaki cepheleriyle beraber Galata Bölgesi'nin katmanlı ve sıkışık dokusu okunmaktadır. Rıhtımda pek çok sayıda bulunan kayık ve tekneler kıyının yoğun kullanımını göstermektedir.

Özellikle Galata Bölgesi için, surların yıkımından sonra ve çağdaşlaşma çalışmaları ile yeni kent imajı ve yeni kent dokusunun oluşması, bölgenin hem fiziki hem sosyal dönüşümüne neden olmuştur. Fiziki değişimi, ulaşım ve sirkülasyon ağları için yeni yolların yapımı veya var olanların genişletilmesi, Avrupa ilkelerine uygun yeni yapı adaları ve park yapımı, sahil şeridinin yeniden düzenlenmesi fiziki kent dokusunu değiştirmiştir. Bu yeniliklerin ardından, kentin kamusal kullanımı da değişerek, daha geniş yollarda gezintilere çıkılması veya kamuya açık park ve yaya promenadı kullanımı gibi, kentlinin sosyal hayatının değişmesine neden olmuştur. Örneğin; özellikle Pera'daki hayat İstanbul'dakinden farklı olarak kent mimarisinde kendini göstermekte, Cadde-i Kebir Şarkın Champs Elysées'si olarak adlandırılmakta ve Avrupa'dan esinlenilen bir ana arter oluşturmaktadır. Kentin denizle olan ilişkisi oldukça güçlü ve bağlantılı olduğundan, kıyı kullanımı düzenlemesi de kent halkı için yeniden ele alınmış ve sahil şeridinin kamusal kullanımı ön plana çıkmıştır. Bu alanlar, kentte yeni bir anlayışla, modern kamusal alanların oluşmasını sağlamıştır.

Şekil 4.86 : Galata Rıhtımı (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Galata rıhtımındaki kıyı-kamusal alan kullanımı görülmektedir. Kıyının tekneler, gemiler, kayıklar ile yoğun kullanımının yanında; denize paralel oluşturulan yol aksları ile kentlinin deniz seyri eşliğinde kıyıda seyahat, yürüyüş ve dolaşım yapmaları için kıyı promenadı oluşturulması, kamusal alan kullanımını ön plana çıkarmaktadır.

Şekil 4.87 : Karaköy, Galata Rıhtımı (İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir). Kartpostalda; Galata'nın Karaköy rıhtımında bulunan vapur ve kayıklar, kıyının yoğun kullanımında bulunan yaya aksındaki ticarethaneler görülmektedir. Denizle olan ilişki ve güçlü kıyı bağlantıları ile kıyı kullanımı yeniden ele alınarak, sahil şeridi kıyı-kamusal alan oluşturacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle Osmanlı Dönemi'ndeki denize dikey yönde kıyı kullanımı, denize paralel oluşturulan yol aksları ile yanıl bağlantılara dönüşmüştür. Bu da eski Ceneviz kent dokusunun; kıyıya dik olarak inen yolların deniz ile bittiği dokudan, farklı bir bağlantı biçimine dönüştüğü önemli değişimlerinden biri olmaktadır.

4.3.3 Kent duvarlarında bölgesel kademelenme ve travmatik oluşumlar

Kent duvarlarının dönüşümleri; araştırmalar, incelemeler ve gözlemler sonucunda günümüzde kentte kendini gösterme biçimleri olarak üç farklı sınıflandırma ile ayrıştırılabilmektedir. Birincisi; büyük bir kısmının ayakta kalabildiği, heybetli duruşlarıyla fiziksel olarak kentte var olan ve günümüz koruma anlayışı ile koruma altında olan duvarlardır. Bunlar dönüşüme aktif olarak katılmadıklarından dolayı tez kapsamında ele alınmamıştır. İkincisi; özellikle yıkımları ardından, oluşturdukları büyük boşluklar ile kente kamusal alanlar kazandırma fırsatı sunan, fakat izleri geride bıraktıkları büyük boşluklarda okunabilen, günümüzdeki yokluklarının izlerinde geçmişteki varlıklarını sürdüren duvarlardır. Bunlar özellikle fiziksel kent dokusunda okunulabilirlikleri ve kent yaşamında önemli kamusal alanlara dönüşümleri nedeniyle, kentsel mekânda oldukça önemli hale gelmiş ve bu bağlamda ilgi çekici bulunarak tez çalışmasının büyük çoğunluğunda bu sınıflandırma ele alınmıştır. Üçüncüsü; ne ilki gibi fiziksel varlıklarını devam ettirebilen, ne de ikinci sınıflandırma gibi varlıklarını yok olmuşluklarının izlerinde devam ettirebilen duvarlardır. Bu sınıflandırmada, tarihi kent merkezindeki duvarların, yıkılması veya atıl halde bırakılmaları ile oluşan kalıntıların, diğer kentsel parçalarla etkileşime girerek oluşturdukları ara mekân, bölgesel kademelenme, kentsel kopuş ve eşik olma halini meydana getiren duvarlar bulunmaktadır.

Kent duvarlarının sınır oluşturma hali; iki bölgeyi birbirinden ayırmasıyla ya da boşluk oluşturma hali; doluluğun zıttı olarak tariflenebilmektedir. Fakat tam olarak dönüşümün olduğu noktada, eşikteki durumu tariflemek daha karmaşık oluşumları tariflemeyi gerektirmektedir. Eşikte oluşan, özellikle kentsel kopuşları meydana getiren parçalar, oranın yersizleşme/yurtsuzlaşmasına ve ara mekân oluşturmaya neden olarak tanımlı halini ortadan kaldırmaktadır. Bölgede kentsel fragmanların yığılması, sürekli kopuş veya kopuşta süreklilik, ara mekânların oluşumu özellikle kent tarihinin kırılma noktalarında meydana gelmektedir.

Kentsel dokuda, farklı bir oluşumla dönüşüme katılan bu duvarlar, kentsel fragmanların yığılması ile bulundukarı bölgede sürekli kopuşlar meydana getirip, birer kentsel travma noktaları oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda, fiziksel dönüşümün yanında sosyolojik etkileri ile oldukça ilginç dönüşümlere sahne olan bu kentsel kopuş mekânları, çalışmanın sonuç kısmına yaklaşırken, duvarların günümüz durumları üzerinden ele alınmıştır. Bu başlık altında, Selanik ve İstanbul

kentlerinden seçilmiş birkaç bölgesel kademelenme ve travmatik durumların olduğu bölgeler, günümüz fotoğrafları üzerinden incelenmiştir.

4.3.3.1 Selanik örnekleri

Selanik kentinde kent duvarları, kent merkezini deniz kıyısı dahil dört taraftan çevrelemektedir. Deniz duvarı ve doğu duvarı tamamen yıkılmış olup, kuzey duvarı çoğunlukla korunmuş durumda, batı duvarı ise yer yer kesintiye uğrayarak kalıntıları günümüzde bulunmaktadır. Kent fragmanları içerisinde duvarların kalıntılarının bulunduğu ara mekânlar, günümüzde kentsel kopuş noktaları oluşturarak travmatik oluşumlar göstermektedir. Kentsel birtakım parçaların yığılması ya da birbirleri ile etkileşime girmeleri bölgesel kademelenme oluşturmakta, zamanda ve mekânda degrade biçimde geçişler gösterebilmektedir. Tarihsel katmanlaşma içerisinde kentsel kopuş noktaları, sürekli kopuşlar, kopuşta süreklilik ile kentsel fragmanların yığılması ve birbirinden ilişkisiz kent parçalarının aynı bağlam içerisinde kalması, kentli üzerinde bu noktalarda travmatik durumların oluşmasına sebep olmaktadır.

İki bina arasında sıkışmış kent duvarı oluşumu:

Şekil 4.88 : Agiou Dimitriou Caddesi üzerinde bulunan batı kent duvarı kalıntısı. (Kırmız, 2020) (Kırmız tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.88'deki fotoğraf; Agiou Dimitriou ve Arkadioupoleos Caddelerinin kesiştiği noktada bulunmaktadır. Doğudan batıya doğru devam eden kuzey duvarının kıvrılarak sahile inmeye başladığı kısımda, kentin ana aksını oluşturan caddelerden biri olan Agiou Dimitriou Caddesi'nin açılmasıyla, batı duvarı kesintiye uğramıştır. Yolun iki tarafında da duvarlar devam etmekte, kentin genişlemesiyle kentin içinde olan yol aksının duvarların dışına devam ettirme amaçlı duvarın bu bölümü yıkılarak boşluk açılmış ve yol aksı devam ettirilebilmiştir. Kalıntı halde yolun kenarlarında bulunan duvarlar, görselde görüldüğü gibi apartman blokları arasında sıkışıp kalmış, tarihin gerisinden gelen bir izle ilişkisiz bir kent parçası olarak travmatik bir kentsel deneyim noktası meydana getirmektedir.

Yüzeyine diğer yapıların yapışmış olduğu kent duvarı oluşumu:

Şekil 4.89 : Kentin kuzeyinde, Palamidou sokağında bulunan kent duvarı ve Eski Kapı (Eski Delik) olarak adlandırılan üçüncü büyük kapı (Kırmız, 2020) (Kırmız tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.89'daki fotoğraf; Palamidou sokağına dik olarak devam eden kent duvarını ve üzerinde bulunan kapıyı göstermektedir. Günümüzde Palamidou sokak üzerinden bu tarihi duvar ve kapısından geçiş yapılabilir. Tarihi katmanlaşmanın içerisinde yüzyıllar öncesinde var olan duvar ve yaklaşık günümüz yapılarının bu duvarla girdiği etkileşim biçimi, duvara yapışık olarak yapılmış konut ve ticaret birimleri görselde görüldüğü gibi ilginç bir oluşuma sebep olmaktadır. Pragmatik bir yaklaşımla tarihi kent duvarının bir yüzeyini kullanma ve ona entegre olarak yapı

yapılması, kentsel fragmanda ilişkisiz kent parçalarının birlikteliği ile travmatik bir oluşum meydana gelmiştir.

Dönem dışı malzemenin entegre edildiği / yüzeyine yapının yapıştığı kent duvarı oluşumu:

Şekil 4.90 / Şekil 91 : Kentin kuzeyinde, yukarı kent kısmında bulunan kent duvarı kalıntıları (Kırmızı, 2020) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.90'daki fotoğrafta; kentin yukarı kent kısmında, yüzyıllar öncesinin tarihi kent duvarına günümüz geçiş yapı elemanlarından olan, tarihi malzemenin aksine günümüzde çelik kapı olarak adlandırılan elemanla entegre oluşu görülmektedir. Duvarın kimliği ile ilişkisiz olarak açılan bu geçiş ve kot farkına çözüm olarak eklenen basamaklar ile oluşan biçim, travmatik bir birlikteliği meydana getirmiştir.

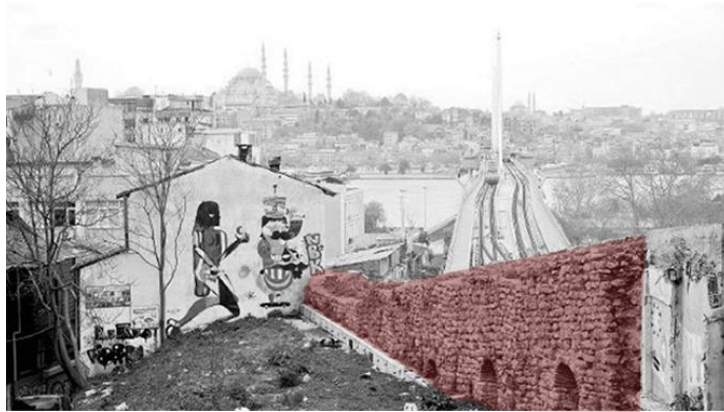
Şekil 4.91'deki fotoğrafta, kentin yukarı kent kısmında, kuzey duvarının devamında sıkça rastlanılan birlikteliklerden biri görülmektedir. Duvar pragmatik bir biçimde günümüz ihtiyaçlarının inşasına yapı elemanı olarak katılmış; konutta bir yüzeyi konutun yüzeyini oluşturarak ya da görseldeki gibi etrafını çevirip konutun bahçesi veya otoparkı haline gelerek günümüz yapısal öğelerine katılmıştır. Bu kentsel fragman, tarihin gerisinden gelen duvarın, günümüzde günlük rutin kullanıma katılması, bölgesel kademelenme ve tarihsel katmanlaşmada birbirinden ilişkisiz kent parçalarının birlikteliği, kentsel dokuda travmatik durumları meydana getirmiştir.

4.3.3.2 İstanbul örnekleri

Günümüz Galata Surları'nın kalıntılarına bakıldığında, bazı bölgelerde izleri okunabilmektedir. Emekyemez Mahallesi'nde; yaklaşık 150 metrelik bir sur hattı, bir kule ve bir kapı 1. ve 2. dönem surlarına ait olarak bulunmaktadır. Arap Camii Mahallesi'nde; 44 metre uzunluğunda kemer dizili bir sur duvarı, 28 metre uzunluğunda 5. döneme ait kitabeli bir sur duvarı, 1. döneme ait farklı yerlerde yapı aralarına sıkışmış duvar parçaları, kare planlı bir kule bulunmaktadır. Bereketzade Mahallesi'nde ara ara kesilen 200 metre uzunluğunda 2. döneme ait iki burçlu sur hattı, Galata Kulesi ve etrafındaki çevre duvarlarının büyük bir bölümü bulunmaktadır. Müeyyedzade Mahallesi'nde 6. döneme ait bir burç ve Hacı Mimi Mahallesi'nde 6. döneme ait bir kule temeli Kemeraltı Caddesi kenarında bulunmaktadır. Kemankuş Kara Mustafa Paşa Mahallesi'nde Yeraltı Camii'ni çevreleyen Galata Mahzeni'ne ait sur duvarları bulunmaktadır. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 51)

2014 yılında Şişhane'den Yenikapı'ya uzanan metro hattının açılmasıyla, Emekyemez Mahallesi'ndeki Galata Surları, metro çıkışı ile tahrip olmuşlardır. Bu surlar için rölöve, restitüsyon ve restorasyon kararları alınsa da sadece rölöveleri alınmış başka herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Metro hattı yüzünden surlar ağır bir tahribata uğramış, yüzyıllardan beri günümüze gelen surlar kent dokusu içerisinde bakımsız, açık ve dağınık bir şekilde durmaktadırlar. (Okur Coşkunçay, 2018, s. 51)

Metropol kent öğresi olan metro köprüsü arasında kalmış kent duvarı oluşumu:

Şekil 4.92 : Haliç Metro Köprüsü ve Galata Ceneviz Sur Duvarı (URL-25) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Metropol kent öğresi olan metro köprüsü altında kalmış kent duvarı oluşumu:

Şekil 4.93 / Şekil 4.94 : Haliç Metro Köprüsü altında Galata Ceneviz Sur Duvarı
(Kırmızı, 2023) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.95 / Şekil 4.96 : Haliç Metro Köprüsü altında Galata Ceneviz Sur Duvarı
(Kırmızı, 2023) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Unkapanı Köprüsü, Haliç Metro Köprüsü ve Galata Köprüsü arasında kalan Galata kıyı şeridinde, tarihsel süreçte mekânsal katmanlaşma ve bunların kentsel oluşumlara yansımaları günümüz kalıntılarından okunabilmektedir. Tarihsel katmanlaşma içerisinde, kentsel kopuşları meydana getiren travmatik oluşumlar ve ilişkisiz kent parçaları aynı bağlam içerisinde kalmıştır. Bu karmaşa kent dokusu ve kent yaşamında travmatik oluşumlara sebep olmuştur. Bölgede kalan tek Galata Ceneviz sur duvarı günümüz yapılarından metro köprüsü altında travmatik bir şekilde bulunmaktadır (Şekil 4.93, Şekil 4.94, Şekil 4.95, Şekil 4.96).

Emekyemez Mahallesi, Unkapanı Köprüsü ve Haliç Metro Köprüsü bölgesinde; anlamsız kent parçalarının birlikteliği ile kentsel birtakım parçaların yığılmaları ve oluşan kentsel fragmanlar, alanda garip bir doku oluşmasına sebep olmuştur. Unkapanı Köprüsü yeni adıyla Atatürk Köprüsü yanında kalan Sokullu Mehmet Paşa

Cami, caminin ilerisinde Saliha Sultan eşmesi, cami ve çeşme arasında kalan otopark, Saliha Sultan eşmesi karşısında bulunan ve üzerinden devasa Haliç Metro Köprüsü geçen Yeşildirek Hamam (Şekil 4.99), hamamın yanında bulunan Mustafa Paşa eşmesi (Şekil 98), çeşmenin yanından geçen aksta bulunan Galata Ceneviz sur duvarı (Şekil 93, Şekil 94, Şekil 95, Şekil 96), duvarın üzerinden geçen devasa Haliç Metro Köprüsü, köprünün yanında Azapkapı Sahil Parkı'nda bulunan ve Süleymaniye'yi izleyen Mimar Sinan heykeli (Şekil 4.97), biraz daha ilerde yine sahilde bulunan Yahya Paşa eşmesi bu bölgede bulunan tarihsel katmanlaşmada oluşmuş kentsel parçalardır.

Kentsel kopuş noktasında Mimar Sinan Heykeli:

Şekil 4.97 : Mimar Sinan Heykeli ve Haliç Metro Köprüsü (Kırmızı, 2023) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Kentsel kopuş noktasında Mustafa Paşa Sebili:

Şekil 4.98 : Mustafa Paşa Sebili (Kırmızı, 2023) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Kentsel kopuş noktasında, metro köprüsü altında Yeşildirek Hamamı:

şekil 4.99 : Yeşildirek Hamamı (Kırmız, 2023) (Kırmız tarafından düzenlenmiştir).

Bu kentsel parçalar, zamanla kopan ilişkilerinden ve farklı parçaların yerlerine gelmelerinden dolayı tanımsız garip boşluklar oluşturarak buranın işlevselliğini kaybettirmiştir. Bu bağlamda, bölgesel kademelenme ile kentli için travmatik oluşumlar meydana gelmiştir. Kent dokusunun fiziksel değişiminin yanında toplumun sosyal boyutunda da değişim meydana getirerek kent yaşamını etkilemiştir. Farklı dönemlerde yapılmış olsalar bile cami, çeşme ve hamam külliye oluşumuyla burdaki yaşamsal ve komşuluk ilişkilerini beslemekte ve bir arada var olmaktadır. Fakat bölgede yaşanan dönüşümler ile oluşan tanımsız garip boşluklar bu ilişkileri kopararak, camiye cemaatsiz, çeşmeyi susuz, hamamı da civardaki konut dokusu için değil başka amaçlar için kullanılır hale getirmiştir. Bu katmanlaşma, kentsel fragmanlarda sürekli kopuşlar ve kentsel hayatta travmatik oluşumlar meydana getirmiştir. Bunlar özellikle kent tarihinin kırılma noktalarında oluşmaktadır.

Galata Bölgesi için özellikle Perşembe Pazarı'nın dokusunda, doğrudan denize inen sokaklar ve denizle biten sokakların olduğu tipoloji ortadan kalkarak, günümüzde denize paralel aksların oluşturulduğu tipolojiye dönüşmüştür. Perşembe Pazarı'nın

önünde oluşturulan yeni rıhtım; bisiklet yolu, ahşap deck ve güverte bu bölgenin mekânı olmayıp, eski kent kimliğine aykırı düşmektedir. Bu yıkımlarla oluşan dokudaki değişim de kentsel travmaya yol açmaktadır.

Diğer bir kentsel kopuş noktası; Galata Surları'nın son kalıntılarından biri, Tophane Parkı'nın yanında Kemeraltı Caddesi'nde bulunmaktadır. Hem duvar kalıntısının hem diğer kentsel parçaların birlikteliği ile, bu alanda bölgesel kademelenme ve travmatik oluşumlar meydana gelmektedir. Özellikle farklı tarihselliklerin, dönemlerin anlayış ve ihtiyaçlarını yansıtan mekânların ve kentsel parçaların birlikteliği anlamında oldukça ilginç bir yer oluşturmaktadır.

Farklı işlevde olan bir yapının entegre edildiği kent duvarı oluşumu:

Şekil 4.100 / Şekil 4.101 / Şekil 4.102 : Galata Ceneviz Sur Duvarı ve üstüne inşa edilmiş bir kafeterya (Kırmız, 2023) (Kırmız tarafından düzenlenmiştir).

Tophane'den inen surlardan kalan son noktadaki sur kalıntısı üzerinde, günümüzde kafeterya (Çınaraltı cafe) bulunmaktadır (Şekil 100, Şekil 101, Şekil 102). Sur kalıntısının yanında İşkur binası, bina yanında eskiden var olan işçi heykeli, Tophane Parkı, parkın içerisinde Karabaş Mustafa Ağa Cami, caminin yanında Karabaş Hazretleri Türbesi, Boğazkesen Caddesi'nden inerken Tophane-i Amire binası, İşkur binasının biraz ilerisinde Osmanlı Tebhirhane binası, Tebhirhane yanında Bilal Ağa Çeşmesi, sur kalıntısı karşısında benzin istasyonu, yanında otopark, yanında Kılıç Ali Paşa Hamamı, medresesi, türbesi, camisi, I. Mahmud Han Çeşmesi, Tophane Kasrı, saat kulesi ve Galataport farklı tarihsel katmanlaşma ürünleri olarak, kimi zaman ilişkisiz kent parçalarına dönüşerek, aynı bağlam içerisinde kalmıştır. Bu bağlamda, kentsel fragmanlar ve sürekli kopuşlar ile travmatik oluşumlar meydana gelmiştir.

Farklı dönemlerdeki kent parçalarının yığılması:

Şekil 4.103 : Galataport Saat Kulesi Meydanı'nda bulunan Nusretiye Cami, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Tophane-i Amire Sancak Kulesi (Kırmızı, 2023) (Kırmızı tarafından düzenlenmiştir).

Şekil 4.103'teki fotoğrafta; Tophane'de bulunan Galataport Saat Kulesi Meydanı'ndan günümüz bakışıyla farklı dönemlerin yapı elemanları ve o dönemlerin işlevselliklerinin mekânsal yansımaları görülmektedir. Nusretiye Cami ve saat kulesi 19. yy Osmanlının son dönemlerine denk gelmekte, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi bambaşka bir dilde günümüz modern yapı özelliklerini taşımakta ve bu elemanlar birlikteliklerini farklı katmanlarda korumaktadırlar.

Tophane Bölgesi'nde kentsel kopuşların, süreklilik ve devamlılık ile üzerine başka parçaların gelmesi, bölgesel kademelenme ve tarihsel katmanlaşma oluşturmaktadır. Tophane-i Amire binası; Osmanlı endüstriyel arkeoloji mirası olarak, Osmanlı ordusunun toplarının döküldüğü yerdir. Tebhirhane²; bir batılılaşma örneği olarak, bulaşıcı hastalıklara karşı, Osmanlının ilk kamusal temizlik ve dezenfeksiyonun yapıldığı modernleşme kurumudur ve Osmanlı modernleşmesinin son yüz-yüz elli yıllık hikayesine karşılık gelmektedir. Daha yakın zamana referans veren, Tophane Parkı'nın yanında bulunan İŞKUR, Türkiye İş Kurumu kurulmuş, 1960'lı yıllarda

² Tebhirhaneler; kentte artan nüfus sonucunda, akarsuyun çok olmaması ve hamamların, sarnıçların, çeşmelerin artan nüfus karşısında yetersiz kalması, yeteri kadar altyapı ve su dağıtım sistemlerinin olmaması ile salgın hastalıklar meydana gelmiş, bu hastalıklarla mücadele için çarşıların ve çamaşırların temizliğini yapan dezenfeksiyon kurumlarıdır.

Türkiye’den Almanya’ya işçi gönderimleri için merkez olmuştur ve bunun paralelinde buraya günümüzde bulunmayan bir işçi heykeli dikilmiştir. Karabaş Hazretleri Türbesi ve Karabaş Mustafa Ağa Cami farklı döneme işaret etmektedir. Sur duvarı kalıntısı, yüzyıllar öncesine Galata Ceneviz Surları tarihine götürmekte, üzerindeki kafeterya ise günümüz yakın tarihinde bulunmaktadır. Tophane Parkı ve park kullanımı modern dönemin bir kentsellik oluşumudur. Kılıç Ali Paşa Cami, hamamı ve medresesi ile bir külliye olarak 16. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu bağlamda, bu nokta farklı tarihselliklerin bir arada olduğu oldukça ilginç bir doku oluşturmaktadır. Farklı tarihsel katmanlar günümüzde kentli tarafından eş zamanlı olarak algılanmakta ve birbirinden ilişkisiz kent parçaları aynı kentsel mekân içerisinde kentsel kopuş noktaları oluşturarak kentli üzerinde travma etkisi oluşturmaktadır.

5. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmanın ana kurgusu ve sorunsalı; bugünkü kamusal alanların oluşmasında kent duvarlarının rollerini saptama, modern kamusal alanların oluşumunun izlerini kent duvarlarından geride kalan boşluklarda arama ve bu oluşumlarla değişen kentsel doku ve değişen kent yaşantısında nasıl oluşumlara sebep olduğu etrafında gelişmiştir. Çalışma konusu etrafında geliştirilen strüktür, bu doğrultuda oluşturulmuştur.

Strüktürde, konunun kuramsal altyapısını oluşturmak amacıyla üç ana kavram; sınır, boşluk ve eşik kavramları kent dokusu üzerinden incelenmiştir. Bu üç kavramın çıkış noktası, kent duvarlarının kamusal alanlara dönüşümü olan çalışma konusu paralelinde oluşmuştur. Kent duvarları fiziksel çizgisiyle sınır kavramını, kamusal alanlar fiziksel boyutuyla boşluk kavramını meydana getirmekte ve bunların birbirine dönüştüğü noktada eşik oluşumu meydana gelmektedir. Dönüşemeyen duvarların bulunduğu bazı kent parçalarında, kentsel katmanlaşma ile ara mekânların, kentsel kopuşların, kentsel travmaların meydana geldiği analiz edilmiştir.

Kent duvarlarının işlevlerini yitirip ve kentlerin büyüyerek duvarların dışına genişlemeleriyle, modernleşme sürecinin sonucu olarak dünyadaki pek çok kentte duvarlar yıkılarak (kapladıkları hacim nedeniyle oluşan büyük boşluklar) kamusal alanlara dönüşmüşlerdir. Kuramsal zemin ardından, konu kapsamında dünya üzerindeki üç kentin; Viyana, Kraków ve Lefkoşa kent duvarlarının yıkımının ardından kamusal alanlara dönüşümleri incelenmiştir. Viyana’da yıkılan duvarlar ardından kentin kamusal devlet binalarını, parkları ve sanatsal işlevi olan yapıları oluşturan ring hattı meydana gelmiştir. Kraków’da kent merkezini çevreleyen duvarlar yıkılarak kent bahçelerine dönüşmüştür. Lefkoşa’da ise duvarların çevrelediği iz, yeşil banta dönüşerek kent dokusu üzerinde oldukça net bir şekilde okunabilmektedir.

Çalışma konusunun mekânsal yansımasını incelenmek amacıyla; duvarların dönüşümlerinin yaşandığı dönem zarfında, seçilen iki kent üzerinden, kavramsal konu başlıkları çerçevesinde alan çalışması oluşturulmuştur.

Dönem olarak; duvarların yıkımının temelllerinin atıldığı, 19. ve 20. yy modernleşmesi ile Tanzimat Dönemi seçilmiştir. Osmanlı Dönemi'nin iki önemli kenti Selanik Balkanların en önemli liman kenti ve batının yüzü olarak, İstanbul ise imparatorluğun başkenti olarak, modernleşme dönemi ile kentsel planlama çalışmalarına katılmış kentler olduğundan dolayı bu iki kent de coğrafi mekân olarak seçilmiştir.

Modernleşme sonucunda değişimlerin yaşandığı, bu iki Osmanlı kentinin kent dokusu; –büyük yangınlar ve ayrıca Tanzimat döneminde ve hatta daha öncesinde başlamış olan reformlar ile batı etkisiyle iki Fransız mimar tarafından- Osmanlı kent dokusundan modern kent dokusuna dönüşmüştür. Kent dokusunun yanında mimari, kamusal alan kullanımları ve kent yaşamı batı etkisi sebebiyle değişmeye başlamıştır. Bu değişimler sırasında, yıllardır var olan kenti koruma göreviyle inşa edilmiş fakat dönemde işlevi kalmamış olan kent duvarları da dönüşüme katılmıştır.

19. ve 20. yy hem Selanik hem de İstanbul kenti için çok önemli değişim ve dönüşüm dönemidir. Bu dönemde hem kent yaşamında hem politik yaşamda pek çok önemli dönüşümler yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi içerisinde bu iki önemli Osmanlı kentinde; İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'da, Balkanların en önemli liman kenti olan Selanik'te de, birbiriyle ilişkili olaylar silsilesi gerçekleşmiştir. Ayrıca Selanik; Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki bağlantıyı sağlaması adına en önemli kentlerden birisidir. Osmanlı İmparatorluğu -son döneminde- zayıflaması yüzünden yenilikler ve reform arayışı içerisine girilmiştir. Bu yenilikler Tanzimat Dönemi ve hatta daha öncesinden başlayıp Cumhuriyet Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Bu yeniliklerle kent yaşamında pek çok değişimler yaşanmıştır. Gelişmiş Avrupa ülkeleri örnek alınmış ve bu iki kentte de geleneksel İslam kentinden modern Avrupa kentine dönüşümler başlamıştır. Dönüşüm ve değişimler Osmanlı İmparatorluğu'nda başlamış fakat Selanik için Yunanistan, İstanbul için Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir.

Kent dokusunun ve yaşamının değişiminde diğer önemli bir olay 1917 büyük Selanik yangınıdır. Yangın, kent dokusunun yeniden düzenlenmesine ve yeni modern kent dokusu anlayışının uygulanabilmesine yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra ülke uyrukları Selanik için Yunanistan, İstanbul için Türkiye olarak değişse bile, kent planlaması iki Fransız mimar -Selanik için E. Hebrard, İstanbul için H. Prost- tarafından yapılarak aslında aynı araçlar kullanılmıştır. Bütün bu olaylar ve

gelişmeler birbiriyle ve hatta ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel değişimlerle ilişkilidir. Dolayısıyla kent yaşamını ve kamusal yaşamı anlamak için önce bu değişimlere bakmak gerekmektedir. Kentlerin büyümesi ve genişlemesi, batı etkisinde kamusal alanların tasarlanması bu değişimlerle birlikte gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, kentlerin geçmişi olarak algılayabileceğimiz kent duvarları da dönüşümün parçasına katılmıştır. Kent planlamasında işlevsiz olarak kabul edilen duvarlar, dünyada pek çok kentte olduğu gibi yıkılarak alanlarının kent yaşamına katılması hedeflenmiştir. Duvarların yıkılarak alanlarının oluşturdukları büyük boşlukların kamusal alanlara dönüşümü planlanmıştır. Bu boşluklar kamusal alan olarak meydan, bulvar ve caddelere dönüştürülmüştür. Bu iki Osmanlı kentinde de kamusal alan algısı değişmiş, eskiden cami ve hanların avluları veya çarşılar kamusal alan kullanımı olarak tanımlanırken daha sonra batı yaşam tarzının benimsenmesi nedeniyle yerini büyük meydanlara, bulvarlara ve kıyı promenadlarına bırakmıştır. Kamusal alan kullanımının değişimi ve yeni kent düzenlemeleri yeni kent kimliğinin oluşmasına neden olmuştur. Yeni caddeler ve batı üslubundaki bina cepheleri, yeni kent silüeti ve kimliğini oluşturmuştur. Özellikle Paris ve Viyana bu kimliği oluşturmada örnek alınan kentlerdendir. Selanik ve İstanbul'da diğer kentlerde olduğu kadar baskın olmasa da aynı düşünce denenmeye çalışılmıştır. Alan çalışmasında bu iki kentin duvarlarının kamusal alanlara nasıl dönüştüğü veya nasıl/neden dönüşemediği kentteki değişen ekonomik, kültürel, siyasi, sosyal yaşamla birlikte ele alınarak incelenmiştir. Dönüşen duvarlar içerisinde; Selanik doğu duvarının yıkılıp Hamidiye Bulvarı'na dönüşmesi, sahil surlarının yıkılıp kamusal alan kıyı şeridinin oluşumu Osmanlı dönemi Selanik'inde yeni kent kimliğini meydana getirmiştir. İstanbul için bakıldığında durum çok daha farklı olup gerek coğrafi konumu gerek sosyal, siyasal şartlarıyla böyle bir dönüşüm İstanbul surlarında pek görülmemiş fakat çok uluslu kimliği ile Avrupa üslubunu benimsemiş Galata bölgesi duvarlarında buna benzer bir takım çalışmalar Tanzimat dönemi içerisinde yapılmıştır. Hem Selanik hem İstanbul diğer kentlerden farklı olarak deniz-kıyı ilişkisi olan karakteristik özellikteki kentlerdendir. Bununla beraber kara surlarından farklı olarak deniz surlarına da sahiptirler. Bu deniz surlarının yıkılıp kamusal kıyı kullanımına dönüşümü kent hayatı ve kentte rekreasyon alanı oluşturmada oldukça önemlidir. Ayrıca kente deniz yoluyla ulaşımında kentin yüzü olarak görülüp kent kimliğini oluşturma adına oldukça değerlidir.

Kentlerin kuruluşundan itibaren kenti çevreleyerek şekillendiren, formunu veren, savunan ve koruyan kent duvarları günümüzde varlıklarını farklı şekillerde sürdürmektedirler. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalardan, incelemelerden ve analizlerden çıkan saptamalar sonucunda; kent duvarlarının günümüz varlığı hakkında, üç ana sınıflandırma okunabilmektedir.

Bunlardan ilki; günümüz kentlerinde belirgin ve dik duruşlarıyla fiziksel varlığını sürdüren koruma altına alınmış duvarlardır. Bunlar genellikle kent merkezlerinde bulunarak, tarihten izler taşımaktadırlar. Çalışmanın odak noktasının dışında kaldığından dolayı, bu sınıflandırma çalışma kapsamında ele alınmamıştır.

Bir diğeri; çalışma kapsamının büyük bir kısmında ele alınan ve aslında çalışmanın ana kurgusunu oluşturan, tamamen yok olarak geride bıraktıkları büyük boşlukların kamusal alanlara dönüştüğü duvarlardır. Bu duvarlar varlıklarını, yıkılarak meydana getirdikleri büyük boşlukların yerine gelen yeni kamusal oluşumlara bıraktıkları izlerde sürdürmektedirler. Varlıklarının izleri, yokluklarıyla okunabilen duvarlardır. Kent dokusunda, kamusal boşluklara bıraktıkları izlerde varlıkları devam etmektedir. Bu yönleriyle kent üzerinde oldukça önemli ve ilgi çekici bulunduğundan çalışma kapsamında bu duvarlar incelenmiştir.

Son sınıflandırma ise; ne fiziksel varlığını devam ettirebilen ne de başka bir tanımlı oluşuma evrilebilen bölgesel kademelenme ve katmanlaşmanın olduğu bölgelerde kentsel kopuş ve travmatik durumları meydana getiren duvarlardır. Bazı kent parçalarında, kalıntı şeklinde ve çevresiyle bağlantısız bir şekilde bulunmaktadır. Örnek olarak; binalar arasında sıkışmış vaziyette veya pragmatik bir şekilde bir bölümü farklı bir işlevde kullanılan veya etrafında günümüz kent parçaları sıralanarak bağlamdan ilişkisiz kalan duvarlar günümüzde görülmektedir. Böyle durumlarda kentsel mekânda yersizleşme/yurtsuzlaşma, ara kesikler ve sürekli kopuşlar ile ilişkisiz kent parçaları aynı bağlam üzerinde konumlanmak durumunda kalmıştır. Bu oluşumlar da kent dokusunda ve yaşamında tanımsız ve arada kalmış ilişkileri meydana getirmiştir.

KAYNAKLAR

- Akpınar, İ.** (2014, Mart). The Rebuilding of İstanbul Revisited: Foreign Planners in the Early Republican Years. *New perspectives on Turkey*, s. 59-92.
- Alkaya, T.** (2015). Sınır ve Eşik Olarak Duvar. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Altan, İ.** (1992). Mimarlıkta Mekân Kavramı, Mimarlık ve Şehircilikte Mekân. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri, Uygulamalı Araştırma Merkezi Yayınları.
- Anastassiadou, M.** (2010). *Selanik (1830-1912)-Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri*. (I. Ergüden, Çev.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arabacıoğlu, F., & Aydemir, I.** (2008). Sur ve Kent İlişkisi Bağlamında İstanbul Kara Surları. *ABMYO Dergisi*, 65-80.
- Arendt, H.** (2000). *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim.
- Arpacı, M.** (2010). Kaos, Khora, Beden ve Ötesine: Derrida, Foucault, Deleuze. *Cogito: Kaos ve Karmaşıklık*(62).
- Ataol, Ö.** (2013, Haziran). İstinye'de Sosyal ve Mekânsal Açından Sınır İncelemesi. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Aydemir, I.** (2011). Kent surlarının günümüzdeki anlamı ve İstanbul kent surları. *Mimarist Dergisi*, 41,68-69.
- Benjamin, W.** (2002). *Paris, the Capital of the Nineteenth Century*. Harvard University Press.
- Benjamin, W.** (2014). *Pasajlar*. (A. Cemal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bhaskaran, R.** (2018). Urban Void-a 'Bypassed' Urban Resource. *International Conference on Urban Sustainability: Emerging Trends, Themes, Concepts & Practices (ICUS)*.
- Boettger, T.** (2014). *Threshold Spaces: Transitions in Architecture*. Basel: Birkhauser.
- Brighenti, A. M.** (2013). *Urban Interstices: The Aesthetics and the politics of the In-between*. İngiltere, ABD: Ashgate Publishing Limited.
- Brown, W.** (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Çelik, Z.** (1996). *19. yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. (S. Deringil, Çev.) İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları.
- Dedeoğlu, E.** (2008, Haziran). Çağdaş Metropolde Görünmeyen Sınırlar ve Kamusal Alanın Yitimi. *Yüksek Lisans Tezi*.

- Diener, A., & Hagen, J.** (2012). *Borders: A Very Short Introduction*. New York, NY: Oxford University Press.
- Doğan, D.** (2006). Boşluk. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Eco, U.** (2014). *Ortaçağ*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Erçin, Ç.** (2014). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefkoşa/Nicosia Kenti'nin 13. yy - 15. yy Arasındaki Fiziksel Biçimleniş. *Megaron Dergisi*, 34-44.
- Erdönmez, E.** (2014). Kamusal Alan ve Toplum. İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- Foucault, M.** (1984). *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*. Architecture/Mouvement/ Continuité.
- Gehl Architects.** (2015). *Ringstrasse-A World Class Street*. Viyana.
- Gounaris, G.** (1982). *The Walls of Thessaloniki*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.
- Gülmez, G.** (1996). Boşluk Kavramı ve Mimari Tasarımdaki Yeri. *Doktora Tezi*. İstanbul.
- Gürkan, H. M.** (1989). *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Hançerlioğlu, O.** (1976). *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O.** (2012). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hardt, M., & Negri, A.** (2011). *Ortak Zenginlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hasol, D.** (1995). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yem.
- Hays, M. K.** (2015). *Mimari Paralaks*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi.** (tarih yok). İstanbul.
[https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?p=1&dil=0&q=&fq\[\]=kunyaBolumSanalKN_str%3A%22SB073%22](https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?p=1&dil=0&q=&fq[]=kunyaBolumSanalKN_str%3A%22SB073%22) adresinden alındı
- Kostof, S.** (1985). *A History of Architecture: Settings and Rituals*. London: Oxford University.
- Kostof, S.** (1992). *The City Assembled: The Elements of Urban Form Through History*. Boston: Little, Brown and Company.
- Kostof, S., & Castillo, G.** (1995). *A History of Architectur: settings and rituals*. İngiltere: Oxford University Press.
- Kuban, D.** (1984). *Mimarlık Kavramları*. İstanbul: Çevre.
- Kuloğlu, N.** (2013). Boşluğun devinimi: mimari mekândan kentsel mekâna. *International Journal of Architecture and Planning*, 201-214.
- Kurak Açıcı, F.** (2013, Mart). Sınır Kavramı ve İç Mekân İlişkisi: Yaşama Mekânları Örneği. *Doktora Tezi*.
- Lefebvre, H.** (1984). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H.** (2014). *Mekanın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Lerup, L.** (2000). *After the City*. Massachusetts, Londra: The MIT Press Cambridge.

- Lynch, K.** (1992). *The Image of the City*. Cambridge: MIT Press.
- Marcuse, P.** (1997). *Walls Of Fear And Walls Of Support, In Architecture Of Fear*. (N. Ellin, Dü.) New York: Princeton Architectural Press.
- Mumcu Uçar, Ö.** (2005). Sınır Kavramına Mekânsal Bir Yaklaşım: Ankara Bahçelievler Yerleşiminde Sınırlara Bağlı Bir Analiz. *Doktora Tezi*. İstanbul: İTÜ.
- Mumford, L.** (2013). *Tarih Boyunca Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Müller-Wiener, W.** (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası*. (Ü. Sayın, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Okur Coşkunçay, E.** (2018, Mayıs). Galata Surları'nın Yıkım Süreci. *Tasarım + Kuram*(25), 33-58.
- Özdemir, S.** (2018). Two Walls of Lefkoşa: The Validity of Division. *İdealkent-Kent Araştırmaları Dergisi*(23), 30-57.
- Özkaraca, N.** (2020). Kentsel Boşlukların Mekânsal Niteliklerinin Analizi: Düzce Kent Merkezi ve Spor Sokak Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Özmertyurt, G., & Oral, M.** (2018). Kentlerdeki Kamusal Boşlukları Yeniden Değerlendirme Sorunsalı; Konya Örneği. *Artium*, 44-48.
- Pektaş, C.** (2019). Hem Bir Vaad, Hem Bir Buhran: İstanbul'da Kentsel Eşikleri Aramak. *Mimarlık Tarihi, Teorisi ve Eleştirisi Yüksek Lisans Programı*. İstanbul.
- Rasmussen, S. E.** (1964). *Experiencing Architecture*. USA: MIT Press.
- Rowe, C., & Koetter, F.** (1984). *Collage City*. Cambridge: MIT Press.
- Sarı, T.** (2014). Sınır(sız)-Yer(siz)-Mekân(sız): İstanbul Kara Surlarının Kentsel Dokudaki Temsil Sorunsalına İlişkin Bir Okuma. *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV*.
- Schulz, N.** (1971). *Existence, space and architecture*. London: Studio Vista.
- Simmel, G.** (1997). Bridge and Door. (D. Frisby, & M. Featherstone, Dü) Sage.
- Simmel, G.** (1997). *The Metropolis and Mental Life, in Rethinking Architecture*, Ed. Leach, N. Routledge, London and New York.
- Sinirlioğlu, H.** (2015, Nisan 21-22). Kentsel Sınır Kavramı: İstanbul, Batı Ataşehir'deki Fiziksel ve Sosyal Sınırlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sinan Sempozyumu*. Edirne.
- Stavrides, S.** (2010). *Kentsel Heterotopya*. (E. Ünal, Dü., & A. Karatay, Çev.) Atina: Sel Yayıncılık.
- Stavrides, S.** (2018). *Müşterek Mekân: Müşterekler Olarak Şehir*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Tanpınar, A. H.** (1998). Ne İçindeyim Zamanın. Ahmet Hamdi Tanpınar-Bütün Şiirleri. Dergah Yayınları.
- Tanyeli, U.** (2011). *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari eleştiri metinleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Tassin, É.** (2012). *Ortak Alan mı Kamusal Alan mı? Topluluk ve Aleniyetin Karşıtlığı, Kamusal Alan.* (É. Dacheux, Dü., & H. Köse, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Teyssot, G.** (2013). *A Topology of Everyday Constellation.* United states of America: The MIT Press.
- Tonkiss, F.** (2005). *Space, The City and Social Theory: Social Relations and Urban Forms.* Cambridge: Polity Press.
- Trancik, R.** (1986). *Finding Lost Spaces: Theories of Urban Design.* New York: Van Nostrand Reinhold.
- Turner, V.** (1969). *Liminality and Communitas. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure.* New York: Aldine Publishing Company.
- Tüzün, E.** (2010). Kaosun Uçurumsallaştırdığı Siyasal Alan. *Cogito: Kaos ve Karmaşıklık*(62).
- Ünlü, S. (Dü.).** (2006). *Yadigâr-ı Selanik Kartpostallarda Evvel Zaman.* İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Von Schéele, C.** (2016). The void: urban wasteland as political space. *Doctoral Thesis.* Sweden: Lund University.
- Waterhouse, A.** (1933). *Boundaries of the City: The Architecture of Western Urbanism.* Kanada: University of Toronto Press.
- Winkler, T.** (2020, Temmuz). Vienna's Ringstrasse: A Spatial Manifestation of Sociopolitical Values. *Journal of Planning History.*
- Yalgın, V. Y.** (2016). Mimarlıkta Programın Çözünmesi: Ara Mekânlar. *Yüksek Lisans Tezi.*
- Yerolympos, A.** (1996). *Urban Transformations in the Balkans 1820-1920.* Thessaloniki: University Studio Press.
- Zevi, B.** (1990). *Mimariyi Görmeyi Öğrenmek.* (H. Divanlıoğlu, Çev.) İstanbul: Birsan Yayınevi.
- Zeytinoğlu, E.** (2021). *Mekân ve Yer.* (G. Özaydın, & M. Akı, Dü) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Συλλογικό έργο.** (2008). *Θεσσαλονίκης ανάδειξις - Χαρτών αναμνήσεις, Selanik'te Öne Çıkanlar - Harita Anıları.* Θεσσαλονίκης ανάδειξις: Εθνική Χαρτοθήκη.
- URL-1.** (2022). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- URL-2.** <http://www.arthurchandler.com/ringstrasse> adresinden alındı
- URL-3.** (2019, Şubat 22). <http://www.austrianphilately.com/aroundthering/expand.htm> adresinden alındı
- URL-4.** <https://www.mapsland.com/europe/austria/vienna/large-detailed-old-map-of-vienna-city-1858> adresinden alındı
- URL-5.** (2018, Nisan 26). <https://scalar.usc.edu/hc/es-geht-wohl-anders-things-turn-out-differently-the-unexpected-life-of-walter-arlen/media/map-of-vienna-1904> adresinden alındı

- URL-6.** (2017). <https://medievalheritage.eu/en/main-page/heritage/poland/krakow-old-town-defensive-walls/> adresinden alındı
- URL-7.** (2023, Mart 23). https://en.wikipedia.org/wiki/Krak%C3%B3w_Old_Town adresinden alındı
- URL-8.** (2023, Mayıs 1). <https://www.etsy.com/uk/listing/852430825/krakow-map-map-of-cracow-old-cracow-map> adresinden alındı
- URL-9.** (2014). <http://www.detaykibris.com/lefkosa-surlarici-icin-eylem-plani-281846h.htm> adresinden alındı
- URL-10.** <https://www.delcampe.net> adresinden alındı
- URL-11.** (2008). <https://www.turkishpostcards.com/> adresinden alındı
- URL-12.** <http://www.levantineheritage.com/galata.htm> adresinden alındı
- URL-13.** (2014). (Koleksiyon; Aikaterini Laskaridis Foundation Library) <http://eng.travelogues.gr/item.php?view=51217> adresinden alındı
- URL-14.** <https://tr.pinterest.com/pin/317433473743958211/> adresinden alındı
- URL-15.** <https://tr.pinterest.com/pin/612841461762789555/> adresinden alındı
- URL-16.** (2023). <http://pustoodunya.com/yedikule-hisarina-nasil-gidilir-ucretsiz-gezmenin-ipuclari-ve-tarihcesi/> adresinden alındı
- URL-17.** (2006). https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Byzantine_Constantinople.png adresinden alındı
- URL-18.** <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/119999> adresinden alındı
- URL-19.** <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/119999> adresinden alındı
- URL-20.** <https://www.bitmezat.com> adresinden alındı
- URL-21.** (2017, Eylül 27). <https://greekreporter.com/2017/09/27/first-picture-of-thessaloniki-seaside-walls-from-1860-sees-light-of-day/> adresinden alındı
- URL-22.** <https://tr.pinterest.com/pin/228979962296669966/> adresinden alındı
- URL-23.** <https://www.pingudumuzayede.com/> adresinden alındı
- URL-24.** <https://tr.pinterest.com/pin/62909726025576195/> adresinden alındı
- URL-25.** (2016, Nisan 6). <https://www.magmadergisi.com/turkiye-tarihi/galata-surlarindan-kalan-son-parcalar-da-yok-oluyor> adresinden alındı
- URL-26.** <https://observationsandreflections.tumblr.com/post/164453950446/giambat-tista-nolli-map-pianta-grande-di> adresinden alındı

